

ex. 2

ex. 2

Dåb og brudevielse

Betænkning afgivet af Kirkeministeriets
liturgiske kommission

BETÆNKNING NR. 973
KØBENHAVN 1983

ISBN 87-503-4378-5

Ki 00-2-bet.

Industri-Trykkeriet Lystrup ApS

INDHOLD

Forord	6
Dåbsritualets historie (Chr. Thodberg).	
Dåbens tidligste historie	7
Dåbsforberedelsen	7
Luther	10
Luthers dåbsritualer	11
De danske dåbsritualer i reformationstiden	19
Kirkeordinansen	20
Tiden efter Ordinansen	21
Kirkeritualet 1685	22
Det 18. årh. og Balles døbeformular 1783	23
Dåbsdebatten i slutningen af det 18. årh. og i det 19. årh.	25
Ritualstriden i 1820'erne og - 30'erne og Mynsters forslag 1839 ..	28
Udviklingen i sidste halvdel af det 19. årh. indtil 1912	32
Tiden efter 1912	40
Om de foreliggende forslag (Chr. Thodberg)	42
Gennemgang af de to forslag	45
Forslagene:	
Dåbsritual 1.	48
Dåbsritual II.	51
Hjemmedåb	54
Allerede døbte børns fremstilling i kirken	54
Voksnes dåb	59
Historisk indledning om brudevielsesritualet (Jette Holm)	
Luther. Traubüchlein	62
Kirkeordinansen (1537) 1539	66
Brudevielsesritualet. København 1535, Malmø 1535 og 1539	67
Brudevielsesritualet 1580	68
Ægteskabsordinansen 1582	70
Kirkeritualet 1685. Alterbogen 1688	70
Ritualdebat 1685-1839 (Chr. Bastholm 1785. P.O. Boisen 1806)	71
Mynsters brudevielsesritual 1839	73
Vielsesritual for fraskilte	74
Debatten om Mynsters brudevielsesritual	74
P.A. Fengers brudevielsesritual 1874	76
C.J. Brandt. Brudevielsesritualudkast 1878	77
Fr. Nielsens brudevielsesritual 1890	78
Brudevielsesritualet 1897	79
Brudevielsesritualudkast 1894	80
Brudevielsesritualet 1897	82
Brudevielsesritualet 1912	82
Dansk Kvindesamfunds brudevielsesritual 1909	83
Biskoppernes brudevielsesritualudkast [1909]	84
Biskoppernes brudevielsesritual 1910 (s. 85). Brudevielsesritualet 1912 ..	87
Provealterbogen 1963	88
Om de foreliggende forslag (Johs. W. Jacobsen)	89
Forslagene:	
Brudevielse	93
Kirkelig velsignelse af borgerligt stiftet ægteskab	95

Forord

Den foreliggende betænkning om ritualer for dåb og brudevielse udsendes med ca. et års forsinkelse; betænkningen var i hovedsagen færdiggjort for over et år siden, men på grund af de økonomiske forhold så ministeriet sig ikke i stand til at skaffe midler til trykningen på daværende tidspunkt.

Som afslutning på sit arbejde agter kommissionen i nærmere fremtid at udsende 1) en revideret udgave af Betænkning nr. 750 (De bibelske læsninger) i form af en egendig prøvealterbog, der foruden læsningerne vil rumme en dobbelt kollekttrække udarbejdet af Anna Sophie Seidelin, 2) en betænkning vedrørende ritualer for konfirmation og begravelse.

Betænkning nr. 848 (De biskoppelige handlinger) er under revision af et udvalg nedsat af biskopperne og kan inden længe forventes indstillet til kongelig resolution.

I 1982 har provst Gunnar Pedersen af helbredsgrunde måttet trække sig ud af arbejdet i kommissionen. Professor Christian Thodberg, der hidtil har fungeret både som medlem af og sekretær for kommissionen, er som sekretær blevet afløst af pastor Karen Siersbæk.

August 1982

Niels Hyldahl

Johs. W. Jacobsen
(fmd.)

Per Jensen

Th. V. Kragh

Aage Laursen

P. G. Lindhardt

Erik A. Nielsen

Gunnar Pedersen

Anna Sophie Seidelin

Christian Thodberg / Karen Siersbæk

Dåbsritualets historie

Dåbsritualet er uden for al tvivl det kirkelige ritual, der har haft den mest omtumlede historie. Oprindeligt var det et voksendåbsritual, der udvidedes med de ceremonier, der hørte dåbsforberedelsen til - dvs. en ceremoniel handling, der strakte sig over et tidsrum af flere uger. Efterhånden som barnedåben blev enerådende, tillempedes voksendåbsritualet den nye praksis og »skubbedes sammen« til een handling. Dette romersk-katolske ritual omformede Luther i sine »døbebøger«, og den sidste af dem blev uden særlige ændringer oversat til dansk og var vores dåbsritual helt op til biskop Balles revision af 1783. Trods diskussioner og stridigheder bevarede dette ritual hovedsageligt også ved revisionen i 1895. Først ved revisionen i 1912 ændredes dette ritual radikalt, især hvad angår dispositionen af de enkelte led. Den foreløbige revision i 1972 resulterede kun i mindre ændringer.

Nærværende historiske redegørelse kan ifølge sagens natur kun følge hovedpunkterne i denne udvikling og med særligt henblik på de ændringer, som den liturgiske kommission nu fremlægger. Hvad enkeltheder angår, skal jeg kun henvise til den mere udførlige fremstilling, som jeg snarest fremkommer med i en bog om gudstjenestens historie.

Dåbens tidligste historie.

Som religiøs indvielse er dåben i betydningen neddykkelse i vand eller afvaskning ikke en speciel kristen sædvane. Det nye og det særlige ved den kristne dåb bestod i, at det var en dåb til Jesu navn eller den treenige Guds navne - *til* i betydningen *til at tilhøre* Kristus. Dette tilhørsforhold giver frelsen, syndernes forladelse, Helligånden og det evige liv. Denne kristne dåb praktiseredes så tidligt, at al omtale i Ny Testa-

mente af dåben er bestemt af den allerede fungerende dåbsskik. Det gælder Jesu egen dåb (Matt. 3,13-17 og parallellerne hos Markus og Lukas).

Kort fortalt skimter man allerede i Ny Testamente et rituelt forløb:

- 1) Indledende spørgsmål om der er noget til hinder for, at den nye kristne kan døbes.
- 2) Spørgsmål om dåbskandidatens tro.
- 3) Neddykkelse i vand.
- 4) Bøn under håndspålæggelse, hvor især Helligånden meddeles.

Dåbsforberedelsen.

I løbet af 2. og 3. århundrede knyttedes en forudgående dåbsforberedelse eller et katekumenat til dåben. Denne forberedelse udfoldedes rituelt bl.a. ved en serie djævlbesværgelser eller exorcismer, men bestod naturligvis først og fremmest af en undervisning, hvor de kristne hovedstykker, trosbekendelsen og Fadervor, stod i centrum. Om selve dåbshandlingen veed vi, at den på dette tidspunkt indledtes med et tredelt spørgsmål om forsagelsen af Djævelen og et tredelt spørgsmål om troen på Gud Fader, Søn og Helligånd. Dåbskandidaten neddykkedes i vandet efter hvert af svarene på de tre spørgsmål i trosbekendelsen. Der var endnu ikke tale om en særlig døbeformel. Efter dåben ikklædtes dåbskandidaten hvidt tøj og deltog i sin første altergang.

I princippet drejede det sig endnu om voksendåb, og dåbsforberedelsen fandt sted i fastetiden og selve dåben fandt sted natten mellem påskelørdag og påske-søndag.

Liturgisk knytter der sig særlige problemer til dåbsbekendelsen. De kommer frem ved tilspørgselen ved dåben, og det er trosbekendelsens ægte plads; den er et

funktionsord ved dåben. Naturligvis forekom trosbekendelsen også i den almindeligt fremsigende form, men den spørgende form er den oprindelige. Det er den, der motiverer og forklarer dåben, hvorved man får Gud den Almægtige til far, Jesus, Guds Søn, til bror og Helligånden til ledsager i kirken med syndernes forladelse og det evige liv.

Forskningen er i tvivl om, hvordan trosbekendelsen i den fremsigende form har set ud i den tidlige vestlige kirke. Ligesom man har drøftet, hvor længe en dåb til Jesu navn alene evt. har fungeret, har man overvejet muligheden af en liturgisk trosbekendelse til Jesus alene, fx. i lighed med Kristus-hymnen i Filipperbrevet, kap. 2 (vers 6-11), der er en udfoldelse af den enkle bekendelse: *Jesus er Herre* (1. Kor. 12,3). Der er næppe noget til hinder for, at en sådan bekendelse til eet navn kan have fungeret sammen med en tre-ledet spørgende bekendelse ved selve dåben. Vi veed intet sikkert om det.

Den tre-lede trosbekendelse synes altså at være vokset ud af den spørgende form ved dåbshandlingen. Den tre-lede trosbekendelse blev en nødvendighed, da kristendommen for alvor trådte ud i den hellenistiske verden, og dens udformning er bestemt af opgøret med kætterne i de første århundreder. Det var nødvendigt at fastslå Gud Fader som skabergud uden for den jødiske verden. Det tredje led om Helligånden, kirken og sakramenterne legitimerede kirken som et gudgivent fællesskab. Men især det andet led om Kristus udformedes både ud fra et ønske om at fastslå Sønnens væsenslighed med Faderen og ud fra selve funktionen ved dåben, måske især ud fra de hyppigere tilfælde af barnedåb. Hvis dåben primært bringer fællesskab i liv og død med Kristus, bliver det vigtigt at fastslå, at dette fællesskab gælder et menneske fra første begyndelse - fra dets fødsel - indtil den sidste ende. Når derfor undfangelsen ved Helligånden og fødslen ved jomfru Maria understreges, sker det ikke blot for at godtgøre Jesu guddommelig-

hed i almindelige trossætninger ud fra de bibelske vidnesbyrd, for i *dåbens* sammenhæng er det den stærkest tænkelige forkyndelse af, at den døbtte også fra *sit* livs første begyndelse er smeltet sammen med Kristus - ikke først som voksen, men allerede som nyfødt barn. Sagt anderledes: trosbekendelsen hører så tæt sammen med dåbshandlingen, at dens udformning skal forstås ikke mindst derudfra.

Mens man endnu både i teori og praksis regnede med voksendåb, skete der dog visse ændringer. I forbindelse med katekumentidens indledning indføjedes en overgivelse af *saltbrød*. Deri ligger en gammel semitisk symbolik: man gav en tidligere fjende salt og brød, hvorefter han blev anset for en ven. Det gav god mening ved dåbsforbedelsen og var så at sige levende liturgi, der tog folkelige sædvaner i brug. Men så snart voksendåben forsvandt, og salt-ceremonien blev stående, fandt man en ny tolkning. Nu lagde man vægten på saltets konserverende og rensende kraft, mens det oprindeligt for katekumenerne virkede som et reserve-sakramente, indtil de efter dåben nåede frem til det virkelige sakramente: nadveren.

Forberedelsestiden, der oprindeligt var tre-årig, kom som nævnt efterhånden til at omfatte fastetiden alene, således at fastetidens udbygning og udformning i høj grad kom til at tage farve af både dåbsforberedelsen og den årlige mindefest om Jesu lidelse og død. Den kateketiske undervisning, oplysningen eller »photizomenatet«, nåede sit højdepunkt, når trosbekendelsen blev sagt for på een ugedag og blev leveret tilbage ugedagen efter i udenadlært form, hvorefter turen kom til Fader-vor. Undervisningen har vel været koncentreret om disse to hovedstykker, men denne overgivelse og tilbagegivelse af trosbekendelsen og Fadervor blev stiliseret i takt med, at barnedåben blev enerådende.

Dåbsforberedelsen koncentreredes efterhånden om ialt tre skrutinier eller besværgende ransagninger af den dåbssøgende. Ceremonien påskelørdag ud-

videdes med en handling umiddelbart før forsagelsen (der nu kom ind som tre *spørgsmål*). Denne forudgående handling kaldtes *åbningen af ører og næse*, egentlig af ører og *mund*, men af anstændighedsgrunde trådte næsen i mundens sted, da præsten skulle smøre spyt på de nævnte steder. Handlingen indledtes med ordet *effata* og fremtrådte som en efterligning af Jesu helbredelse af den døvstumme (Markus 7,31-37). Det var en fordrivelse af den Onde, så dåbskandidaten ret kunne svare på forsagelsens og troens spørgsmål.

For den følgende tids vedkommende er det ret svært kort af redegøre for dåbsritualets udvikling. Det hænger bl.a. sammen med de voksende vanskeligheder med at kombinere det gamle voksen-dåbsritual med barnedåben. I princippet blev det gamle ritual stående, og man fastholdt påskelørdag/påskesøndag som den faste dåbstermin, selv om også pinselørdag/pinsesøndag kom til som en art reserve. Men praksis har været anderledes. Deraf vanskelighederne.

Hvad selve dåbshandlingen angår, kom først i 6.-8. århundrede den skik ind, at forsagelsens og trosbekendelsens spørgsmål lyder *før* dåben. Dermed ophørte den spørgende trosbekendelse med at være »døbeord«, og først på dette tidspunkt får vi de døbeord, som vi stadig har. Jeg *døber dig i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn*. Disse ord kom ind i det øjeblik, hvor dåbskandidaten - som oftest et barn - var passiv, og da alt således - i teologisk forstand - måtte motiveres ud fra Guds nådevirken alene. Derfor kom alt til at bero på, hvad præsten (*jeg*) gør på den treenige Guds vegne (*i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn*), men dermed forsvandt også den egentlige betydning af ordene i Matt. 28,19, der taler om at døbe til - til at tilhøre - Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

Hvad angår de tre trosspørgsmål, lægger man mærke til, at det andet spørgsmål forkortes: »Tror du på Jesus Kristus, hans eenbårne Søn, (som er blevet) født og (har)

lidt?« Hvorfor nævner man ikke hele den anden artikel? Der er måske her som så mange andre steder tale om en græsk indflydelse på den romerske gudstjeneste. Den slog også igennem hos Ambrosius i Milano (4. årh.), hvor det andet spørgsmål lød: »Tror du på vor Herre Jesus Kristus og hans kors?«, idet dåbsakten eensidigt forstås ud fra den paulinske tolkning i Rom. 6,3-11. Sagt tydeligere: dåben var i sig selv en så stærk sammensmeltning med Jesu opstandelse (som man fejrede samtidig natten mellem påskelørdag og påskesøndag), at resten af 2. artikel ikke behøvede at blive nævnt.

Ritualforløbet blev i princippet fastholdt, men det stiliseredes. Undervisningen i evangelierne afløstes af en ceremoni, hvorunder de fire evangeliebøger blev båret ind i kirken og lagt på alterets fire hjørner. Derefter forklares de fire evangelistsymboler, og alle fire evangeliers indledninger oplæstes. På samme måde oplæste en præst trosbekendelsen - fra 550 til op i højmiddelalderen den nikæno-konstantinopolitanske bekendelse (endnu et vidnesbyrd om græsk indflydelse) - og han indledte den med en kort forklaring. Fadervor oplæstes med en forklaring til hver bøn - nærmest i katekismus-form. Ligesom vægten kom til at ligge på den præstelige fuldmagt ved indførelse af døbeordene: Jeg *døber dig i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn*, kom vægten i forbindelse med exorcismerne til at hvile på det ceremonielle, mens det som sagt i begyndelsen var en blanding af undervisning, forbøn og besværgelse.

Som en anerkendelse af barnedåben opgaves efterhånden den ejendommelige evangelie-ceremoni til fordel for en oplæsning af et »børnenes evangelium«, enten Matt. 11,25-30 (Jeg priser dig, Fader,.... fordi du har skjult dette for de vise og kloge og åbenbaret det for de umyndige) eller Markus 10,13-16 (Jesu velsignelse af de små børn). Det er herfra den sidste tekst er kommet ind i vores dåbsritual.

I middelalderens løb blev det alminde-

ligt, at børn blev døbt på ugedagen efter deres fødsel (med Jesu omskærelse, Lukas 2,21, som bibelsk forbillede). Det gamle ritualforløb blev stående, men blev nu afviklet som een fortløbende handling, en stor vanskelighed, fordi handlingen flere gange »begynder forfra« - svarende til den oprindelige fordeling på forskellige dage i fastetiden.

Det klassiske romerske dåbsritual, som Luther mødte det, falder således i fire dele, A, B, C og D:

A. Katekumen-indvielse:

1) Indledende spørgsmål:

*P.: Hvad begærer du af Guds kirke?

**F.: Troen!

P.: Hvad skal troen give dig?

F.: Det evige liv!

P.: Hvis du derfor vil indgå til livet, så hold budene: du skal elske Herren din Gud af hele dit hjerte, sjæl og sind og din næste som dig selv.

2) Indledende exorcisme:

Dernæst ånder præsten på dåbskandidatens ansigt: »Vig fra ham du urene ånd, og giv plads for talsmanden, den Helligånd«.

3) Korstegnelse:

Og han korstegner dåbskandidaten: »Modtag korsets tegn både på pande og hjerte, og modtag troen på de himmelske forskrifter, og vær således i din vandel, at du nu kan være et Guds tempel«.

4) Bøn om fremgang i lærdom og moral.

5) Velsignelse af saltet og uddeling af det samt bøn.

B. Skrutinier:

1) To besværgelser af Djævelen.

2) Korstegnelse.

3) Bøn under håndspalægelse.

Præsten
Fadderens

C. Overgivelse af trosbekendelsen og Fadervor:

1) Indførelse i kirken, evt. med ps. 121,8 (se side 18).

2) Overgivelse af evangeliet, se ovenfor side 9

3) Den apostolske trosbekendelse.

4) Fadervor.

5) Afsluttende exorcisme.

D. Dåbshandlingen:

1) Åbning af ører og næse.

2) Tre-ledet spørgsmål på forsagelsen.

3) Salvning på bryst og mellem skulderblade.

4) Treledet spørgsmål på trosbekendelsen. 2. artikel forkortet.

5) Neddykkelse eller overøsning med døbeordene.

6) Salvning af barnets hoved med flg. bøn: Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som har genfødt dig ved vand og Helligånden og skænket dig alle dine synders forladelse, han tegne dig med frelsens olie i samme Kristus Jesus, vor Herre, til det evige liv. Amen.

Fred være med dig. Amen.

7) Iklædning med dåbskjortelen (eller dåbshuen).

8) Overrækkelse af dåbslys (en mindelse om dåben forud for messen påskemat, hvor hele menigheden vandrer ind i kirken med levende lys.)

Luther.

Mens Martin Luther forholdt sig særdeles kritisk til det romersk-katolske nadverritual og ønskede det rensat radikalt, var hans forhold til dåbsritualet anderledes positivt: »Lovet være Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader, som efter sin store barmhjertighed i sin kirke har bevaret i det mindste dette ene sakramente uskadt og ubesmittet af menneskelige bestemmelser og gjort det frit

for alle folkeslag og stænder blandt alle mennesker....» (*Om kirkens babyloniske fangenskab* 1520).

At dåben havde den stilling for Luther, skyldtes især, at dåben blev praktiseret som barnedåb. Hvis dåben gaves til voksne alene, ville det være gået dåben ligeså galt, som det blev tilfældet med nadveren. Men barnedåben blev dog til dels ødelagt for de voksne, fordi bodssakramentet populært udtrykt blev »den anden planke«, som man kunne klynge sig til efter skibbrudet, sådan at mange fortrøstede sig mere til boden end til dåben, hvorved erhvervelsen af Guds nåde kom ind under pavekirkens tyranni med alle de løfter og gerninger, som boden blev forbundet med.

Men dåben havde for Luther et ubetinget løfte i Jesu ord: »Enhver som tror og bliver døbt skal blive frelst« (Markus 16,16). De synder, der begås efter dåben, udslettes alene ved en tilbagevenden til og besindelse på syndernes forladelse i dåben. Ret forstået bør boden efter Luthers mening have denne funktion. »Jeg er dog døbt« er den rette kristne bekendelse i denne sammenhæng. Dåben er nemlig alene Guds gerning, hvilket Luther især finder udtrykt i døbeordene: *Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn*, som han således eensidigt forstår i betydningen: *Jeg døber dig på vegne af* (Se. side 9).

Hvad praksis angår, var Luther tilhænger af den totale neddykkelse i forbindelse med dåbshandlingen, men alene hans ønske herom røber, at man ihvertfald i Wittenberg brugte en anden dåbsmåde. Ud fra hans egne dåbsritualer, se nedenfor, kan man slutte, at det afklædte barn blev anbragt i vandet i døbefonten, og at selve dåben blev udført i form af en overøsning af det nøgne barn. Sognepræsten i Wittenberg, Bugenhagen, fortæller, at han i Hamborg stod fadder ved en dåb, hvor kun barnets hoved overostes: »....da blev jeg slået med rædsel, fordi jeg hverken havde set mage eller i historiske beretninger

læst om, at det nogensinde er gået sådan til undtagen i nødsfald«.

I det store og hele forholdt Luther sig altså positivt til det romersk-katolske dåbsritual. En af de mest interessante ting er, at han primært forstod det som et barnedåbsritual.

Luthers dåbsritualer.

Luther opstillede sit første dåbsritual i *Døbebogen* 1523. Ritualet skal oversættes til modersmålet, fordi faddere og forældre med andagt og alvor skal forstå, hvad der sker i dåben. Udtrykkeligt siger han, at han endnu ikke har foretaget egentlige ændringer i det bestående - romerske - ritual, selv om han ikke er blind for, at det kan blive bedre. Men ligesom det er tilfældet med hans samtidige gudstjenesteforslag (*Formula missae*), vil han heller ikke her støde de svage samvittigheder, for at ingen skal tro, at han - Luther - har indført en ny dåb; de med »den gamle dåb« skal ikke tvivle om dens gyldighed. Vægten ligger hverken her eller i gudstjenesten overhovedet på de menneskelige tilføjelser, men på dåben efter Guds ord, på den rette tro og den oprigtige bøn.

I det følgende henvises til en oversigt over Luthers døbebøger 1523 og 1526, hvoraf den første som sagt er ret konservativ, mens 1526-udgaven bryder kraftigere med traditionen.

I oversigten er de dele, der *kun* optræder i 1523-udgaven anført i kolonnen til venstre. 1526-udgaven, der fik blivende betydning, er opført til højre; denne udgave er i alt væsentligt en reduktion af den førstnævnte.

Det var 1526-udgaven, der fik blivende betydning. De enkelte elementer er nummereret fra 1 til 28, og 1523-udgaven omfatter således 1-28; 1526-udgaven 1a, 2-3, 4a, 5a, 6, 8, 11a, 13a, 14-15, 17a, 18-20, 22-23, 24a, 25a og 26a, således som der nedenfor skal gøres rede for det.

Dele, der kun findes i 1523-ritualet: 1526-ritualet:

- 1) Døberen blæser barnet tre gange under øjnene og siger:
 - 1a) Døberen siger:
 - 2) »Far ud, du urene ånd, og giv plads for den Helligånd!«
 - 3) Derefter gør han ham et kors for panden og for brystet:
»Modtag det hellige kors-tegn både på panden og for brystet.
- 4) »Lad os bede:
O, almægtige, evige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, se på denne N. din tjener, som du har kaldet til troens undervisning, driv al hjertets blindhed ud af ham, sønderriv alle Djævelens lænker, hvormed han er bundet. Åbn for ham din godheds dør, for at han - betegnet med din godheds tegn - må være uden stanken af al ond lyst og efter den søde duft af dit bud glad må tjene dig i kristenheden og daglig vokse, og for at han må blive skikket til at komme til din dåbs nåde og modtage lægedom - ved Kristus, vor Herre. Amen.
- 5) Men lad os bede:
O, Gud, du udødelige trøst for alle dem, der anråber dig, forløseren af alle dem, der henflyr til dig og alle deres fred, der beder dig, de troendes liv, de dødes opstandelse. Jeg råber til dig over denne N. din tjener, der beder om din dåbs gave og begærer din evige nåde ved den åndelige genfødsel».
- 5a) Jeg råber til dig over denne N. din tjener, der beder om din dåbs gave og begærer din evige nåde ved den åndelige genfødsel.
- 6) Tag ham til dig, Herre, og eftersom du har sagt: Bed, så skal I få, søg, så skal I finde, bank på, så skal der lukkes op for jer, så giv nu det gode til den, som beder, åbn døren for den, som banker, at han må erhverve dette himmelske bads evige velsignelse og modtage din gave, det forjættede rige, ved Kristus, vor Herre. Amen«.

- 7) Her tager han barnet og lægger det salt i munden og siger:
 »Modtag, N., saltet af den visdom, der skal føre dig til det evige liv. Amen.
 Fred være med dig«.

- 8) »Lad os bede:
 Almægtige, evige Gud, du, som har gennem syndfloden efter din strenge ret fordømt den vantro verden og efter din store barmhjertighed reddet den troende Noa selvottende, du, som har druknet den forstokkede Farao med alle sine i Det røde Hav og ført dit folk Israel tørskoet igennem og med dette bad fremtidig betegnet den hellige dåb, du, som gennem dit kære barns, Jesu Kristi dåb har helliget og indstiftet Jordan og alle vande til en salig syndflod og en rigelig renselse fra synden - vi beder dig ved samme din grundløse barmhjertighed, at du i nåde vil se på denne N. og saliggøre ham med en ret tro i Ånden, at denne frelsende syndflod må bortskylle alt det, han har fra Adam, og det, han selv har gjort, så han udskilt fra de vantros tal må blive bevaret tør og sikker i kristenhedens hellige ark, altid brændende i Ånden, glad i håbet, må tjene dit navn, så at han med alle troende må blive værdig til at få del i din forjættelse om evigt liv ved Jesus Kristus, vor Herre. Amen«.

- 9) »Derfor, forbandede Djævel, kend din dom og giv den rette og levende Gud æren, giv hans Søn, Jesus Kristus og den Helligånd æren og vig fra denne N., hans tjener. Thi Gud og vor Herre, Jesus Kristus, har kaldet ham til sin hellige nåde og velsignelse og dåbens brønd ved sin gave. Og dette hellige kors-tegn (korstegnelse), som vi sætter på hans pande, skal du aldrig krænke, ved ham, der skal komme at dømme levende og døde.
- 10) Så hør nu, du forbandede Djævel, besværges ved den evige Guds og vor

Frelasers Jesu Kristi navn, og vig med skælven og sukken som den besejrede med samt dit had, så du intet får at skaffe med denne Guds tjener, der nu tragter efter det, der er fra Himmelen og forsager dig og din verden og skal leve i salig udødelighed. Så giv nu æren til den Helligånd, der kommer og farer ned fra Himmelens højeste bue for at omstøde dit bedrageri og velsigner hjertet med den guddommelige brønd, bereder et helligt tempel og bolig for Gud, for at denne Guds tjener befriet fra al skylden fra sine gamle synder altid må takke den evige Gud og til evig tid love hans navn. Amen.

- 11) Jeg besværger dig, du urene ånd, i Faderens (korstegnelse) og Sønnens (korstegnelse) og den Helligånds (korstegnelse) navn at fare ud og vige bort fra denne Jesu Kristi tjener N.! Thi han, der befaler dig, er den samme, som med fødderne gik på havet og rakte den synkende Peter hånden.
- 12) Lad os bede:
Herre, hellige Fader, almægtige evige Gud, fra hvem al sandheds lys kommer, vi beder din evige og allermildste godhed, at du udgyder din velsignelse på denne N., din tjener, og vil oplyse ham med din erkendelses lys, rens og hellig ham, giv ham den rette erkendelse, så han værdiges til at komme til din dåbs nåde, så han bliver fast i håbet, i det rette råd og hellig lære og bliver skikket til din dåbs nåde ved Kristus, vor Herre. Amen.
- 13) Herren være med eder.
Og med din ånd.
Evangelium fra St. Markus.
Ære være dig, Herre.
På denne tid bragte de små børn til Jesus....
- 11a) »Jeg besværger dig, du urene ånd, i Faderens (korstegnelse) og Sønnens (korstegnelse) og den Helligånds (korstegnelse) navn at fare ud og vige bort fra denne Jesu Kristi tjener N.!
- 13a) Lad os høre det hellige evangelium hos Markus:
Og de førte små børn til Jesus, for at han skulle røre ved dem. Men disciplene truede ad dem, som førte dem frem. Dajesus så det, blev han vred og sagde til dem: 'Lad de små børn komme til mig og forhindrer dem ikke, thi

Guds rige hører sådanne **til**. Sandelig siger jeg eder: Hvo, som ikke modtager Guds rige som et lille barn, han kommer ikke derind. Og han tog dem i favn, lagde hænderne på dem og velsignede dem«.

- 14) Derefter lægger præsten sine hænder på barnets hoved og beder knælende sammen med fadderne Fadervor:
- 15) »Fadervor, du, som er i Himlene. Hel-
liget worde dit navn. Komme dit rige.
Ske din vilje som i Himmelen, således
også på jorden. Giv os idag vort dag-
lige brød. Og forlad os vor skyld,
som også vi forlader vore skyld-
nere. Led os ikke ind i fristelse.
Men fri os fra det onde. Amen«.
- 16) Derefter tager han med fingeren
spyt og berører dermed det højre
øre og siger:
»Effata, det er: luk dig op«.
Til næsen og det venstre øre:
»Du Djævel, fly, thi Guds dom står for
døren«.
- 17) Derefter fører man barnet ind i kirken, og præsten siger:
- 17a) Derefter fører man barnet til dåben,
og præsten siger:
- 18) »Herren bevare din indgang og ud-
gang fra nu og til evig tid«.
- 19) Dernæst lader præsten barnet ved fad-
derne frasiqe sig Djævelen og siger:
»N., forsager du Djævelen« »Ja!«.
»Og alle hans gerninger?« »Ja!«
»Og alt hans væsen?« »Ja!«
- 20) Derefter spørger han:
»Tror du på Gud, den almægtige Fa-
der, Himmelen og jordens skaber?«
»Ja!«,
»Tror du på Jesus Kristus, hans een-
bårne Søn, som er født og har lidt?«

»Ja!«.

»Tror du på den Helligånd, en hellig kristelig kirke, de helliges samfund, syndernes forladelse, kødets opstandelse og efter døden et evigt liv?«

»Ja!«.

- 21) Derefter salver han barnet på brystet og mellem skulderbladene og siger:
»Og jeg salver dig med frelsens olie i Jesus Kristus, vor Herre«, og spørger:

22) »Vil du døbes?« »Ja!«.

23) Så tager han barnet og dypper det i dåben og siger:
»Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og den Helligånds navn«.

- 24) Så skal fadderne holde barnet i dåben, og præsten gør ham et kors med olie på issen og siger:

24a) Så skal fadderne holde barnet i dåben, og præsten siger, mens han ifører barnet dåbskjortelen:

- 25) »Den almægtige Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader, der for anden gang har født dig ved vand og den Helligånd og har tilgivet dig alle dine synder, han salve dig med frelsens olie til det evige liv. Amen«.

25a) »Den almægtige Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader, der for anden gang har født dig ved vand og den Helligånd og har tilgivet dig alle dine synder, han styrke dig med sin nåde til det evige liv. Amen.

26a) Fred være med dig! Amen«.

- 27) Og mens fadderne endnu holder barnet i dåben, skal præsten sætte huen på ham og sige:
»Modtag den hvide, hellige og uplettede klædning, som du uden pletter skal bringe frem for Kristi domstol, for at du kan få det evige liv.
Fred være med dig!«

- 28) Derefter løfter man det op af dåben, og præsten giver ham et lys i hånden:
»Modtag denne brændende fakkel og bevar din dåb ukrænket, for at du, når Herren kommer til brylluppet, kan gå ham i møde med alle de hellige i den himmelske sal og få det evige liv. Amen«.

1523-ritualet er formentlig Luthers oversættelse af det dåbsritual, der var i brug i Wittenberg på hans tid. Det svarede ikke ganske til den form, vi opstillede som konklusionen på udviklingen i middelalderen. Den liturgiske frihed var også på dette område ret stor, og variationerne inden for rammen var mange.

Luthers ritual er helt udtalt et barne-dåbs ritual.

Ritualet begynder med den indledende djævlebesværgelse eller exorcisme, hvor præsten blæser barnet tre gange under øjnene (1-2) samt korstegnelsen (3). For Luther var Djævelen og den Ondes magt en så levende virkelighed, at han som en selvfølge fastholdt exorcismen nu og senere. Det samme var tilfældet med *forsagelsen* senere i ritualforløbet. Mens begge disse handlinger oprindeligt var begrundet i den situation, at det var voksne, der gik fra hedenskab til kristendom, bevarede de senere uændret med henvisning til Djævelens herredømme over mennesket i kraft af arvesynden. Exorcismen og forsagelsen blev allerede på Luthers tid og ganske særligt i de følgende århundreder problematiserede, både fordi det drejede sig om spædbørn og børn af kristne forældre.

Korstegnelsen er hos Luther kortere end den anførte fra det katolske ritual (side 10). Luthers form lyder: »Modtag det hellige korstegn både på panden og på brystet«, men forkortelsen er næppe Luthers værk; den fandtes allerede som en variant i traditionen.

Den følgende bøn i 1523-udgaven (4): »O, almægtige, evige Gud« svarer til den romerske »Omnipotens, sempiternus Deus« og passer uden videre til Luthers syn på mennesket, der altid lever i skyggen af Djævelens trusler.

Den følgende bøn (5): »O, Gud, du udødelige trøst« (»Deus immortalis praesidium«) fandtes formentlig i det ritual, Luther forefandt (den er ellers sjældent forekommende), men den svarer til den vægt, Luther lægger på forbønnen, især det følgende afsnit (6), der tager sit udgangs-

punkt i Matt. 7,7-8 om at bede, søge og banke.

Saltceremonien (se ovenfor, side 8) bevarer Luther omend i forkortet form (den indledende exorcisme og velsignelse af saltet forbigår han stiltiende).

I forskningen har særlige problemer altid knyttet sig til *syndflodsbønnen* (8), der såvidt vides første gang overleveres i Luthers ritual, og man har også ment, at Luther var forfatteren - fx. ud fra hans betragtninger i *Om kirkens babyloniske fangenskab* om dåben som kristenhedens skib modsat boden som en planke (se ovenfor). På den anden side tyder vendingen »...må bortskylle alt det, han har fra Adam, og det, han selv har gjort,...« på en tid, hvor man stadigvæk i princippet regnede med voksendåb, altså før Luther. Hans interesse for denne levende og karske bøn er indlysende ud fra hans dåbssyn iøvrigt, og bønnen fik stor betydning for udviklingen; den gik fx. over i *Book of Common Prayer*, hvor den stadig findes - formentlig ikke andre steder.

De følgende led, 9-11, har en anden rækkefølge i det romerske ritual (11,9-10, jf. ovenfor side 10, B. Skrutinier: 1) og 2)). Bortset fra ombytningen er det en tro gengivelse af det romerske ritual.

Med sin personlige fornemmelse af Djævelens nærhed kan Luther have haft en interesse i at bevare disse besværgelser og korstegnelse, selv om de både her og siden virker som gentagelser.

Det samme gælder den følgende bøn: »Herre, hellige Fader, almægtige, evige Gud« (»Aeternam aequissimam pietatem tuam deprecor«), og det er konsekvent nok, at Luther i 1526 forbigår 9-10 og 12 samt forkorter 11.

Børneevangeliet, Markus 10,13-16, indførte Luther i ritualet som en regulær evangelielæsning - ligesom i gudstjenesten, dvs. med salutation osv. Det er allerede ovenfor nævnt (side 9), at den højtidelige overgivelse af evangeliene, der gav mening for voksne, med den enerådende barnedåbspraksis afløstes af forskellige

børneevangelier, hvoraf Markusteksten blev den foretrukne for Luther.

I det romerske dåbsritual fulgte nu overgivelsen af trosbekendelsen og Fadervor, selv om den på Luthers tid forlængst var reduceret til en ren recitation af disse led. Luther forbigik trosbekendelsen, velsagtens fordi han skønnede, at den kom i tilspørgselen forud for selve dåben. Fadervor blev derimod stående, og mange forskere har i tidens løb ment, at det var Luther, der forbandt børneevangeliet med Fadervor, således at præstens bøn for barnet under håndspålggelse blev en aktualisering af Jesu velsignelse (»og han tog dem i favn, lagde hænderne på dem og velsignede dem«). Imidlertid fandtes denne kombination og Fadervor som en virkelig bøn allerede i visse ritualformer før Luther, selv om Luther med sin interesse for forbønnen naturligvis har billiget denne omdannelse af Fadervor fra recitation til forbøn. At både præst og faddere skal knæle og bede med, er dog *Luthers* forslag ud fra det samme syn.

Exorcismen efter trosbekendelsen og Fadervor i det romerske ritual (side 10) forbigik Luther.

Effata-ceremonien (16) beholdt Luther omend i lidt forkortet udgave.

Først derefter (17) føres barnet ind i kirken (modsat det romerske ritual, hvor det sker før evangeliet, trosbekendelsen og Fadervor) med ordene fra psalme 121, vers 8: »Herren bevare din indgang og udgang fra nu og til evig til« (18), dvs. *mod* rækkefølgen i det pågældende bibelsted (udgang/indgang), men ombytningen (indgang/udgang) ved indledningen til selve dåben understreger, at barnet nu føres ind i dåbens liv med Kristus her på jorden, og der bedes dermed om, at Herren må bevare den døbt, der nu træder ind i det farefulde liv i fællesskabet med Gud i denne verden, indtil det ved døden »går ud« af denne verden ind i Guds himmelske rige.

Forsagelsen (19) udformes som tre spørgsmål (som det stadig er muligt) i lighed med de tre spørgsmål på trosbe-

kendelsen. Forsagelsens betydning for Luther er omtalt ovenfor.

Hvad angår tilspørgselen på trosbekendelsen (20), bevarede Luther den forkortede udgave af troens anden artikel, der fandtes i traditionen (side 9). Det er for såvidt ejendommeligt, fordi recitationen af den fulde trosbekendelse forinden var opgivet, men den hidtidige tradition på dette centrale sted sejrede altså hos Luther, men ændredes senere hen.

Salvningen på brystet og mellem skulderbladene (21) har Luther flyttet fra den klassiske plads mellem 19 og 20 (side 10), sikkert for at samle spørgsmålene på forsagelsen og trosbekendelsen under eet. Det klassiske spørgsmål: »Vil du døbes« (22) står hos Luther på sin gamle plads.

Hvad angår selve dåbs måden går Luther med udtrykket »dyppe« (23) ind for den totale neddykkelse (se ovenfor, side 11). Kernen er selve døbeordene, der vel at mærke allerede før Luthers reform var kendt på modersmålet, idet døbeordene som nøddåbsformel skulle kunne bruges af alle kristne.

Barnet bliver i døbefontens vand, mens præsten korstegner issen med olie (24) og beder den følgende bøn (25), der nøje svarer til den romerske form. Det samme gælder den følgende vægtige fredlysning (26).

Stadigvæk i døbefonten modtager barnet dåbshuen, og præsten beder bønnen, der forklarer huens, oprindeligt den hvide dåbsklædnings billedlige betydning (27).

Barnet løftes til sidst op af dåben og får dåbslyset med samt den følgende tydende bøn (28). Man bemærker, at en eller anden form for stiliseret nadver, dvs. en overrækkelse af nadverbrødet til barnet, mangler, selv om skikken fandtes visse steder på Luthers tid.

1526-rituAlet var uden for al tvivl Luthers mest geniale liturgiske indsats. Her mærkes hans energiske kamp for den rette forståelse af dåben, og hver enkelthed af hans ritual er mærket af hans sjælesørgiske omsorg.

I 1526-ritualet måtte Luther forkaste de tre blæsninger under øjnene (1), saltceremonien (7), effata-ceremonien (16), salvingen af bryst og mellem skulderblade (21) og af issen (24) og overrækkelsen af dåbslyset (28) og den mere udførlige handling med huen eller dåbskjortelen (27) samt ihvertfald een korstegnelse (9), mens to andre bibeholdes (3 og 11a).

Det er nemlig »menneskelige tilføjelser«, dvs. de er ikke indstiftet af Kristus og har derfor ikke den rette kraft over for Djævelen.

Hermed har Luther også anført grundene til forandringerne i 1526-ritualet. Først af alt forstærkes forbønnen, således som det fremgår af Luthers tydeligt udtalte ønsker: de indledende bønner (4 og 5) strammes, så forbønnen, især bede-banke-motivet, forstærkes (4a og 5a). Overhovedet bliver dåbsritualets indledning bestemt af bønningen for barnet. Man kan undre sig over, at den anden exorcisme bevares omend i forkortet skikkelse (11a), for den virker som en unødigt gentagelse (af 2-3). Men alligevel etableres der en meget stærk sammenhæng i forbønsindledningen mellem på den ene side exorcismen og forbønnerne og på den anden side børneevangeliet (13a). Markus 10,13-16 indføres nu uden det store ceremoniel (13), og disciplenes modstand mod at lade børnene komme til Jesus kommer til at stemme godt overens med forbønnen, der jo også taler om alt det, der skal overvindes, førend barnet kan komme frem til Gud. Ganske særligt får Fadervor (14-15) efter børneevangeliet en sagligt set stærk plads.

Derved at dåbsritualet indledes med en sådan »forbønnens forgård« (Richard Fangles udtryk) opnår Luther det værdifulde, at dåbens nødvendighed så at sige begrundes ud fra menneskelivets egen nød og fare, og det medfører, at spørgsmålene med forsagelsen og trosbekendelsen (19-20) og dåbshandlingen selv (23) kommer ind som det højdepunkt i forløbet, som det må og skal være.

Salvningsbønnen efter dåben bevarer

Luther, men uden salve og med en lille ændring, der indtil den dag idag gør bønningen til et af de vægtigste led i ritualet: »...han salve dig med frelsens olie til det evige liv« bliver til »...han styrke dig med sin nåde til det evige liv«, hvorved denne bøn på uforlignelig måde kommer til at sammenfatte dåbens gave. Fredlysningen (26) som afslutningen får den stærkest tænkelige plads.

Luthers dåbsritual virker så stærkt, fordi det er en jævn og ligefrem besindelse på, hvad dåben er og virker.

De danske dåbsritualer i reformationstiden

Hans Tausens ritual 1528.

At man tidligt på dansk grund begyndte at bruge den lutherske dåbsform er Hans Tausens dåbsritual 1528 et vidnesbyrd om (*En ret christelig Fadzon at christne Børn med paa danske*). Det drejer sig om en undertiden ret fri bearbejdelse af Luthers døbebog fra 1523; dels oversætter Tausen selvstændigt de latinske tekster, dels føjer han enkelte led til, der i denne sammenhæng er interessante, fordi de kaster lys over, hvordan man i enkeltheder bar sig ad ved dåben. Det kan nok undre, at Tausen ikke som udgangspunkt tog Luthers døbebog fra 1526, der formentlig må have været kendt af Tausen i 1528, men man kan måske formode, at Tausen med det første danske dåbsritual har villet tage hensyn til de mere konservative kredse - ligsom Luther i 1523.

Tausen indledte ellers sit ritual med at pålægge præsten (eller som han kaldes: »døbefaderen«) i fri form at formane faderne til andagt og forbøn for barnet, der skal døbes, »...for det syndige creatur, at det maa renses af den oprindelige Synd og begaves med *Christi* Retfærdighed«.

Ordene i forbindelse med den indledende exorcisme får hos Tausen en karakteristisk tilføjelse: »... og giv den Hellig Aand **Rum** her udi sit Creature«, **hvormed** handlingen så at sige tolkes: Djævelen skal uddrives, for at mennesket kan vende til-

bage til sin oprindelige tilstand som skabt og afhængigt af Gud alene.

Efter korstegnelsen spørger præsten om barnets navn, og spørgsmålet gentages umiddelbart forud for forsagelsens spørgsmål - måske en mindelse om, at man endnu følte, at ritualet faldt i to dele: den første uden for kirken eller inde i kirken - og den anden del henne ved døbefonten.

Fredlysningen til sidst lyder: »Guds Fred være med dig«, hvormed Tausen kan knytte til den folkelige hilsen: »Guds fred!«. Handlingen slutter med en tilføjelse i forhold til Luther: »Sidst skal Døbe-Faderen takke Gud for sin Velgerning og gøre sin vanlige Formaning til Fadderne«. Præsten skal altså selv forme *faddertiltalen*; det afgørende er, at faddertiltalen allerede er et fast led på dette tidspunkt.

De to ritualer i 1535.

Der var endnu ingen faste rituelle retningslinier, og det er derfor betegnende nok, at der inden for det samme år udsendes både et skånsk ritual med *Malmø Messen* og et **københavnsk i Een HaandBog for Sognepresterne till alle Evangeliske kirke tjenester**. I Malmø-Messen møder vi en direkte gengivelse af formen i Luthers døbebog fra 1526. Der er ikke som hos Tausen en indledende rubrik om præstens formaning til fadderne eller en afsluttende, der antyder en faddertiltale.

På forsagelsens og trosbekendelsens spørgsmål gentager fadderne bekræftende udsagnsordet: jeg forsager - jeg tror - jeg vil. For første gang møder vi den fulde tilspørgsel. Luther havde jo kun troens 2. artikel i forkortet form (punkt 20), men her er den 2. artikel med i hele sin udstrækning, en skik, der først senere slog igennem.

Een HaandBog fra samme år har tydeligvis Hans Tausen som medforfatter. De sproglige overensstemmelser med Tausens ritual fra 1528 er mange. Den indledende rubrik med formaningen til fadderne og udvidelsen af ordene i forbindelse med exorcismen samt de to spørgsmål om barnets navn og den afsluttende antydning af en

faddertiltale gentages i 1535. Ejendommeligt er det imidlertid, at ritualet fra 1535 er en blanding af Luthers døbebøger 1523 og 1526. Her kunne man have ventet, at 1526-formen var slået igennem - ligesom i Malmø. Hos Tausen er de tre blæsninger, saltceremonien, effata-ceremonien, salvingerne, bønnerne ved iklædelsen af dåbskjortelen og overrækkelsen af dåbslyset ganske vist udeladt (se Luthers form ovenfor, punkt 7, 16, 21, 25, 27-28) ligesom i døbebogen 1526, men fra 1523-formen er de indledende bønner bibeholdt (punkt 4-5 og 12) sammen med den kraftige tiltale til Djævelen (punkt 9). Tausen er altså stadigvæk ret konservativ. Og håndbogens 1537-udgave ændres ikke.

Kirkeordinansen.

Afgørende bliver Kirkeordinansen 1537/39 (først på dansk i 1542 i den juridisk bindende form). Her forudsættes stiltiende Luthers døbebog 1526. Afsnittet om dåben indledes med at fastslå, at »dåben er en besegling på de stykker, hvilke vi tro om Kristus, ja, en pagt, som Gud har gjort med os udi Kristus for at styrke troen og for at pege på en bod, som kræver et kristent levende«.

Børnene skal døbes »med dansk læsning«, afklædes helt og overøses tre gange. Luthers tanke om total neddykkelse er altså opgivet - eller man kan sige, at den praktiseres på den måde, at det nøgne barn overøses.

Det slås fast, at man ikke - som i den katolske kirke - kan døbe barnet *på betingelse*, dvs. med formlen: »Er du ikke døbt, da døber jeg dig i Faderens...«.

Til indledning formaner fadderne til at agte på »dåbens ypperlighed« og det, der nu siges - svarende til den indledende rubrik hos Hans Tausen i 1528 og i *Een HaandBog* 1535. Derefter antydes den indledende exorcisme, og resten forudsættes bekendt fra Luthers døbebog 1526.

Til slut siges der lidt om faddertiltalen: »...at de må vide, hvad de er barnet pligtige,

om det hænder sig, at forældrene dør, førend det kommer til skelsalder, at de da oplærer det i børnelærdommen, om de er der til stede, at det må, når det opvokser, blive ved Kristus, ligesom det ved dåben er indpodet i ham«.

Frands Vormordsen 1539.

I Frands Vormordsens *Haandbog om den rette evangeliske Messe*, udsendt i Malmø 1539, får vi udfyldt en del huller vedrørende praksis i forbindelse med dåben, idet Vormordsen først anfører et almindeligt barnedåbsritual og dernæst et ritual for nøddåb. I sin indledning gengiver han Ordinansens bestemmelser om afklædningen og de to indledende spørgsmål om barnets familie og om hjemmedåb. Vormordsen anser ganske vist stadigvæk præstens indledende formaning for en fri sag, men han anfører dog et eksempel på en sådan formaning. Inden exorcismen spørger præsten om barnets navn, og exorcismen og det følgende ritual anføres i en form, der er tydeligt beslægtet med Malmø-Messen 1535. Under Fader-vor skal fadderne falde på knæ og »inderlige sige« bønnen med - en direkte påvirkning fra Luthers døbebøger. Ligesom i Malmø-Messen anføres hele 2. artikel i den spørgende trosbekendelse.

Faddertitalen fortjener at blive gengivet i sin helhed:

»Kære venner, efterdi at I er faddere til dette barn, da er I på Guds vegne barnet dette skyldige, først at I skulle være vidne til, at det har annammet dåb og kristendom. Og dersom barnets forældre dør, før det kommer til lage (voksen) alder, da skulle I stå barnet i forældrenes sted af al eders formue (formåen). Og lære det Fadervor, trosbekendelsen, vor Herres ti bud og om dåbens og alterets sakramente og andet, som barnets salighed er vedrørende, om I ellers er nærværende der, hvor barnet er, så at barnet, når det kommer til lage alder, må blive, som det nu er annammet hos Kristus, og findes at være Guds barn på dommedagen. Amen«.

Børnelærdommen er ganske klart Luthers lille katekismus.

Tiden efter Ordinansen

Vormordsens håndbog 1539 fyldte en del huller ud i vores viden om, hvordan dåbs-

handlingen i praksis har formet sig, og stort set kan man sige, at det er denne praksis, der lovfæstes i Kirkeritualet 1685. Men de autoriserede bøger er ret tavse. Endnu i Alterbogen 1556 optrykkes kun teksten fra Luthers Døbebog 1526. Man er med andre ord så luthersk, at Døbebogen næsten betragtes som et bekendelseskraft. Først i Alterbogen 1574 møder vi den faddertale, der også forekommer i Kirkeritualet 1685, og som næsten er identisk med den nugældende fra 1912-ritualet.

I den følgende tid indskærpedes det gang på gang, at faddernes antal ikke må overskride 3-5 for hvert barns vedkommende. Det var nemlig tydeligvis på mode at møde frem med så mange faddere som muligt; på Fyn og Sjælland var det i slutningen af det 16. århundrede ikke ualmindeligt med 20-30 faddere, der i stateligt optog med spillemænd i spidsen drog til kirke.

De forskellige bestemmelser om dåbsmåden viser, at idealet som hos Luther er den totale afklædning af barnet, men alt tyder på, at der kun har været tale om i det højeste en blottelse af overkroppen.

Der er vidnesbyrd om, at præsten tager barnet i venstre arm og døber det med højre hånd, men også om den senere sædvane, at gudmoderen eller gudfaderen holder barnet over dåben.

Sjællands Landemode bestemte i 1568, at tilspørgselen skal omfatte hele troens 2. artikel, og Alterbogen 1574 fastslår det utvetydigt.

I Alterbogen 1580 udvides det klassiske spørgsmål: »Vil du døbes?« (punkt 22, side 16) til »Vilt du paa denne Tro være døbt?«, der kom til at forstærke troens intellektuelle indhold.

»Ægte« og »uægte« børn døbttes oprindeligt på samme tid, men i løbet af det 16. århundrede døbttes de ægte børn i formessen mellem epistel og evangelium og de uægte børn efter prædikenen. Ligesom dåben hørte fremstillingen af allerede døbte børn hjemme ved søndagsgudstjenesten.

Hvad rituallet angik, blev den indledende tiltale efterhånden en byrde; i mange præsters mund blev den for lang. Iøvrigt kom den vel også til i reformatiøns-århundredet just for at fremhæve den rette dåbs betydning. Efterhånden som katekismeundervisningen blev almindelig, blev den indledende tiltale også overflødig, og det undrer derfor ikke, at den helt mangler i Kirkerituallet 1685.

Ved hjemmedåb forekom exorcismen ikke og naturligvis slet ikke ved fremstilling af allerede døbte børn i kirken - de *var jo* døbt. Men iøvrigt kom de to djævelbesværgelser eller exorcismer i dåbsritualet tidligt i søgelyset. Det var jo en skik, der var fastholdt fra det katolske dåbsritual, og Luther bevarede dem som anført ud fra sin personlige fornemmelse af Guds og Djævelens personlige nærvær (side 17). Af mange lutheranere opfattedes exorcismen som en udvendig sædvane, der godt kunne undværes; den hørte til »mellemtingene«, adiafora. Men i kampen mod kalvinisterne og gendøberne, der fornægtede arvesynden, kom exorcismen fra at være et adiaforon til at blive en luthersk mærkesag. I slutningen af det 16. århundrede straffedes tre præster i Danmark for at udelade den. Striden blussede for alvor op omkring år 1600, da flere tyske landskirker officielt slettede exorcismen og ganske særligt i Danmark, da Christian IV ved sin datter Elisabeths dåb i 1606 gav Sjællands Biskop besked om at udelade exorcismen ved den lejlighed. En måned forinden havde kongen ladet det teologiske fakultet spørge om en sådan ændrings betimelighed. Her blev det prof. H.P. Resens - den senere Sjællands Biskop - indstilling, der sejrede: Exorcismen talte ikke om udfrielsen af en legemlig besættelse - som exorcismens modstandere mente - men om en udfrielse »af mørkets rige og Djævelens magt«, dvs. den urene ånd, der indefra - åndeligt - vil gennemtrænge sjælen, og exorcismen var således i Luthers ånd den rette beredelse til dåben i den treenige Guds navn. Resens mening blev afgørende nu og senere, og et vidnes-

byrd herom er exorcismens tilstedeværelse i den samtidige særlige norske kirkeordinans (1607), og flere præster straffedes i de følgende år, fordi de egenmægtigt udelod exorcismen ved dåben, men ved dåbs-handlinger i den kongelige familie forsvandt den fra og med 1606.

Kirkerituallet 1685.

I den kommission, der arbejdede med den revision af Ordinansen, der blev til Kirkerituallet, var der afgjort stemning for at lade exorcismen falde, men i forbindelse med den endelige kgl. revision af ritualteksten blev den bibeholdt. Kirkerituallets 2. kapitel om dåben er et godt eksempel på Kirkerituallets karakter af en omhyggeligt udarbejdet pastoralteologisk vejledning. I 1. artikel, »Om Børne-Daaben« indskræpes med henvisning til Christian den Femtes Danske Lov 1683 forpligtelsen til at lade barnet døbe inden 8 dage. Dåben kan efter reglerne kun foregå i kirken og »I Navn Gud Faders, Søns og Helligaands«. Ægtefolks børn skal døbes straks efter prædiken, de uægte efter gudstjenesten ihvertfald i købstæderne, på landet efter de »ægte« børn. Fadderne skal være både mænd og kvinder og højst fem »ærlige og uberygtede Folk«.

Hele dåbshandlingen kom nu til at foregå ved døbefonten. Præstens tiltale var som sagt nu faldet bort, og præsten indledte med spørgsmålet om, hvorvidt barnet er hjemmedøbt.

Herefter gik rituallet videre som i Luthers Døbebog 1526 (side 12). Dog understreges udtrykkeligt, at korstegnelsen skal foretages for hvert enkelt barns vedkommende. Det samme gælder naturligvis også den indledende exorcisme.

I den følgende bøn (bede-banke-bønnen (side 12) og syndflodsbønnen (side 13) er omhyggeligt anført, om præsten skal sige *han*, *hun* eller *de* osv. Efter læsningen af Markus 10,13-16 hedder det:

»Hvor til hand legger disse faa Ord:
Saa ville vi og til samme Velsignelse forhielpe dette lille Barn, (disse smaa Børn) med voris gudelige Bøn til Gud.«

Herefter følger Fadervor under håndspålæggelse. Præsten spørger om barnets navn to gange: umiddelbart før spørgsmålet på forsagelsen og umiddelbart før døbeordene. Det anmærkes, at præsten skal nå at lægge hånden på alle børnene under Fadervor: «...og mager det saa, at hand kommer ud med Bønnen til dem alle», og at han ved selve dåbshandlingen skal øse vand på barnets hoved netop i det øjeblik han nævner henholdsvis Faderen, Sønnen og den Helligaand.

Bønnen lige efter dåben (*Den almægtige Gud...*) bliver knyttet tæt sammen med «Christen-Huen»:

Efterat Barnet saaledis er døbt i den Hellig Treenigheds Navn, tager Præsten strax Christen-Huen, sætter den paa Barnets Hovet, og med sin Haands paaleggelse læser denne liden Bøn...

»Christen-Huen« skal så at sige »holde på« dåben. Det siges udtrykkeligt, at alt fra og med »Gud bevare din Indgang...« til og med fredlysningen efter »Den almægtige Gud...« skal gentages for hvert barn. Faddertiltalen har nu fået sin endelige form:

»I gode Christne, som nu have været Faddere til dette Barn (disse børn), I skulle være vidne, at det (de) er døbt i den hellig Trefoldigheds Navn: Og I skulle ogsaa vide hvad I ere samme barn (børn) pligtige, om det saa skeer, at Forældrene døde, førend det (de) kommer til Skels Alder, at I da oplærer det (dennem) udi Børne-Lærdommen, om I ere der tilstæde, at det (de) maa, naar det (de) opvoxer, blive ved Christum, ligesom det (de) nu ved Daaben er indpodet udi hannem.

Fred være med Eder! Amen.«

Fredlysningen til fadderne var allerede kommet til i Alterbogen 1574.

Hjemmedåb eller *nøddåb* skal helst ske ved en præst eller »anden skikkelig Mands Person« og kun til nød ved jordemoderen eller en anden kvinde. Der foreskrives ikke andet end dåben med ordene:

N. Jeg døber dig i Navn Faders, Søns og Helligaands.

Der skal helst være vidner til handlingen. I yderste nødsfald kan moderen dog gøre det alene.

I 2. artikel »Om Hiemme-døbte Børn«

følger ritualet for fremstilling. Præsten indleder med i spørgsmålets form at konstatere, at barnet er døbt, hvem der har døbt det, om det er døbt »i bart Vand« og med den rette døbeformel, hvilket de ved hjemmedåben tilstedeværende helst skal bevidne.

Herefter nævner præsten barnets navn efterfulgt af »Gud bevare din Indgang...« og spørgsmålene på forsagelsen og trosbekendelsen, Markus 10,13-16 og Fadervor. Så stadfæster præsten dåben:

»Efterdi kiære Brødre og Søstre dette Barn er tilforn døbt i Navn Faders, Søns og Helligaands, og haver allerede den Helligaand med Syndermis Forladelse, da ville vi ikke døbe det igien, at vi ej bespøtte og forhaane den Hellig Aand, hvilket I Faddere skulle vide, saasom Vidnisbyrd for alle andre og takke vor Herre og Gud, som det haver taget til Naade ved Jesum Christum.«

Handlingen slutter med bønnen »Den almægtige Gud...« og faddertiltalen.

I forhold til de tidligere ritualformer (side 12ff. og 21) lægger vi mærke til, at nøddåbsritualet er blevet så kort som muligt, mens fremstillingsritualet rimeligt nok udelader exorcismen, men dog har beholdt spørgsmålet på forsagelsen. Man kan formode, at nøddåbsritualet er blevet så kort for at animere folk til at bære børnene til kirken til fremstillingen.

Helt ny er 4. artikel »Om Voxne Menniskers Daab«. Præsten skal føre de voksne, der ønsker at blive døbt, til biskoppen, der har ansvaret for, at de bliver ret undervist i deres katekismus »og andre Troens Artikler«.

Det understreges til sidst, at »Afsindige Mennisker og de, som ere fra deris Forstand« ikke må modtage dåben, når de er gamle, med mindre de kommer til sig selv og kan modtage undervisning.

Såvel denne sidste bemærkning og hele voksendåbsritualet viser, hvor stor vægt man lagde på den intellektuelt bestemte undervisning. I forbindelse med voksendåbsritualet er det tydeligvis forholdet til kalvinisterne, der spiller ind, men iøvrigt er det også problemer med den sociale indoptagelse af jøder og muhammedanere

(som handelsfolk), der spiller en rolle.

Kirkeritualets bestemmelser vedrørende dåb overlader intet til tilfældighederne, og de er et smukt vidnesbyrd på den pastorale omhu, der præger hele ritualbogen.

Det 18. århundrede og Balles døbeformular 1783.

Kirkeritualet 1685 skabte ro om dåbsritualet for en tid, men striden især om exorcismen blussede hurtigt op igen. For en pietistisk opfattelse var exorcismen angribelig. Den gjorde folk for sikre på, at Djævelen var uddrevet, og dermed svækkedes efter pietismens opfattelse det daglige kristenlivs alvor. Teologisk henviste man til, at exorcismen var uden holdpunkt i skriften og ikke fandtes i den tidlige kirke. Nogen egentlig sans for Luthers holdning til Djævelen og exorcismen havde man ikke. I stedet fordømte man den som en »katolsk rest«.

Fra det 18. århundrede får vi den bedste besked om praksis hos biskop Peder Hersleb, der som biskop i Christiania til København sendte den mest udførlige betænkning med henblik på en revision af Kirkeritualet (1735). I sin betænkning (167 tætskrevne sider) beskæftigede han sig også indgående med dåben og gik forsigtigt imod exorcismen.

En anden meget kendt mand fra tiden, selveste Ludvig Holberg, udtalte sig også om exorcismen (i sin 369. epistel), hvor han ironiserer over, at der er den største strid om de mest *indifferente* sager.

Allerede i 1737 og 1743 afskaffedes exorcismen i henholdsvis Slesvig og Holsten, dog således, at de forældre, der ønskede den, kunne beholde den. I sin pastoralteologiske håndbog (*Collegium pastorale Practicum* 1757) gik Erik Pontoppidan som Hersleb imod exorcismen.

Hertil kom Balles nye indledning i dåbsritualet 1783 til at svare. Efter spørgsmålet om hjemmedåb lyder indledningen (skriftstederne er her anført i parentes i teksten):

»Kiære Christne!

Efterdi Synden er indkommen i Verden formedelst et Menneske, og Døden formedelst Synden, og Døden irængde igiennem til alle Mennesker, fordi de syndede alle; saa er nu Fordømmelsen kommen over alle Mennesker ved det ene Menneskes Fald (Rom. 5,12 + 18a). Hvorfor vi og alle ere af Naturen Vredens Børn, og os fattes Guds Ære (Ef. 2,3). Men ligesom mange ere blevne til Syndere ved det ene Menneskes Ulydighed, saa skulle og mange vorde retfærdiggjorte ved den enes Jesu Christi Lydighed (Rom. 5,19). Thi saasom Synden har regieret ved Døden, saa skal og Naaden regiere ved Retfærdighed til det evige Liv formedelst Jesum Christum som Herre (Rom 5,21), hvilken er hengiven for vore Overtrædelser, og opreist til vor Retfærdiggjørelse (Rom. 4,25); i hvilken og Gud vor Fader haver udvalgt os, før Verdens Grundvold blev lagt, at vi skulle være hellige og ustraffelige for hans Aasyn i Kierlighed, og haver beskikket os i ham til sønlig Udkaarelse efter sin Villies Velbehagelighed, og taget os til Naade i denne sin Elskte til sin herlige Naades Lov, saa at vi have Forløsning formedelst hans Blod, som er vore Synders Forladelse (Ef. 1,4-7). Men at vi skulde faae Ret og Adgang til saadan Guds Naade i Christo, haver han indstiftet Igienfødselsens og Fornyelsens Bad, som skeer ved den Hellig Aand, hvilken han udøser rigeligen over os formedelst Jesum Christum vor Frelser, at vi skulde retfærdiggjøres ved hans Naade, og efter Haabet vorde Arvinger til det evige Liv (Titus 3,5-7); thi Daaben er ikke Ureenligheds Aflegelse paa Kiødet, men en god Samvittigheds Pagt med Gud formedelst Jesu Christi Opstandelse (1.Peter 3,21). Paa det altsaa, at dette Barn, som er undfanget i Synd og født i Misgierning (ps. 51,7), maae see Guds Rige, i hvilket vor Herrejesus selv haver sagt, at ingen kan indkomme, uden han fødes paa ny af Vand og Aand (Johs. 3,5); saa ville vi og nu i den Herres Jesu Navn indlemme samme ved den hellige Daab i hans troende Kirke, til at faae Deel i hans Salighed, efter den Orden og den Maade, han selv haver foreskrevet (*Balles egen formulering*), da han befalede sine Disciple: Gaaer hen, og lærer alle folk, og døber dem i Navnet Faderens, og Sønnens, og den Hellig Aands (Matt. 28,19).«

Denne lange indledning, der som vist næsten udelukkende er en sammenkædning af skriftsteder, skal just begrunde dåbens nødvendighed ud fra arvesynden. Mens det før på dette sted var exorcismen, der skulle uddrive Djævelen og befri fra arvesyndens lænker, er det nu de bibelske fortællelser om dåbens nåde, der skal træde i stedet.

Dermed forsvandt både den »lille exorcisme« i ritualets indledning (side 12, punkt 2) og den »store exorcisme« inde i ritualet (side 14, punkt 11a). Tilbage blandt de andre stærkt kritiserede dele af ritualet stod

korstegnelsen. Af mange opfattedes den som en tom, magisk ceremoni. For at imødegå kritikken føjede Balle en karakteristisk sætning til (kursiveret her):

»Annam det hellige Korses Betegnelse baade paa dit Ansigt og paa dit Bryst, til et Vidnesbyrd, at du skal *troe paa den korsfæstede Herre Jesum Christum.*«

Hermed afstregedes korstegnelsens mulige magiske karakter ved henvisningen til Jesu kors. I Balles tilføjelse lå også en stillingtagen til barnedåben, der også var til debat i disse år; fx. ønskedes fra visse sider barnedåben afskaffet og konfirmationen og dåben lagt sammen til een handling. Den måde hvorpå Luther satte tro og bevidsthed op imod hinanden (side 11), var næppe til at forstå for samtiden i det 18. århundrede. Derfor søgte bl.a. Balle at retfærdiggøre barnedåben ved i forbindelse med korstegnelsen at understrege, at det sker til vidnesbyrd om, at barnet i fremtiden skal komme til tro.

I ritualet sker der kun sproglige moderniseringer i bede-banke-bønnen i 1783. Til gengæld forsvinder syndflodsbønnen (side 13) og dermed en særdeles karsk Luther-tekst. Det skete uden særskilt motivering, men det er umiddelbart indlysende, at en så »mytologisk« præget bøn ikke kunne stå for samtidens fornuftige kritik.

Den følgende »store exorcisme« forsvandt som nævnt ovenfor, men læsningen af Markus 10,13-16, Fadervor og »Gud bevare din Indgang og Udgang, fra nu og til evig Tid!« (ps. 121,8) blev stående. Forud for spørgsmålene på forsagelsen og trosbekendelsen indføjedes i 1783 1. Peter 1,3 og Rom. 6,4 i tillempet skikkelse:

»Lovet være Gud og vor Herres Jesu Christi Fader, som efter sin store Barmhjertighed vil igienføde dig til et levende Haab, formedelst Jesu Christi Opstandelse fra de Døde, men du begraves med ham ved Daaben til Døden, paa det at ligesom Christus er opreist fra de Døde, formedelst Faderens Herlighed, saa skal og du vandre i et nyt Levnet.«

Det er ikke helt klart, hvorfor disse to skriftsteder kommer ind. Det er bl.a. blevet anført, at de kom ind for at forklare det følgende spørgsmål på forsagelsen i mo-

ralsk retning: den, der skal døbes, skal netop vise sin modstand mod Djævelen ved sit liv og sin vandel, jf. »saa skal og du vandre i et nyt Levnet«. Forsagelsen var ligesom exorcismen og korstegnelsen i samtidens kritiske søgelys. Men indiojelsen på dette sted af 1. Peter 1,3 og Rom. 6,4 behøver måske ikke nogen særlig forklaring. Kan hændte det blot var en (god) idé fra den bibelstærke biskop Balles side!

Bortset fra denne tilføjelse samt fjernelser af de to exorcismer og syndflodsbønnen og udvidelsen af de ord, der ledsagede korstegnelsen, forblev dåbsritualet, som det havde været i Kirkeritualet 1685. På baggrund af samtidens meget højlydte krav om radikale ændringer var Balles revision af en meget mådeholden karakter. Og set med eftertidens øjne forekommer det, at biskop Balle havde en meget heldig hånd. Revisionen af dåbsritualet er et smukt udtryk for hans konservative indstilling.

Dåbsdebatten i slutningen af det 18. århundrede og i det 19. århundrede.

Balles Døbeformular 1783 udløste en kraftig debat, der tydeligt giver til kende, at visse toneangivende kredse i samtiden opfattede det som et signal til helt andre, meget mere indgribende forandringer.

Hovedmanden var Chr. Bastholm, der allerede to år efter i sit berømte skrift, »Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstjeneste« også tog dåbsritualet op til behandling.

Flere andre end Bastholm havde kritiske indvendinger over for Balles Døbeformular. Især fandt man den lange indledning om arvesynden for lang. Men ganske særligt var det korstegnelsen, forsagelsen og overhovedet spørgeformen i forbindelse med forsagelsen og trosbekendelsen, der kom i kritisk søgelys. Der var dog også konservative kredse, der beklagede exorcismens bortfald.

Bortset fra, at Balles formular vandt indpas, er det ligeså sikkert, at alene ænd-

ringen i dåbsritualet gav anledning til talrige private ændringer hos mere radikalt sindede præster og alt tyder på, at man omkring 1800 har set igennem fingre med megen præstelig selvtægt på dette område. Fra flere sider og med udenlandske forbilleder ønskedes flere formularer at vælge imellem og skifte med.

Det næste store indlæg i debatten skyldtes biskoppen over Lolland og Falster, P.O. Boisen: »Plan til Forbedring ved den offentlige Gudsdyrkelse« (1806). Boisen havde ikke meget til overs for det gældende ritual: »Kan Daabens Forretning, denne altid ensformige paa deres Hjerter saa lidet anvendelige Forretning røre og opbygge dem?«. I selve sit forslag til nye formularer ved dåben indledte Boisen med at imødegå den fordom, at udbøbte børn går fortabt, men han gjorde det til gengæld med en udførlighed, der røber, at dåbens egentlige karakter af sakramente var ham fremmed.

Det bør bemærkes, at Boisens forslag udkom og blev trykt med henblik på starten af et kommissionsarbejde med henblik på en fornyelse af især dåbsritualet. I Slesvig-Holsten var allerede i 1797 indført den adlerske agende, der ligesom Boisens forslag rummede forskellige »formularer« ved dåben.

Men i 1806 var tiderne allerede ved at vende. Man havde ikke længere som Bastholm og Boisen en optimistisk tro på, at liturgiske ændringer for alvor kunne overvinde den krise, kirken var inde i. Blandt de mange, der deltog i debatten om Boisens forslag skal først nævnes J.P. Mynster, der allerede i 1806 leverede en særdeles oplagt anmeldelse - hans første trykte værk. Mynster mente, at det var rimeligt, at spørgsmålene på forsagelsen og troen rettes til fadderne og ikke til barnet. Til gengæld fastholdt han den apostolske trosbekendelse som den eneste og rette formular at anvende i den forbindelse. Og med blodig ironi imødegik han den tydelige nedvurdering af dåben som sakramente, der lyser ud af Boisens forslag.

Selv den senere stiftsprovst H.G. Clausen

kritiserede Boisen kraftigt. Korstegnelsen burde nok falde bort, men Boisens formularer var uklare og inkonsekvente. Evident nok skulle Clausen selv senere blive hovedperson i striden om dåbsritualet på grund af sine egne afvigelser (side 31).

Det sidste og måske mest bekendte indlæg - ligesom Mynsters hans første trykte arbejde - er Grundtvigs indsigelse.

Grundtvigs indlæg - trykt 1807 - er af handlingen »Om Religion og Liturgie«, hvor han ud fra en mystisk-romantisk anskuelse forsvarede de gamle ritualer. Det gamle dåbsritual var at foretrække, fordi det var »poetisk«.

Grundtvig skulle senere forsvare både treenighedslæren og ved dåben ganske særligt korstegnelsen ud fra en helt anden baggrund end den her beskrevne.

Kommissionsarbejdet med Boisens forslag gik i stå allerede i 1807 - formentlig på grund af indbyrdes uenighed blandt kommissionens medlemmer.

Debatten og de mange trykte forslag var et vidnesbyrd om en friere opfattelse af ritualet end tidligere, og i virkeligheden herskede der i praksis en ret stor ritualfrihed, hvad angår dåben, og der kan ikke være nogen tvivl om, at fx. biskop Balle så igennem fingre med ganske store afvigelser i kirkerne i København. At de fandtes har vi flere vidnesbyrd om fra de to første tiår af det 19. århundrede.

Den forholdsvis løse liturgiske praksis bevidnes også af en betydelig bog i samtiden, den unge prof. H.N. Clausens »Catholicismens og Protestantismens Kirkeforfatning, Lære og Ritus« (1825), der blev berømt især på grund af Grundtvigs kraftige opgør med den i »Kirkens Gjenmæle« fra samme år. Clausens bog er et resultat af hans forudgående studierejser, og i forbindelse med dåbsritualet er bogen af interesse, fordi Clausen anfører et udkast hertil i slutningen af sin bog.

Grundtvig kom ikke i »Kirkens Gjenmæle« ind paa Clausens dåbsritual; striden drejede sig som bekendt om bibelsyn og

trosbekendelse og forudsættes i almindelighed bekendt.

Forud for »Kirkens Gjenmæle« gik som bekendt »den mageløse opdagelse« omkring den 31. juli 1825 (9. søndag efter trinitatis), hvor Grundtvig »fandt« den apostolske trosbekendelse. Det er almindeligt at fremhæve, at Grundtvig i den apostolske trosbekendelse fandt en urokkelig kristelig grundvold, som han ikke fandt i den hellige skrift. Sådan forstod Grundtvig også selv *senere* »den mageløse opdagelse«. Men undersøger man de samtidige prædikener nærmere, vil man se, at Grundtvig snarere opdagede dåben og nadveren som de steder i gudstjenesten, hvor Gud *nu* taler til os - modsat skriften, der talte til dem *den-gang*. I nadverritualet er det i denne forbindelse især de befalende ord i indstiftelsesberetningen, der får den funktion (»Tager dette hen, og æder det... Dette gør til min Hukommelse... Drikker alle deraf...«). I dåbsritualet, der her skal belyses, bliver det alle de personligt henvendende ord og handlinger:

Ved korstegnelsen er det Guds hånd, der virker:

*Gudsfingrene grande
slog kors for din pande.* DDS 488,2

Det er Guds hånd, der døber:

*Han døber med den Helligånd
på ord, som aldrig fejler,
han rækker os sin hånd.* DDS 407,1

for den hånd fejler ikke, der døber på Guds vegne »i Navnet Faderens og Sønnens og den Hellig Aands«. Det er ikke bare en præstehånd, der velsignende lægges på barnets hoved efter dåben:

*Herren strækker ud sin arm,
små vil han velsigne.* DDS 402

*Jesus! du var selv til stede,
nu jeg ved det, hvor og når:
hånd du på mit hoved lagde.* DDS 373,2.

Hele dåbsritualet fra først til sidst er for den voksne, der hører det, en besindelse på, hvad kristendom er, og hvad frelsen betyder. Det understreges af den følgende

salme, der som helhed er inspireret af dåbsritualet:

*Op til Guds hus vi gå
og banke dristig på:
»Luk op« det er vor bøn,
»vi leder om Guds Søn«.* DDS 376,1

der genspejler bede-banke-bønnen.

Børneevangeliet (Markus 10,13-16) og Fadervor smelter i sjælden grad sammen hos Grundtvig. Ordene »Og han tog dem i Favn, lagde Hænderne paa dem, og velsignede dem« er med til at definere Guds favn som frelsens sted, fx. i sidste vers af *At sige verden ret farvel* (DDS 609):

*Indslumre skal jeg da med lyst,
som barnet ved sin moders bryst,
i dine frelser-arme.*

Med det Fadervor, der blev bedt for barnet ved dåben, beder den voksne sig tilbage i Guds favn. I den forbindelse hedder det om Helligånden:

*Han ånder liv i Jesu navn,
han lægger os i Jesu favn,
lægger hans bøn os i munden.*

*Beder du så dit Fadervor,
Ånden med Faderens stemme
hjemler dig Jesu børnekår,
så i Guds hus du har hjemme.* DDS 553,3-4.

For Grundtvig er Fadervor ved dåben i grunden ligeså meget et tilsigende ord fra Jesus selv (som de andre tilsigende ord), sådan at Faderen i himlen, når den døbte gentager bønnen, anser den som kommende fra Sønnen:

*Så lærer os Guds Søn
sin egen barnebøn,
indånder i vort bryst
sin egen barnerøst.*

*Guds Søn med faderfavn
os giver børnenavn,
Gud siger om vor bøn:
Den kommer fra min Søn.* DDS 376,6-7.

Med Fadervor i munden vender den døbte tilbage til dåben og bliver påny et barn, som Gud tager i sin favn. Det er forudsætningen for så yndet en salme som *Sov sødt, barnlille* (DDS 488).

Forsagelsens og trosbekendelsens *spørgen*, Guds egen tale til mennesket nu, sprænger tomgangen, som det fortabte menneske går i, og fører det tilbage til, hvad det egentlig var.

*Guds ord til sjæl og krop
det siger selv: »Luk op!*

Afsiger løgnen du

og tror Guds sandhed nu?» DDS 376,4.

Og det ja, der svares, er så rimeligt og naturligt, at det dybest set er Guds egen *spørgen*, der trækker svaret ud af mennesket:

Det er hans effata,

og tungen svarer: Ja!

Guds røst, som almagts hånd,

os skar for tungebånd.

DDS 376,5.

Det er Guds hånd, der døber, og som efter dåben lægges velsignende på barnets hoved, jf. ovenfor. Helt afgørende for Grundtvig er fredlysningen, *Fred være med dig*, som lyder efter bønnen »Den almægtige Gud...«. Fredlysningen er jo et ord af Jesus selv (i opstandelsesberetningerne hos Lukas og Johannes) og bliver derfor for Grundtvig velsignelsen par excellence (den aronitiske velsignelse rangerer langt lavere for ham af samme grund):

Fred er kirkens velkomst-ord

og farvel på denne jord;

i vor dåb det til os lød,

skal genlyde i vor død:

Fred med Eder! Herrens fred,

nu og i al evighed'

DDS 389,2.

Men fredlysningen er tydeligt bestemt af den forudgående bøn om genfødslen og skænkeisen af syndernes forladelse. Guds *nådestol* er dåben, hvor alt er givet:

/ dåben han forlader

mig al min syndeskyld;

han i »Gudsfred!« mig bader

og læger dødens byld.

DDS 445,8.

Det fredens ord ved dåbens bad

den bange sjæl gør barneglad,

det fredens ord hver Herrens dag

gør rolig midt i våbenbrag.

DDS 487,4.

Grundtvigs kristendomssyn er i den grad indoptaget i dåbsritualets handlinger med og ord til mennesket, at ritualer af den grund kom til at stå ualmindeligt stærkt for Grundtvig og hans tilhængere i den store debat i 30'erne og 40'erne. Ritualer var et eksistentielt udtryk for evangeliet - et syn, som samtiden næsten ikke fattede.

Ritualstriden i 1820'erne og -30'erne og Mynsters forslag 1839.

Offentligt lå ritualsagen ikke helt stille i den følgende tid. En ny kommission - til revision af kirkelovene - blev nedsat i 1813; den forsøgte forgæves i 1817 at få lov til at revidere formularerne ved dåb, nadver og brudevielse. Et lignende andragende om det samme blev afslået i 1828.

Just på denne tid skulle imidlertid Alterbogen genoptrykkes, og i den forbindelse ønskede biskop Mynster at få fjernet de flere gange i fortiden kritiserede anstødelige ord i bønnen efter dåbsakten om den totale syndstilgivelse (»og har forladt dig alle dine Synder«). Også dette blev afslået, idet ritualsagen netop i 1828 var blevet brandfarlig. I Alterbogen (1830) skulle kun foretages de rettelser, der gav sig af katekismeoversættelsen 1814 (se nærmere neden for) og revisionen af Ny Testamenteoversættelsen 1819.

Når ritualsagen pludselig brændte på, hang det samme med, at bredere kredse af vakte lægmænd, bl.a. inspireret af Grundtvig, nu begynder at protestere åbent mod præsters liturgiske afvigelser fra Alterbogens tekst ved dåbshandlingen.

Efter en debat om forsagelsen og om Djævelen som person fulgte »den store Strid om det lille 'e'« (Grundtvigs betegnelse). Den tog sit udgangspunkt i Alterbogen 1830 og dens formulering af spørgsmålet på troens 3. artikel:

»Troer du paa den **hellige** Aand: en hellig christelig Kirke,...

i stedet for »Troer du paa den Hellig Aand«. Formen »hellige« hidrørte fra Mynsters udgave af katekismen i 1814, idet

man nu ville bringe overensstemmelse mellem katekismus- og ritualteksten. Lindberg protesterede mod en række andre småændringer i denne forbindelse, men dem vil vi her lade ligge.

Omsider kom Mynster, der nu var blevet Sjællands Biskop, ud af busken, karakteristisk nok med en afhandling, »Om de danske Udgaver af Luthers lille Kathechismus« (1836).

Mynsters historiske behandling er ikke overbevisende, og han fralagde sig ansvaret for 1814-udgaven: han havde benyttet sig af en tysk udgave fra 1549, som det teologiske fakultet havde henvist ham til! Sprogligt forsvarede han formen »den hellige Aand« med at anføre, at

»hvo der i en Landsbyskole har hørt Børnenes tanke-løse Udtale: »den Hellig'aan« (de to første Stavelser i al Hast, den sidste langtrukken) vil uden Tvivl finde, at der ved den nye Udgave var Grund nok til at optage en Skrivemaade, som...ved en rigtig Ortographie søge ligesom at fremtvinge nogen Eftertanke ved Udtale af Ordet.«

Striden om det lille *e* kan forekomme eftertiden komisk - som bogstavtrældom i renkultur. Imidlertid lå et bestemt anliggende bagved. Mynsters lære om treenigheden og dermed om Helligånden var ganske givet uklar.

Anderledes med Grundtvig. Som den eneste danske teolog udviklede han i det 19. århundrede en original lære just om Helligåndens person. Naturligvis var det trosbekendelsen, der var udgangspunktet.

For Grundtvig havde Helligånden på det nærværende tidspunkt i frelsens historie rollen som Guds personlige »Talsmand og Statholder« på jord. På Jesu tid var det Sønnen, men nu er det Aanden:

*Dine hænder, sang de ældste,
er din Søn og Helligaand,* DDS 493,4)

jf. Grundtvigs *helligånds-salmer* iøvrigt (240, 248, 250, 251, osv.).

Det er klart, at udtrykket »den Helligaand« i højere grad har klang af et navn og dermed af en person end »den hellige Aand«. Det var Grundtvigs anliggende, og han nægtede selv for alvor at deltage i

striden om dette lille *e* (som han dog gav navn), og i den artikel, hvormed han afsluttede denne strid, slår han koldt vand i blodet på Lindberg og udtrykker sin overbevisning om, at biskop Mynster i sidste ende vil bevare formen »den Hellig Aand«. Mynster var den rette mand på bispestolen, »jo mere upartisk han vejer de modsatte Partiers Krav paa Fred og Frihed i Statskirken«. Og Grundtvig fik ret i sin formodning.

De erklæringer fra gejstligheden, som iflg. resolutionen af 22. april 1834 skulle indhentes, forelå et par år efter. Da det kom til stykket, blev det ikke - som oprindeligt foreslået - en kommission, der skulle udarbejde det nye kirkeritual og alterbog. Ørstedes anskuelse sejrede; biskop Mynster fik ene mand opgaven overdraget.

Om det indkomne materiale sagde Mynster, at »der var kun meget Lidet, som kunde bruges«. Mynster rådførte sig dog med sine nærmeste gejstlige venner. I 1839 var Mynster færdig med sin betragtelige arbejdsindsats. Han gjorde sig ikke nogen illusioner om modtagelsen i samtiden af sit udkast:

»Hvad der maaske vil volde nogen Betænkelighed ved at lade disse Udkast foreløbigen trykke, er det Skriig, som det Grundtvigske Partie vil opvække. - Men det faaer være, det er ikke til roligere Dage, vi ere beskikkede.«

Heri fik Mynster mere ret, end han anede.

Dåbsritualet indledes med en revideret og lettet udgave af Balles så stærkt kritiserede indledning. Mynsters form gengives her; skrifthenvisningerne er sat i parentes (der henvises iøvrigt til side 24):

«Kiære Christne!

Det er vor christelige Bekiendelse, at, ligesom Synden kom ind i Verden ved et Menneske, og Døden ved Synden, og Døden trængte igiennem til alle Mennesker, i det de syndede alle (Rom. 5,12), saaledes skal ogsaa ved den Enes, Jesu Christi, Retfærdighed Retfærdiggjørelse og Liv komme over alle Mennesker (Rom. 5,18b), saa skal og Naaden herske ved Retfærdighed formedelst Jesum Christum, vor Herre (Rom. 5,21), hvilken er hengiven for vore Overtrædelser og opreist til vor Retfærdiggjørelse (Rom. 4,25), i hvem og Gud vor Fader har udvalgt os, før

Verdens Grundvold blev lagt, at vi skulle være hellige og ustraffelige for hans Aasyn i Kierlighed (Ef. 1,4). Men at vi skulle faae Ret og Adgang til saadan Guds Naade i Christo, har han indstiftet Igienfødselsens og Fornyelsens Bad i den Hellig Aand, hvilken han udøser rigeligen over os formedelst Jesum Christum, vor Frelser, at vi, retfærdiggjorte ved hans Naade, skulle efter Haabet worde Arvinger til det evige Liv (Titus 3,5-7).

Paa det altsaa, at dette Barn (disse Børn), som efter dets naturlige Fødsel er Synden og Døden undergivet som alle Andre (afsvækket udgave af ps. 51,7) maa see Guds Rige, i hvilket vor Herre Jesus selv har sagt, at Ingen kan indkomme, uden han fødes paany af Vand og Aand (Johs. 3,5): saa ville vi og nu i den Herres Jesu Navn indlemme det (dem) ved den hellige Daab i hans troende Kirke, til at faae Deel i hans Salighed, saaledes som han selv har foreskrevet (selvstændig formulering), da han befalede sine Disciple: gaaer hen og lærer alle Folk, og døber dem i Navnet Faderens og Sønnens og den Hellig Aands!«

I sammenligning med Balles form udelades Ef. 2, 3, Rom. 5,19, Ef. 1,5-7, 1. Peter 3,21 (se dog nedenfor) og den krasse ordlyd i ps. 51,7, dvs. ordene om, at vi af naturen er vredens børn, helt igennem syndere og undfanget i synd og født i misgerning. Der er med andre ord tale om en teologisk ændring. Mens Balle skulle begrunde dåben ud fra arvesynden, da indledningen trådte i den indledende exorcismes sted (side 24), ønskede Mynster snarere i almindelighed at begrunde dåbens nødvendighed ud fra skriften.

Den følgende korstegnelses ord omannes under indtryk af samtidens understregning af dåben som en moralsk forpligtelse af barnet:

»Annam det hellige Korsets Betegnelse baade paa dit Ansigt og paa dit Bryst til et Vidnesbyrd, at al din Tanke og dit ganske Hjerte skal helliges ved Troen paa den korsfæstede Herre Jesum Christum.«

Med kort indledning følger børneevangeliet, Markus 10,13-16. Hertil føjes en stærk forkortelse af den bøn, som vi kender som bede-banke-bønne, men nu uden Matt. 7,7:

»O almægtige Gud, vor Herres Jesu Christi Fader! vi anraabe dig for dette Barn (disse Børn) at du vil skienke det din Daabes Gave, og formedelst den aandelige Igienfødselse det evige Liv. Giv det din Naade, at det maa faae den evige Velsignelse i dette himmelske Bad, og dit Rige, som du har os alle-sammen lovet og tilsagt formedelst vor Herre Jesum Christum. Amen.«

Den egentlige bede-banke-bøn stod hos Balle (og tidligere) umiddelbart før Markus 10,13-16. Hos Mynster rykker den ned efter evangeliestykket og før Fadervor, dvs. den stærke sammenknytning mellem børne-evangeliet og Herrens Bøn opgives.

Efter Fadervor følger ps. 121,8: Gud bevare din Indgang..., der trods al kritik er bevaret.

De tillempede citater af 1. Peter 1,3 og Rom. 6,4 hos Balle ændres, således at Rom. 6,4 udgår til fordel for:

»...og nu annammer dig til den christelige Kirkes Daab, der ikke er en Renselse fra Kiødets Ureenhed, men en god Samvittigheds Pagt med Gud!«

dvs. 1. Peter 3,21, der hos Balle stod i den lange indledning (side 24). På dette sted forstærker det den følgende bekendelses karakter af moralsk forpligtelse. Forsagelsen og trosbekendelsen følger nu i den fremsigende - deklaratve - form:

»Men Daabens hellige Pagt er denne: at du skal forsage Dievelen, og alle hans Gierninger og alt hans Væsen; at du skal troe paa Gud Fader almægtige...(osv.)«

Det eneste spørgsmål, der er blevet tilbage er »Vil du døbes paa denne Tro«, der stående alene også understreger det moralske moment.

Døbeordene er de gammelkendte, men bønne under håndspålæggelse er ændret efter samtidens kritik; sætningen »og haver forladt dig alle dine Synder« er udeladt:

»Den almægtige Gud, som nu ved Daaben har optaget dig i sin elskelige Søns, vor Herres Jesu Christi Samfund, og har forundt dig Frelse ved ham, han styrke dig med sin Naade til det evige Liv! Amen. Fred være med dig! Amen«.

Faddertiltalen er hos Mynster blevet mere ubestemt:

»I gode Christne, som have været Faddere til dette Barn (disse Børn), I skulle være Vidner, at det er døbt i den hellige Treenigheds Navn. Saa skulle I ogsaa mindes, hvad I ere dette Barn pligtige, at I staae det bi efter Evne, og at I, dersom Forældrene kaldes bort, drage Omsorg for, at det oplæres i den christelige lærdom, at det maa, naar det opvoxer, blive ved Christum, ligesom det nu ved Daaben er indpodet i ham. Fred være med Eder! Amen«.

For der er unægtelig forskel på »Lærdom« og »Børnelærdom« (= Luthers Lille Katekismus).

Endvidere er der en tiltale rettet til forældrene, såfremt det er forældrene, der bringer barnet til dåben.

Vi skal ikke her gå ind på forslagene til hjemmedåb, fremstilling i kirken af hjemmedøbte børn og ritualet for voksendåb, men blot om det sidste ritual nævne, at tilspørgselen er bevaret i dette tilfælde. Det samme gælder bønnen »Den almægtige Gud« i dens *gamle* form, hvilket kom til at spille en rolle i den følgende debat.

Mynsters udkast blev straks udsat for en stærk kritik i Lindbergs *Nordisk Kirketidende*. Ikke mindst interessant er de mange indsigelser fra vakte lægmænd. Ritualsagen blev fra nu af et anliggende for almindelige kirkegængere og ikke blot for præster.

Nu høstedes med andre ord de bitre frugter af bl.a. stiftsprovst H.G. Clausens provokerende optræden over for lægfolk i begyndelsen af 30'erne.

Det kraftigste indlæg mod Mynsters udkast kom fra Grundtvig (*Frisprog med H.H. Hr. Biskop Mynsters Forslag til en ny Forordnet Alterbog* (dec. 1839)). Det blev et indædt og på visse punkter helt urimeligt angreb.

Rammende karakteriserede Grundtvig såvel Mynsters som de øvrige forslag fra begyndelsen af århundredet. De har kun bevaret »Skinnet«:

»Denne Betragtning at *Daaben* som en blot *Kirkeskik*, der vel, som befalet af Herren selv, maa beholdes ved Optagelsen i Samfundet, men har lidet eller intet med den egenlige »Gienfødelse og Syndsforladelse« at gjøre, har nemlig længe saavel i *England* som i *Tydskland* været den Herskende...men den *Augsburgske* Confession henfører udtrykkelig »*Gienfødselen*« til *Daaben* (2. art.), saa ogsaa derfor har vi den fuldeste Ret til at beholde Forsikringen derom ved vore Børns *Daab*, og at denne Forsikkring ei kan gives, hvor *ingen* *Pagt oprettes*, har Hr. Biskoppen sikkert selv følt, og derfor afskaaret den med, skøndt deri ingen »Spørgsmaal« er til de *Spæde*«.

Mynster tog skarpt til genmæle i *Oplysninger angaaende Udkastet til en Alterbog og et Kirkeritual for Danmark* (marts 1840). Især hæfter han sig ved, at modstanderne gjorde så meget væsen ud af, at de var lutherske.

Guds ord har altid for lutheranere været det afgørende moment, og når Mynsters modstandere påstår, at dette princip fører lige i favnen på paven, kan man med større ret sige det samme om dem, der ophøjer traditionen over skriften, altså Grundtvigs tilhængere.

Ud fra samme synspunkt forsvarede Mynster, at han i sit forslag havde gjort forskel på børns og voksnes dåb. Derfor foretrak han også den fremsigende form af trosbekendelsen ved barnedåb, men han bøjede sig dog for argumentet gående ud på, at man ligeså godt kan spørge på forsagelsen og trosbekendelsen som på selve dåben (»Vil du døbes paa denne Tro?«):

»Og dette saa meget lettere, som jeg ikke noget Oieblik har kunnet oversee, at man i sig selv ligesaa vel kan henvende mange Spørgsmaal til Barnet, som eet, og kun har meent, at denne Form bliver desto mere stødende, jo oftere den gjentages.«

I den følgende tid kunne det se ud, som om ritualsagen nu for alvor skulle føres til ende. Med biskop Mynster som formand nedsattes ved kgl. resolution af den 5. april 1839 en kommission, der foruden Mynster kom til at bestå af Tage Müller, G.H.W. Waage, H.N. Clausen, E.C. Tryde, B.F.O. Boisen samt juristen Kolderup-Rosenving; den skulle gennemgå Mynsters forslag og de bemærkninger, som især biskopperne og det teologiske fakultet måtte indsende. Resolutionen krævede et ret hastigt arbejde, men kommissionen fik ekstra frist til også at behandle indlæg fra den almindelige debat.

Den nedsatte kommission kom først i gang den 28. oktober 1840 og fortsatte i næsten daglige møder, indtil den afgav sin betænkning den 7. januar 1841. Kommissionen gik afgjort imod den større liturgiske frihed, der blev krævet fra mange sider, bl.a. fra fakultetets flertal, idet præsten har lejlighed nok til i ledsagende taler at gøre sine særlige synspunkter gældende. Af den grund bør præsten

»ingenlunde føle sig besværet, fordi han ved Sacramenternes Administration...er bunden til det, som i Kirken paa lovlig Maade er anordnet.«

Under indtryk af »den kirkelige Agitation« bøjede man sig på så mange punkter, at dåbsritualet i sin endelige form maatte kunne tilfredstille samtiden.

Endelig er det om kommissionens indstilling som helhed værd at bemærke, at man ikke vil indføre den nye ordening under tvang:

»Hvor Præst og Menighed foretrækker Bibeholdelsen af den gamle Alterbog, kan dette, paa derom til det Kongelige Danske Cancellie indgivet Andragende, ventes bevilget. Denne Bevilling maatte dog kun udstrække sig til Rituallet, forsaavidt dette staar i Forbindelse med Alterbogen, hvorimod Rituallet forøvrigt strax maatte træde i Kraft...Ogsaa maatte det udtrykkelig bestemmes, at Præster, som ikke vilde indføre den ny Alterbog, bør nøie følge den Gamle.«

Først mere end et år efter, den 29. april 1842, indgav kancelliet sin indstilling til kongen; et flertal fulgte kommissionsflertallets indstilling, et mindretal H.N. Clausens. Men enige var man om, at ritualforslaget skulle forelægges stænderforsamlingerne. Men kongen fremmede aldrig sagen i statsrådet, og sagen kom ikke så langt. Almindeligvis har man oftest hældet til den anskuelse, at sagens undertrykkelse var et vidnesbyrd om Grundtvigs indflydelse på kongehuset, især dronningen.

På så mat en måde endte ritualsagen i første halvdel af det 19. århundrede. Det skulle vare et stykke tid, inden man vovede at tage den op igen. Det hang også sammen med, at det grundtvigske parti i disse år sejrede på alle fronter, og samtidig fulgte det politiske røre i slutningen af 40'erne samt de to slesvigske krige. Der var andet at tænke på.

Udviklingen i sidste halvdel af det 19. århundrede indtil 1912.

Efter at Mynsters udkast havde lidt skibbrud, var det gældende ritual stadigvæk at finde i Alterbogen 1830. Striden om det lille *e* havde allerede markeret den kritiske holdning til dåbsritualet. Grundtvig stred for formen »den Hellig Aand« for at fastholde Helligåndens personlighed (side 29). Endvidere ønskede han i 3. artikel flg. form:

den hellige almindelige Kirke
de Helliges Fællesskab,
Syndernes Forladelse,
Kiødets Opstandelse
og det evige Liv.

Udtrykket »almindelige« var rigtigere og tilmed dansk. »Fællesskab« dækkede hans menighedsbegreb. »Kiødets Opstandelse« krævede Grundtvig allerede i 1840.

Bortset fra Grundtvigs ovennævnte ønske om ændringer i trosbekendelsen havde grundtvigianismen ikke markeret sig positivt i debatten om dåbsritualets form. Det skete først med P.A. Fengers *Forslag til en paany gennemseet Alter-Bog, som kunde blive til-ladt til Brug i den danske Folkekirke.* (1874).

I sin udførlige indledning til forslaget omtalte Fenger først og fremmest dåben og især trosbekendelsen. Det var øjensynligt svært for ham at foreslå ændringer på dette punkt, da grundtvigianerne jo stærkere end andre havde holdt sig strengt til alterbogs-dåben. Derfor måtte en evt. ny dåbsform ikke blive en tvang.

Balles lange indledning opfatter Fenger fejlagtigt (se side 24) som en erstatning for den i rituallet i 1783 bortfaldne *syndflodsbøn* (se side 13). I stedet foreslår Fenger en tydeligt grundtvigsk inspireret frelseshistorisk indledning, der først taler om *pagten* (med Abraham) i Gamle Testamente og dens opfyldelse med Jesus i Ny Testamente.

Derefter - stadigvæk i indledningen - anførtes børneevangeliet (Markus 10,13-16). **Overledningen** herfra til bede-banke-bønnen er karakteristisk og især angribelig, fordi denne bøn ikke - som ellers - er rettet til Gud Fader, men til Kristus.

Matt. 28,18-20 forekommer ikke i rituallet; kun i de enkelte vendinger er der svage henvisninger til dette sted.

Herefter følger det gamle velsignelsesønske fra ps. 121,8, men nu i den bibeltro form:

»Gud bevare din Udgang og din Indgang fra nu og til evig Tid.«

Den klassiske form havde jo rækkefølgen indgang/udgang og understregede, at nu gik barnet *ind* i det farefulde liv, Guds og

Djævelens slagmark, og til sin tid *ud* igen til det evige liv (se side 18). Fenger hævdede, at udgang/indgang var det rette bibelske udtryk, hvori han naturligvis havde ret, men han overså, at det gamle ritual havde sin egen mening med denne ombytning. Fenger foretrak det,

»fordi vi ved Daaben udgaar fra det blotte Verdensliv og indgaar til Livet i Guds Rige, og, naar vort Jordliv er tilende, udgaar fra denne Verden og indgaar i Paradiset, udgaar fra dette Paulun, som nedbrydes, til den Bygning af Gud, som er evig i Himlene.«

Der ligger således en teologisk forskel imellem indgang/udgang og udgang/indgang. I det første tilfælde er dåbslivet - realistisk bedømt - en kamp, i det andet en form for højere liv. Fengers tolkning gentages den dag idag, men er ikke mindre forkert af den grund!

Korstegnelsen er hos Fenger rykket hen foran tilspørgselen, mens den hos Balle stod i indledningen før bede-banke-bønnen. Fenger anfører ikke nogen begrundelse, men man kan gætte på, at det er en almindelig liturgisk tendens, der gør sig gældende: de stærkeste elementer skal samles på eet sted:

»Modtag det hellige Korses Tegn baade for dit Aasyn (+) og for dit Bryst (+) til et Vidnesbyrd om, at du tilhører den korsfæstede Herre Jesus Christus!«

Det væsentlige og betydningsfulde for fremtiden var, at Fenger foreslog tilføjelsen »at du tilhører...«

Derefter følger tilspørgselen på forsagelsen og trosbekendelsen. Ejendommeligt nok optog Fenger ikke i 3. artikel »de Heiliges *Fællesskab*«, som Grundtvig ellers udtrykkeligt gik ind for (side 32).

Den efterfølgende bøn: »Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader« retter Fenger til Kristus (ligesom bede-banke-bønnen ovenfor):

»Vor Herre og Frelser Jesus Christus, som nu har gjenfødt dig af Vand og den Helligaand og givet dig Syndsforladelse, Han salve dig med sin Naade til det evige Liv!
Fred være med dig!«

Denne forvirring i Fengers treenigheds-lære svækker afgjort bønnens karakter (man får ikke at vide, at *sammen med Kristus*

får vi Gud som fader!). De rationalistiske indvendinger imod den totale syndstilgivelse i dåben spiller også en rolle for Fenger:

»I Slutningsønsket efter Daaben bør det hedde: 'og givet dig Syndsforladelse', ikke 'forladt dig alle dine Synder', for at afværge den Misforstand, at det spæde Barn kunde have havt bevidste eller gjørlige Synder.«

Denne fengerske indvending følges allerede i 1895-ritualet (se side 36), desværre, må man sige, for det konkrete »har forladt dig alle dine Synder« er meget tydeligere end »har givet dig Syndsforladelse« (eller som i vort nugældende ritual: »og skænket dig syndernes forladelse«). Det konkrete må have forrang, for sagligt må og kan det jo betyde det samme!

Den sidste sætning i bønnen: »Han salve dig med sin Naade til det evige Liv« er en bevidst tilbageføring til bønnen i den katolske form (se side 10), som også Grundtvig selv foreslog i 1840. Den virker krukke alene af den grund, at der ikke sker nogen regulær salvning.

Balle havde sammenkædningen af 1. Peter 1,3 (Lovet være Gud...) og Rom. 6,4 (begravet med Kristus ved dåben til døden) umiddelbart før ps. 121,8 og tilspørgselen. Af Fenger rykkes de to skriftciterater ned efter bønnen under håndspåbyggelse. Karakteristisk nok ændrer Fenger i Rom. 6,4 »saa skal og du vandre i et nyt Levnet« til »og vi føre et nyt Levnetsløb«, velsagtens på grund af en udbredt - banal - indvending om, at små børn ikke kan gå. Det afgørende i denne forbindelse er dog, at Fenger har flyttet Fadervor, der hos Balle stod lige efter Markus 10,13-16, hen efter dåbshandlingen i flugt med citatet fra Rom. 6,4. Derefter hedder det:

»I denne Tro og i den sønlige Udkaarelses Aand ville vi nu ogsaa, En for Alle og Alle for En, bede og raabe i vor Herres Jesu Christi Navn: (med håndspåbyggelse) Abba, vor Fader, Du som er i Himlene!...«

en overgang, der synes ligeså meget inspireret af Alexandre Dumas (De tre Musketerer) som af Grundtvig!

Når Fadervor flyttes fra sin stærke plads i »forbønnens forgård« efter Markus 10,13-

16 (se side 19), sker det tydeligvis for at understrege »børneretten«: Kun den døbt har ret til at bede Fadervor, men det er og bliver pedanteri, at Fadervor i ritualet af den grund skal stå efter selve dåbsakten. Et spændende spørgsmål er det, om Grundtvig selv bifaldt den idé. I DDS 376: *Op til Guds hus vi gå* skal man lægge mærke til, dels at salmen er opbygget efter dåbsritualets disposition (se side 27), dels at Fadervor omtales efter »dåben« (vers 6-7). Men på den anden side kan man ikke komme udenom, at Grundtvigs »opdagelse« af Fadervor i overvældende grad var bestemt af, at bønne kom lige efter læsningen af børneevangeliet (Markus 10) og derfor blev Guds favns kendemærke.

Faddertiltalen hos Fenger er næsten den samme som hos Balle. Dog hedder det ikke længere til indledning:

»I gode Christne«, men grundtvigiansk: »De Christne Venner«.

Fenger gør en del ud af at fortælle, at Grundtvig selv havde fulgt udarbejdelsen af Fengers forslag og så at sige »blåstemplet« det. Det er især tilfældet, hvad angår *kollekterne*. Om det øvrige stof i Alterbogen siger Fenger:

»Da jeg var færdig med Collecterne bad jeg Biskop Grundvig ogsaa at gennemgaae med mig de andre Hovedstykker i Alterbogen.«

Men det er ganske klart, at Grundtvigs medvirken ved denne del af arbejdet blev mere begrænset. Fengers dåbsritual kan derfor ikke betragtes som »det ritual, Grundtvig ønskede«. I vores sammenhæng har det især interesse, fordi en del elementer derfra går igen i de kommende ritualforslag. I samtiden selv vakte Fengers forslag ikke ret megen opsig.

Med diskussionen om en anden tekst-række i 1870'erne vågnede også den almindelige interesse for en revision af salmebogens rituelle del, den såkaldte prosadel. I 1884 *nedsaltet Det kirkelige Raad*, der bl.a. også skulle tage sig af ritualspørgsmål. I den anledning følte de gamle stiftskontenter og enkeltpersoner sig foranledigede til at gøre deres synspunkter gældende ved

fremlæggelse af konkrete forslag.

Den drivende kraft var her den bekendte professor *Peder Madsen*, der også fra 1884 var det teologiske fakultets repræsentant i Det kirkelige Raad og karakteristisk nok virkede for sine synspunkter med stor energi både i rådets interne forhandlinger og i den offentlige debat.

En anden fremtrædende mand både inden for og uden for Det kirkelige Raad var professor Fredrik Nielsen, der sammen med den senere Sjællands Biskop, T. Skat Rørdam, i 1893 fremlagde bl.a. et forslag til revision af dåbsritualet (*Ritualet for Daaben og Nadveren*).

»De af os foreslaaede Ændringer ere hverken mange eller dybt indgribende: de fleste ere af formel Art«

sagde forslagsstillerne, men i grunden rummede det foreslåede dåbsritual radikale ændringer, der slet ikke kunne fremmes i samtiden; for fremtiden derimod fik de stor betydning.

Balles lange tiltale forkortes en del; bl.a. udelades Ef. 1,5-7, således som det også blev tilfældet i det autoriserede 1895-ritual (se side 35). Ordet »tilhøre« tages med ind fra Fengers forslag, men i fremtidsformen med henblik på den følgende rituelle hovedhandling ligesom i 1912-ritualet:

»Modtag det hellige Korsens Tegn baade for din Pande og for dit Bryst, til et Vidnesbyrd om, at du skal tilhøre den korsfæstede Herre Jesus Kristus.«

- en form, der er tydeligt indspireret af Grundtvig både i kraft af det stærke udtryk »tilhøre« og af udtrykket »Pande«, jf. DDS 488,2. Ligesom hos Fenger (side 33) flyttes bede-banke-bønne ned efter Markus 10,13-17, og i bede-banke-bønne er det alene forældrenes og faddernes forbøn, der er tale om:

»Vi raabe til dig over dette Barn, for hvem vi bede om din Daabs Gave...«

Der argumenteres for begge dele:

»Dernæst have vi sat Evangeliet om Velsignelsen af de smaa *Børn foran* Bønnen for Barnet (Børnene), der skal døbes, og vi have ændret denne Bøn saaledes, at der ikke i den udtales, at Barnet selv beder om Daabens Naade, hvilket er en idetmindste yderst tvivlsom Paastand, men der bliver kun Tale om de tilstedeværendes Forbøn for Barnet.«

Kritisk kan anføres, at synspunktet synes inkonsekvent, når man opretholder den personlige tilspørgsel til barnet. Modstanden mod barnets personlige forbøn opretholdt Fr. Nielsen i Det kirkelige Raad, se side 36. Den ovenfor anførte argumentation huggede også den for Grundtvig så vitale forbindelse mellem Markus 10 og Fadervor over (side 27). Fadervor kom hos Nielsen/Rørdam først til sidst umiddelbart før faddertiltalen, og nu sloges det pedantiske grundtvigianske synspunkt fast med al ønskelig tydelighed: kun de døbte kan bede Fadervor, jf. den indledende rubrik:

»Efter at dette Barn nu ved den hellige Daab er indlemmet i den kristne Menighed, ville vi nu indeslutte det i vor Herres Jesu Kristi og hans Menigheds Bøn, og alle sige af Hjertet: Fader vor...«

At rækkefølgen ps. 121,8 og skriftsteds-kombinationen (1. Peter 1,3 + Rom. 6,4) ombyttes, er mindre væsendigt. Hvad trosbekendelsen angår, følges 1884-formen med små ændringer.

I bønnen *Den almægtige Gud* gentages Fengers (og Grundtvigs): »han salve dig med sin Naade til det evige Liv« (jf. side 33).

I faddertiltalen siges det, at de skal bevindne barnets dåb »i Faderens og Sønnens og Helligåndens Navn« i stedet for »i den hellige Treenigheds Navn«. Den nye form slog også igennem i 1895-ritualet.

1895-ritualet udarbejdedes som nævnt i Det kirkelige Raad. Efter at man i 1884 havde revideret trosbekendelsen, varede det hele 8 år, inden man i 1892 gav sig i kast med dåbsritualet. Forslaget herom blev bragt på bane af den aldrende biskop Balslev (Ribe). Forslaget vandt ikke ubetinget tilslutning. Om den for sin konservatisme så berømte formand for rådet, biskop B.J. Fog, hedder det i referatet:

»Han ønskede ikke rørt ved Ritualen, thi vi ville da faa en Strid som der ikke kommer noget ud af.«

Fog mindede iøvrigt om den mynster-ske ritualstrid; sporene skræmmede med andre ord. Men sagen fremmedes alligevel, og forslaget færdiggjordes i 1894, udsendtes som forslag samme år og autoriseredes

til brug den 10. januar 1895 (*Revideret Liturgifor Daab og Nadvere*).

Vi vil her gennemgå 1895-ritualet led for led og opsummere debatten derigennem.

Balles lange indledning (side 24) udsattes i hovedsagen kun for sproglige justeringer, og revisionen er overhovedet et vidnesbyrd om den forsigtige konservative ånd, der beherskede Det kirkelige Raad. Bønnen forkortedes et enkelt sted (Ef. 1,5-7 udgik, jf. Nielsen/Rørdam, side 34). Ordene fra ps. 51,7: »at dette Barn, som er undfanget i Synd og født i Misgierning, maa se Guds Rige«, voldt vanskelighed. Fra Balles side var denne vending jo et stærkt udtryk for arvesyndens magt, mens rådet mente, at det kunne misforstås i retning af, at barnet var avlet i synd, dvs. uden for ægteskab. Derfor søgtes det neddæmpet til: »For at nu dette Barn, som er undfanget og født i Synd, maa se Guds Rige«.

Indledningens afslutning, der sluttedes med dåbsbefalingen, havde man kvaler med, idet der ikke var enighed om, hvor meget dåbsbefalingen omfattede. Hos Balles citeredes kun Matt. 28,19, men hørte ikke også vers 18 og 20 med? Rådet endte med at foreslå Matt. 28,19-20:

»Gaar hen og gør alle Folk til mine Disciple, idet I døbe dem i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, og lære dem at holde alt det, jeg har befalede eder. Og se, jeg er med eder alle Dage indtil Verdens Ende.«

Før hed det: »Gaaer hen, og lærer alle Folk, og døber dem...«, men nu var den lindbergske - antibaptistiske - oversættelse slået igennem: man blev Jesu disciple ved dåben.

Karakteristisk nok opstod der strid mellem en gruppe med Fr. Nielsen som fortæller og en konservativ fløj repræsenteret af biskop Fog, der både i citeringen af Matt. 28 og i selve døbeordene fastholdt formen: »i Navnet Faderens og Sønnens og den Hellig Aands«. Fogs parti holdt på, at denne latinsk inspirerede ordstilling havde vundet en sådan hævde, at den burde blive stående af hensyn til det kirkelige sprogs egenart, men den konservative fløj var af-

gjort i mindretal, således at den nutidige ordstilling vandt.

Den næste sproglige strid førtes om ordet »annam« i korstegnelsen:

»Annam det hellige Korses Tegn baade for dit Ansigt og for dit Bryst til et Vidnesbyrd om, at du skal tro paa den korsfæstede Herre Jesus Kristus!«

Her måtte den moderne fløj, der gik ind for »modtag«, se sig besejret. Korstegnelsen Og de ledsagende ord blev slet ikke ændret, selv om Fr. Nielsen svarede til sit og Rørdams 1893-forslagønskede formen: »at du skal *tilhøre*« (jf. side 34), den form, der først slog igennem i 1912.

Den største strid stod om bede-bankebønnen, der i 1895-ritualet reduceredes til

»Almægtige, evige Gud, vor Herres Jesu Kristi og vor Fader!

Vi raabe til dig over dette Barn (disse Børn), for hvem (hvilke) vi bede om din Daabs Gave! Herre, giv det (dem) din Naade, at det (de) maa faa den evige Velsignelse i dette Igenfødsels Bad og dit Rige, som du har lovet og tilsagt os alle ved vor Herre Jesus Kristus.«

Især biskop Balslev gik varmt ind for den gamle bede-banke-bøn, der dog i realiteten forsvandt (1895-ritualet fastholdt den dog ved voksendåb).

Men trods Balslevs anførte indsigelse gik flertallet - især anført af Fredrik Nielsen - ind for, at barnet ikke selv kunne bede, og at der kun måtte tales om forældres og faderes forbøn. Det berømte sted fra Matt. 7,7 (Bed, så skal der gives jég...) faldt derfor også bort, fordi man ikke mente, at et så inderligt udtryk for bønbehov hørte hjemme hos børn.

Som hos Nielsen/Rørdam (side 34) ombyttedes rækkefølgen imellem ps. 121,8 (»Gud bevare din Indgang og Udgang fra nu af og til evig Tid«, hvor man altså fastholdt rækkefølgen indgang/udgang) og 1. Peter 1,3 + Rom. 6,4. Det havde en rent praktisk begrundelse. Hidtil havde man til hvert barn for sig henvendt ps. 121,8 og 1. Peter 1,3 og Rom. 6,4. Nu nævntes ved flere børns dåb 1. Peter og Rom. 6 kun een gang, og barnet førtes først hen til døbefonten, når ps. 121,8 og spørgsmålene på

forsagelsen og trosbekendelsen lød til hver enkelt. Trosbekendelsen havde naturligvis formen fra 1884 (side 35).

I hele det 19. århundrede havde man i forbindelse med bønner under håndspålæggelse efter dåben (*Den almegetige Gud*) haft de største vanskeligheder ved tilsigelsen af syndernes forladelse til »det uskyldige barn« (se bl.a. side 33). Den totale syndstilgivelse lød: »og haver forladt dig alle dine Synder«, og endnu Nielsen/Rørdam 1893 havde denne form. Dette udtryk erstattedes nu af det svagere: »og skænket dig Syndernes Forladelse«. Det gamle udtryk var kontant, mens det nye blot er højtideligt. I grunden burde der ikke være forskel, men set på denne baggrund *bliver* der faktisk forskel i retning af, at barnet i *princippet* har sine synders forladelse. Det gamle udtryk er afgjort det bedste. Man kan gøre en prøve, nemlig at erstatte det fra nadveren kendte udtryk i slutningsønsket: »hvormed han har gjort fyldest for allejeres synder« med: »hvormed han har skænket jer syndernes forladelse« for at fornemme forskellen.

I faddertiltalen sagdes der ikke længere: »I gode Christne«, men »I kære Kristne«. Det hed ikke længere, at man skulle bevidne dåben »i den hellige Treenigheds Navn«, men »i Faderens og Sønnens og den Hellig Aands Navn«. Ellers er faddertiltalen i hovedsagen uforandret.

Endelig indføjede 1895-ritualet efter en del forhandlinger kollekten fra 4. søndag i advent som slutningskollekt for dåbshandlingen især i de tilfælde, hvor dåbshandlingen afvikledes som en isoleret handling. Afgørende for dansk liturgisk lovgivning blev det, at dåbsritualet (og nadverritualet) i modsætning til kollektrevisionen ikke blev pålagt menighederne som den eneste mulighed; de menigheder, der ønskede det, kunne beholde de gamle ritualer. Hermed blev en sædvane slået fast, der i fremtiden blev af største betydning for den (rolige) liturgiske udvikling i den danske folkekirke.

Fra grundtvigiansk side blev forslaget vel modtaget: Man havde ventet et »myn-

stersk« forslag, der ville sprænge folkekirken, men det nye ritual var »et Fredens og Sagtmodighedens Barn, i hvis Øje man tillidsfuldt læser sin Fremtids-skæbne« (J.H. Monrad). Mindre indvendinger fremførtes: Iflg. Rørdams Ny Testamente-oversættelse burde Matt. 28 citeres »døbt *tu*.« »Det hellige Kors-Tegn« er bedre dansk end »det hellige Korsens Tegn«. Det bliver nu et utvetydigt grundtvigiansk krav at få Fadervor flyttet ned efter selve dåbshandlingen, jf. Nielsen/Rørdam 1893 (side 35). At barnet ikke længere beder, men derimod kun de voksne accepteres uden videre, et typisk eksempel på, i hvor høj grad vækkelsens bevidstgørelse var slået igennem. Meget konservativt fastholder man den gamle ordfølge: »Jeg døber dig i Navnet...« som mere teologisk rigtig. Endelig fremføres et andet af vækkelsen inspireret synspunkt. Man kan ikke til hvemsomhelst i faddertiltalen sige: »I gode Kristne«, men endnu værre er det dog at sige: »I *kære* Kristne« som foreslået.

Anderledes kritisk var bedømmelsen fra Indre Mission og Vilhelm Beck, der vendte sig imod tilspørgselen som sådan.

1895-ritualet var trods alt kun en lap på et gammelt klædebon, og der fremkom snart ønsker om en mere gennemgribende reform. Forslaget fra Fenger i 1875 (side 32ff.) og fra Nielsen/Rørdam i 1893 (side 34f.) havde markeret især de grundtvigianske krav, der langt fra var blevet imødekommet. I slutningen af T. Skat Rørdams bispetid arbejdede man i bispekollegiet med en revision af dåbsritualet. Midt under dette arbejde døde Rørdam i september 1909, uden at man såvidt vides har det udkast overleveret, som man på det tidspunkt arbejdede med. Man kan formode, at det har haft en del ligheds-punkter med det forslag fra 1893, som Rørdam selv var medarbejder på. At forslaget har set sådan ud, fremgår også af den karakteristik, det får under det fortsatte arbejde med bl.a. dåbsritualet ved bispemødet den 23. - 25. februar 1910.

Her havde Peder Madsen indtaget Rør-

dams plads som Sjællands Biskop, og ved denne lejlighed mødte Madsen op med så færdige og udarbejdede forslag til dåbs- og nadverritual, at de - og det gælder især dåbsritualet - næsten uden ændringer udsendtes som forslag i 1910 og autoriseredes til brug den 19. juli 1912.

Forhandlingsprotokollen fra bispemødet 1910 findes heldigt nok blandt Peder Madsens papirer på Det kongelige Bibliotek og hermed også den spændende forhistorie for vort nugældende ritual.

Først tog Madsen stilling til Rørdams forslag, der karakteriseredes som uoverskueligt, og trods en tilsyneladende agtelse for Rørdams forslag, levnedes det ikke megen ære; det blev faktisk totalt nedgjort, og de bisper, der formentlig i Rørdams tid gik ind for det, mælte iflg. det hovedsageligt af Madsen påvirkede referat ikke mange ord. Man får ikke noget at vide om intentionen i Rørdams forslag. Til gengæld slås Madsens idealer fast: en højtidelig og forståelig rituel tone uden »tung dogmatik«. Det er den madsenske højkirkelighed, der passer godt til hans erfaringsteologiske standpunkt.

Uden overgang præsenterede Madsen dernæst sit eget - færdige - forslag:

»Han fremlagde til Drøftelse flg. Udkast: »lovet være Gud og vor Herres Jesu Kristi Fader som efter sin store Barmhjertighed har genfødt os til et levende Haab ved Jesu Kr. Opstandelse fra de døde. Vi takker Dig himmelske Fader, fordi Du ved Din kære Søn Jesus Kristus har givet os Daabens hellige Sacramente hvori Du gør os til Dine Børn og skænker os Syndernes Forladelse og det evige Liv. Vi bede Dig at Du for Jesu Kr. Skyld vil tage i Naade mod dette Barn (disse Børn) som vi bringe til Dig.

Saaledes har vor Herre og Frelser sagt:...Mt. 28, 19-20. Og saaledes skriver Evangelisten Markus i det 10. Kapitel...(v. 13-17).

Saa vil vi ogsaa hjælpe dette lille Barn til hans Velsignelse ved at døbe det i den treenige Guds Navn.

Modtag det hellige Korsens Tegn baade for Dit Ansigt og Dit Bryst til Vidnesbyrd om at Du skal tilhøre den korsfæstede Herre Jesus Kristus.

Gud bevare Din Udgang og Din Indgang fra nu og til evig Tid (Præsten spørger om Barnets Navn).

Forsager Du...?

Tror Du...?

Jeg døber Dig...

Fadervor,

Fred være med Dig! Amen.
Tiltalen til Fadderne,
Salme,
Slutningskollekt.

Han fremlagde dette ikke som et færdigt Forslag, men til Forhandling om hvorvidt en saadan Type maatte kunne bruges. Fra en enkelt Side blev der yret Betænkkelighed ved at udelade en kort Indledning til Undervisning om Daabens **Betydning**...i alt Fald mente man at der, naar Daaben udførtes udenfor Gudstjenesten, burde gives Frihed til at gøre Handlingen fyldigere ved at udtale sin Tak og Glæde over Daabens Gave, sin Trang til at fejre Sacramentet, hvorefter den saa anfører Herrens Indstiftelse som det den bygger paa. Naar der ytredes Tvivl om hvorvidt Menigheden er i Stand til straks at begynde paa denne Højde, saa henvistes der til at det kun er Fortsættelsen af hvad der er givet i den foregaende Daabssalme, og at man kun saaledes kan komme ud over de Mangler i hele Anlægget, Handlingen hidtil har haft og give Sacramentets Udførelse den rette Stemning.

Det overdrages Formanden at give Forslaget en gennemført Skikkelse og udsende det til Medlemmerne inden Paaske.«

At bispokollegerne ikke har haft meget at indvende, fremgår dels af den energi, hvormed Peder Madsen fremlagde sit forslag, dels af det offentliggjorte forslag fra 1910 (*Forslag til Ritualer for Daab, Nadvere, Brudevielse og Begravelse. Udarbejdet af den danske Folkekirkes Biskopper*). I fortalen (side 6) argumenteres der for opbygningen i stil med Madsens forelæggelse i bispemødet.

Ritualet indledes med spørgsmålet om, hvorvidt barnet er hjemmedøbt. Derefter følger det madsenske rituals heldigste ændring: indledningen med 1. Peter 1,3, der tidligere (sammen med Rom. 6,4, der nu helt forsvandt) stod umiddelbart forud for tilspørgselen.

Dernæst takkes der for dåben med karakteristiske ændringer i forhold til Madsens oprindelige forslag (i det flg. sat i parentes): »fordi du ved din enbaarne Søn har givet os den hellige Daab« (fordi Du ved din kære Søn Jesus Kristus har givet os Daabens hellige Sacramente) »... Vi bede dig: tag i Naade mod dette Barn (disse Børn), som vi

bære fem for dit Aasyn; indlem det (dem) i din troende Menighed, og bevar det (dem) i dit Samfund baade her og hisset! Amen. (Vi bede Dig at du for Jesu Kr. Skyld vil tage i Naade mod dette Barn (disse Børn) som vi bringe til Dig)«.

Der er kommet mere liturgisk sving over ordene. Meningen strammes betydeligt, når det hedder »troende menighed«; det er altså den trosbevidste menighed, der er tale om.

Dåbsbefalingen fremføres på den stærkeste måde: »Saaledes taler vor **Herre** Jesus Kristus«, og der anføres ikke blot Matt. 28,19-20, men vers 18b-20. Dermed var dåbsbefalingen eller missionsbefalingen gjort til en hovedsag, og en gammel strid med grundtvigianerne var ført til ende; de hævdede, at *trosordet* ved dåben var forsælgelsen og trosbekendelsen, mens »midterpartiet« slog på Matt. 28. Vi har tidligere kunnet bemærke, hvordan Matt. 28 stadig fik en mere og mere fremtrædende plads i dåbsritualet. I 1912-ritualet står det som den centrale begrundelse for dåben - ikke blot for menighedens læge medlemmer, men måske også for præsterne, der gang på gang mente, at de døbte i flæng, dvs. uden sikkerhed for, at børnene fik den kristne opdragelse, der var nødvendig. Matt. 28 fik dermed en sjælesørgerisk funktion, men mest i forhold til præsterne.

Børneevangeliet, Markus 10,13-16, reduceres til vers 14b-16; vers 13 om disciplene, der ville hindre mødrene i at komme hen til Jesus, udelades altså.

Man spørger sig selv, om det også sker på grund af »den ønskelige Klarhed og Overskuelighed«? Ordene om de vrantne disciple er jo ikke hverken festlige og højtidelige, men passede godt til Balles og især til Luthers dåbsritual og dets indledning, *hvor forbønnen* for barnet spiller den store rolle. Faktisk er det jo sådan, at indledningen til Luthers ritual motiverer dåbens nødvendighed ud fra risikofyltheden i menneskelivet selv.

I den forbindelse passede ordene om disciplene, der ville forhindre børnene i at

komme til Jesus, særdeles godt, for det er just situationen i magtesløsheden. Det er først og fremmest dette gamle rituals ejendommelighed, Peder Madsen slet ikke havde sans for, og som han så overfladisk afviste i den form, hvori det optrådte i 1895-ritualet og formentlig i Rørdams udkast fra 1909. Borte er den vrede Jesus, der siger: Lad de små børn komme til mig. Tilbage er kun Thorvaldens Kristus!

Naturligvis flyttedes Fadervor også fra sin gamle plads umiddelbart efter Markus 10; det var jo et ofte udtalt grundtvigiansk ønske (Fenger 1875, side 33, og Nielsen/Rørdam 1893, side 35):

»Endelig er Fadervor flyttet hen efter Daaben; herved udtrykkes, at den døbte nu er optaget blandt dem, der har Ret til at bede Guds Børns Bøn, og indlemmet i Samfundet af dem, med og for hvem Fadervor bedes.«

Hermed forsvandt det afgørende element fra »forbønnens forgård« i det gamle ritual. Man aner, at Fadervor har stået der engang, for ritualets »sammensyninger« bruger de gamle vendinger:

»Saa ville vi da hjælpe dette Barn (disse Børn) til hans Velsignelse ved at døbe det (dem) til den treenige Guds Navn.«

I det endelige ritual fra 1912 kom slutningen til at lyde: »ved at døbe det til Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn«.

Hvert barn for sig føres hen til døbefonten, og ved korstegnelsen slog omsider vendingen fra Nielsen/Rørdam 1893 igen-nem:

»Modtag det hellige Korses Tegn baade for dit Ansigt og for dit Bryst, til et vidnesbyrd om, at du skal tilhøre den korsfæstede Herre Jesus Kristus.«

Forsagelsens tre spørgsmål kan sammendrages til eet, og i spørgsmålene på trosbekendelsen rettes (fra 1909) i 2. artikel til »nedfaren til Dødsriget«.

I 1910-forslaget lyder døbeordene:

»N .N. Jeg døber dig til Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn.«

Her blev konflikten med den til enhver tid gældende oversættelse af Ny Testamente og af katekismen akut:

»Selve Døbeordene lyder ikke længere »i«, men »til« Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn. Ændringen fører tilbage til den rette Gengivelse af Herrens Indstiftelsesord Mt. 28,19; den er allerede optaget i den autoriserede Oversættelse af det nye Testamente og i den reviderede Udgave af Luthers Katekismus.«

På dette punkt blev 1910-forslaget ikke fulgt - og med rette. Der kan vistnok ikke være tvivl om, at oversættelsen af Matt. 28,19 er korrekt, men kirken har fra det 6.-8. århundrede (side 9) forstået *at døbe i navnet* i betydningen *at døbe på vegne af*. Det var både Luthers og Grundtvigs faste begrundelse af dåben som den almægtige Guds handling udført af en menneskehånd.

Bønnen *Den almægtige Gud* under hånds-pålægelse efter dåben er uændret. Til gengæld er *fredlysningen* flyttet fra sin gamle plads umiddelbart efter denne bøn. Denne flytning var et fejlgreb: ligesom bønnen under håndspålægelse fra gammel tid var det moment i ritualet, hvor Helligåndens gave meddeltes, markerede fredlysningen det samme, for det var det ord, hvormed den opstandne gav sig til kende efter opstandelsen og meddelte disciplene Helligånden (Johs. 20,21-22). Hos Grundtvig blev fredlysningen endvidere tæt forbundet med skænkeisen af syndernes forladelse (side 28).

I stedet for fredlysningen anføres efter *Den almægtige Gud* ps. 121,8 i formen

»Han bevare din Udgang og din Indgang fra nu af og indtil evig Tid.«

det ønske, der med rækkefølgen indgang/udgang tidligere stod før tilspørgselen for at understrege, hvilket liv barnet nu med dåben gik *ind* til og til sin tid ved døden skulle gå *ud* af - et syn, der endnu var levende i det 19. århundrede (side 30). Nu begrundedes rækkefølgen udgang/indgang på en ny - bibelsk - måde og fik dermed en ny betydning:

»Ønsket om Guds Bevarelse af »din Udgang og din Indgang« er ført tilbage til Grundtekstens Form Ps. 121,8; i Sammenhæng dermed har det faaet sin Plads efter Daaben som det Ønske, der omfatter hele den døbtes følgende Livsførelse.«

Det var den daværende gammeltestamentlige tydning af ordene, der hentydedes til: Gud bevare dig, hvor du står og går. Hermed tømtes ps. 121,8 for egentlig mening i sammenhæng med dåben. Men en fløj af den senere gammeltestamentlige forskning har, hvad angår processions-salmerne (ps. 120-34), fastslået, at »udgang« og »indgang« hentyder til gangen ud og ind af templet.

Denne iagttagelse retfærdiggør i høj grad den gamle tydning af ps. 121,8 med rækkefølgen indgang/udgang i forbindelse med gangen hen til døbefonten. Trods det er det imidlertid et spørgsmål, om 1912-ritualets flytning og omtydning af ordene ikke een gang for alle har ødelagt en meningsfyldt brug af ps. 121,8 i forbindelse med dåben.

Endelig følger nu Fadervor (se ovenfor), fredlysningen (se ovenfor) og faddertiltalen.

Slutningskollekten er stadigvæk den fra 4. søndag i advent, men nu den reviderede form fra den almindelige kollektrevision i 1895.

Dåbsritualet fra 1912 er som vist det stærkeste brud med fortiden. Som den, der i mere end en menneskealder havde beskæftiget sig med liturgiske spørgsmål, stod biskop Peder Madsen efter Fr. Nielsens og Skat Rørdams død overordentligt stærkt i bispekollegiet, der ikke længere - som i 1890'erne - var et sagligt funderet forum for drøftelse af liturgiske anliggender. Derfor fik Madsen så let spil med sit nye ritual.

Fra grundtvigiansk side blev forslaget på det nærmeste tiljuble: »Men ypperst er Forslaget til et **Daabsritual**« (Chr. Ludwigs). Hvor langt grundtvigianerne var kommet fra Grundtvig selv, kom tydeligt frem:

»Det hedder ikke paa *Dansk*: den Helligaand. Det er en grim og stødende Germanisme.«

Hermed var striden om det lille »« ganske glemt (se side 28f) og formentlig også Grundtvigs teologi om Helligåndens person. For germanisme eller ikke germanisme, så har udtrykket *den Helligånd* stadigvæk den dag idag klang at et navn og en personlighed modsat *Helligånden* eller

den helige Ånd.

Ritualet havde med andre ord ført de grundtvigianske mærkesager igennem:

»Der er sket betydelige Fremskridt. Ikke mindst at Fadervor er kommet paa sin rette Plads - efter Daaben.«

Chr. Ludwigs kom ikke ind på den radikale ændring af selve døbeformlen i 1910-forslaget: »Jeg døber dig *til*...«. Det gjorde til gengæld med vægt *S. Konstantin Hansen* og især den meget liturgisk kyndige *P. Severinsen*. Severinsen gjorde sig kraftigt gældende i debatten som den eneste virkeligt saglige kraft.

Som et kuriosum kan anføres, at en enkelt grundtvigianer (Just Christensen) gik ind for dåb uden tilspørgsel og forkastede forsagelsen som en djævlbesværgelse ude af takt med tiden. Han appellerede i den anledning til det grundtvigianske frisind, men blev affejt af Ludwigs.

Tiden efter 1912.

1912-ritualet vandt altså hurtigt indpas og slog stærkere an end de øvrige 1912-ritualer.

Da det af biskopperne i 1953 nedsatte udvalg skulle revidere ritualerne med henblik på *Prøveritualbogen* 1963, var det eneste virkelige problem i grunden *den forkortede tilspørgsel*, som uden hjemmel bliver praktiseret adskillige steder og med forskellige variationer. Begrundelsen var i første omgang den rent praktiske, at det tager (for lang) tid at spørge på hele trosbekendelsen, når flere børn skal døbes. Forsagelsen er i forvejen så sammentrængt, at den ikke lader sig forkorte. Men hvad trosbekendelsen angår, er praksis med den forkortede tilspørgsel sædvanligvis den, at trosbekendelsen siges af præsten eller af menigheden, hvorefter præsten spørger på forsagelsen og dernæst med henvisning til den allerede bekendte tro som i *Prøveritualbogen* (side 78) siger:

»Tror du, som bekendelsen lød, på Gud Fader, den almægtige? -Ja.

Og på Jesus Kristus, han enbårne Søn? -Ja.

Og på Helligånden? -Ja.

Vil du døbes på denne tro? -Ja.«

Fra praksis kendes en endnu kortere form:

»Tror du på Gud Fader, Søn og Helligånd, således som vor bekendelse lød? -Ja.

Vil du døbes på denne tro? - Ja.«

I det liturgiske udvalg lyder mindretallets begrundelse således:

»Mindretallets begrundelse er, at Den Danske Folkekirke er alene om den fulde tilspørgsel, og at dåben som led i gudstjenesten må underordne sig gudstjenestens helhed.

Dette gælder ogsaa ved de særlige dåbsgudstjenester. Dåb af et større antal børn, hvor trosbekendelsen lyder i sin helhed ved hver dåb, truer med at sprænge gudstjenesten, svække menighedens opmærksomhed og degradere trosbekendelsen til formular. Derfor har mindretallet ment at måtte fremkomme med sit forslag.«

Her skimtes to andre begrundelser: 1) Den danske folkekirke er en af de få kirker, der har bevaret tilspørgselen; dvs. af »økumeniske« grunde ville det være rimeligt at rette sig ind efter flertallet af kirker. 2) Trosbekendelsen er på vej til eksklusivt at blive forstået som *menighedens* bekendelse i hjemmessen, men trosbekendelsen er dog historisk først og fremmest opstået som et led af dåbshandlingen og dåbsritualet (side 8) og er historisk set kun sekundært optaget i hjemmessen - den nikæno-konstantinopolitanske bekendelse først omkring år 1000 som en cadeau til Østkirken, idet Nicaenum jo ikke var dåbssymbol i Vesten (side 9) - den, apostolske trosbekendelse i Danmark først i løbet af det 19. århundrede på prædikestolen og sidenhen for alteret (efter oplæsningen af evangeliet).

Flertallet i udvalget - de grundtvigske medlemmer hovedsageligt - kunne heller ikke gå ind for den forkortede tilspørgsel:

»Flertallet har imidlertid ikke kunnet lade sig overbevise af disse grunde, men mener, at den overleverede form med fuld tilspørgsel til hvert barn svarer bedst til dåbens indhold og betydning som pagthandling med den enkelte. Derfor bør der være tid til at rette den fulde tilspørgsel til hvert barn.

Trods forskelligheder i synet herpå er udvalget enigt i, at der ikke er afgørende teologiske forskelle mellem de to former, men blot en forskellig vurdering af, hvad der er den værdigste og rigtigste dåbsform.«

I selve 1963-forslaget er der kun få ændringer. 1. Peter 1,3 er - dristigt - fjernet som indledning. I stedet foreslås nådestilsigelse og johs. 3,5:

»Naade være med eder og fred fra Gud, vor Fader, og vor Herre Jesus Kristus.

Vor Herre Jesus Kristus har selv sagt: Ingen kan komme ind i Guds rige, hvis han ikke bliver født af vand og Ånd. Derfor vil vi nu i hans navn døbe dette barn (disse børn), som han selv har befalet.«

Udvalget motiverer det:

»Ordet fra 1. Pet. 1: »Lovet være Gud« kom ind i ritualen i 1783 og har skiftet plads flere gange, til det kom til at stå allerførst som det indledende ord. De fleste i udvalget har haft indtryk af, at det var en for det almindelige dåbsfølge vanskeligt tilgængelig indledning og har derfor på dette sted erstattet det med en henvisning til Jesu ord i Nikodemussamtalen.«

1. Peter 1,3 rykkes i stedet ned efter Fader- og fredlysningen og før faddertiltalen. Mon det er, fordi ordene passer bedst *efter* dåben (»som...*har* genfødt os«)?

Matt. 28,18-20 og Markus 10,13-16 (dvs. uforkortet, medtagende de vrantne disciple (side 38)) læses derefter, og Peder Madsens takkebøn (uændret) kommer først derefter. Den kan dog udskiftes med en meget kort efterklang af, hvad der i 1895 blev tilbage af bede-banke-bønnen:

»Almægtige, evige Gud, vor Herres Jesu Kristi og vor Fader! Vi beder dig for dette barn (disse børn) om din dåbs gave: Herre, giv det (dem) din nåde, at det (de) i dette genfødsels bad må få din evige velsignelse og dit rige, som du har tilsagt os ved vor Herre Jesus Kristus! Amen.«

Ps. 121,8 følger nu i udgaven

»Herren bevare din udgang og din indgang fra nu og til evig tid. Amen.«

Ønsket er flyttet hen på sin gamle plads før korstegnelsen, men mærkeligt nok med den i 1912 indkomne rækkefølge udgang/indgang, der jo netop ikke passer til denne plads (side 18, 39).

I trosbekendelsen ændres »den Helligånd« til »Helligånden« svarende til den autoriserede form i Den danske Salmebog 1953, mens man - *mod* salmebogen og Biskoppernes Vejledning 1949 - siger »det

evige liv« og ikke »et evigt liv«. Fadervor har formen »ske din vilje på jorden, som den sker i Himmelen« (jf. 1948-oversættelsen). Faddertiltalen er omdannet til en tiltale til både faddere og forældre:

»I forældre og faddere til dette barn (disse børn) kan nu bevidne, at det (de) er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Og I skal da vide, hvad I skylder dette barn (disse børn). Vor Herre Jesus Kristus har ikke blot påbudt os at døbe, men også at lære de døbte at holde alt det, som han har befalet os.

Derfor skal I forældre opdrage jeres barn i den kristne tro og bede for det, for at **det** må blive i Kristus, ligesom det nu ved dåben er indpodet i ham. Og sker det, at forældrene dør, før barnet bliver voksent, da skal I faddere, såvidt det står til jer, drage omsorg for, at det oplæres i den kristne tro.

Dertil give Gud eder sin hjælp og velsignelse. Amen.«

Man bemærker, at det lidt ubestemte »den kristne tro« nu har afløst det mere præcise »den kristelige børnelærdom«.

Om de foreliggende forslag

Kommissionen har allerede tidligere - i *Foreløbige ændringer i ritual - og alterbog 1972* - foreslået visse ændringer i 1912-ritualet, nemlig vedrørende udeladelse af det indledende spørgsmål om, hvorvidt barnet allerede er døbt, og vedrørende børneevangeliet fra Markusevangeliets 10. kapitel, hvor man foreslog at vende tilbage til den gamle afskæring, vers 13 til 16 i stedet for vers 14b til 16 (jf. side 38). Endelig foreslog man af praktiske **grunde fælles tilspørgsel** i de tilfælde, hvor der er flere end tre børn til dåb. Forslaget om fælles tilspørgsel (*Foreløbige ændringer*, side 33-34) er ikke direkte nævnt i det foreliggende forslag, men regnes stadigvæk af kommissionen som en mulighed.

Kommissionens opfattelse både dengang og nu er, at dåbsritualet fra 1912 er et af de ritualer, der i den forløbne tid har stået sig

bedst. Alligevel har man ment, at det var rimeligt at gå et skridt videre i den lempe- lige revision af 1912-ritualet (Dåbsritual I). Endvidere var der i kommissionen et udtalt ønske om at fremlægge et ritual, der videreførte traditionen fra før 1912 og især Luthers egen ritualform, jf. side 12ff. (Dåbsritual II).

Med henblik på disse to opgaver delte kommissionen sig i to underudvalg, hvorefter hele kommissionen gjorde de to forslag færdige. Ved færdiggørelsen lagde man vægt på at opnå enighed om formuleringen af de enkelte led, idet forskellen imellem de to forslag for en overfladisk betragtning især træder frem i leddelingert, der fremgår af den følgende summariske oversigt. Især de tværgående streger markerer de led, som de to forslag anbringer forskelligt:

Lempelig revision af 1912-ritualet (I): Ny form (II):

(spørgsmål om dåb)

1. Peter 1,3

Bøn (=kollekt til fastelavns søndag)

Markus 10,13-16

Spørgsmål om barnets navn

Korstegnelse

Spørgsmål på forsagelsen
og trosbekendelsen

Vil du døbes på denne tro?

Dåben i den treenige Guds navn

Den almægtige Gud...

Fred være med dig!

Fadervor

Tiltale til fadderne

eller

Tiltale til forældre og faddere

Kollekt (=4. s. i advent)

Aronitisk velsignelse

(spørgsmål om dåb)

1. Peter 1,3

Korstegnelse

Ny formulering af bede-banke-bønnen
(Matt. 7,7-8)

Markus 10,13-16

Fadervor

Spørgsmål om barnets navn

Spørgsmål på forsagelsen
og trosbekendelsen

Dåben i den treenige Guds navn

Den almægtige Gud...

Fred være med dig!

Tiltale til forældre og faddere

eller

Tiltale til faddere

Kollekt (=fastelavns søndag)

eller = 4. s. i advent

Aronitisk velsignelse

Inden de enkelte forslag gennemgås, skal der peges på de punkter, hvor de to forslag stemmer overens:

1) *Det indledende spørgsmål: Er barnet allerede døbt?*

Kommissionen er naturligvis klar over, at dette spørgsmål ikke blot tjener et praktisk formål, men at det også understreger den danske folkekirkes afgjorte modstand imod gendåb. I ældre tid - svarende til formuleringen: *Er barnet hjemmedøbt* - med fødsel i hjemmet og iøvrigt vanskelige forhold kunne der være berettiget tvivl om, hvorvidt en dåb havde fundet sted, og spørgsmålet havde et virkeligt praktisk sigte. Det kan det næppe siges at have mere, og man må i alle tilfælde gå ud fra, at forholdet undersøges i den forudgående samtale mellem dåbsforældrene og præsten.

Man har overvejet at flytte spørgsmålet ned efter spørgsmålet om barnets navn, idet placeringen lige efter i. Peter 1,3 undertiden kan virke som en belastning (som om man lovpriser Gud, fordi barnet endnu ikke er døbt!), men er alligevel endt med at lade spørgsmålet blive stående i ritualets indledning, dog således, at det kan udelades, om det ønskes.

2) *Lovprisningen fra 1. Peter 1,3* har vundet en sådan hævde her og i indledningen til begravelsesritualet, at det er bevaret i begge ritualforslag. I denne henseende har man altså ikke fulgt *Prøveritualbogen 1963* (side 41).

3) *Markus 10,13-16* er som anført medtaget i den gamle afskæring som i *Foreløbige ændringer 1972*.

4) *Spørgsmålene på forsagelsen og trosbekendelsen.*

Hvad angår tilspørgselen, har kommissionen taget stilling til debatten herom, idet man fastholder den fulde tilspørgsel til hvert barn. Eet enkelt medlem, *Per Jensen*, har dog afgivet dissens, idet han ønsker, at forsagelsen og trosbekendelsen først fremsiges af menigheden, hvorefter hvert enkelt barn spørges med »forkortet tilspørgsel« (»Forsager du...Tror du på Gud Fader, Søn og Helligånd, således som vor bekendelse

lød«, jf. muligheden i *Prøveritualbogen 1963*), hvorved understreges, at barnet døbes på menighedens tro og ind i menighedens fællesskab.

Debatten om tilspørgselen er således blevet ført inden for kommissionens egne rammer. Og selv om man er vidende om, at forkortet tilspørgsel praktiseres her og der, er kommissionens overvejende flertal alligevel gået ind for at bevare den traditionelle form. I den forbindelse skal følgende punkter fremhæves:

a) Dåbens og trosbekendelsens historie viser, at forsagelsen og trosbekendelsen er vokset ud af dåbshandlingen, og at den spørgende form er den oprindelige, mens trosbekendelsen i den fremsigende form ganske vist optræder i dåbsforberedelsen (side 10), men først ret sent er kommet ind i selve søndagsgudstjenesten - forsagelsen så sent som i forrige århundrede.

b) I dansk tradition står den spørgende form særdeles stærkt i kraft af Grundtvigs interesse for den, således som det endnu mærkes i hans salmer (side 27). For Grundtvig blev spørgsmålet om forsagelsen og trosbekendelsen en sammenfatning af hele den kristne forkyndelse: at få mulighed for at sige nej til alle livsødelæggende kræfter og ja til at være et Guds barn, dvs. i dåben at få Gud den almægtige til far, hans Søn som broder og Helligånden som talsmand og sjælesøger i den hellige almindelige kirke med syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv. Ganske vist ligger der i vore dage efter 19. århundrede og vækkelserne i udtrykket *tror du på* en klang af en extra religiøs og intellektuel anstrengelse, men i så tilfælde er det en nærliggende opgave i prædiken og undervisningen at forklare, hvad tro er. Ret forstået betoner tilspørgselen dåbens karakter af tilbud og gave i livsforholdet med den treenige Gud, dvs. som pagt. Kommissionen vil ikke gå så vidt som til at karakterisere en dåb fx. nøddåb som »en forkrøblet dåb«, fordi tilspørgselen mangler, men tilspørgselen er i sjælden grad et dramatisk og fortættet udtryk for dåbens

gave og engangskarakter med gyldighed for den enkelte.

c) Kommissionens flertal nærer således ikke ængstelse for tilspørgselens mulige karakter af »tros-eksamination«. Efter kommissionens opfattelse forstærkes klangen af eksamination tværtimod i den forekommende forkortede tilspørgsel, der i sin summariske udgave virker meget hård og krævende, mens den fulde tilspørgsel genfortæller hele frelsens historie, hvori den enkelte nu træder ind som Guds børn og Guds Søns søskende.

d) Det af og til forekommende forslag om helt at udelade enhver form for tilspørgsel for at fremhæve dåben som Guds ubetingede gave (side 40) kan kommissionen derfor heller ikke tilslutte sig, idet man her - efter kommissionens opfattelse - i en slags evangelisk iver fjerner selve evangeliets tilbud om pagten med Gud som et nyt livsforhold med fare for, at dåben opfattes som en rent mekanisk handling, der ikke for alvor tydes, og hvis indhold derfor senere skal overtages i et bevidstgjort trosforhold, hvor vægten i værste fald kommer til at hvile mere på de menneskelige muligheder end på den provokerende guddommelige indgriben.

5) Trosbekendelsens og Fadervors ordlyd.

Man har ført trosbekendelsen tilbage til den gamle form (»den hellige almindelige kirke«, »det evige liv«, jf. side 41). Det samme gælder Fadervor (»ske din vilje som i Himmelen, således også på jorden«, jf. *Foreløbige ændringer*, side 27).

6) Den almægtige Gud.

Vendingen »og skænket dig syndernes forladelse« er udskiftet med »og har forladt dig alle dine synder«, dvs. den mere konkrete form fra før 1895 (se side 16).

7) Fredlysningen.

Velsignelsen *Fred være med dig* er i begge ritualformer anbragt på sin gamle plads efter bønnen *Den almægtige Gud*, idet fredlysningen sammenfatter, hvad denne bøn udtrykker (side 19). Endvidere får *Fred være med dig* som Kristi første hilsen til disciplene efter opstandelsen hermed en stærkere plads.

8) Ps. 121,8.

Med ønsket *Han (Gud) bevare din indgang og din udgang fra nu og til evig tid* ledtes barnet oprindeligt ind i kirken eller hen til døbefonten før selve dåben. Det var et velsigende ønske for den døbttes indgang til det farefulde liv med Gud i denne verden og for den døbttes udgang af dette liv til det evige liv (side 18).

I 1912-ritualet blev det rykket ned umiddelbart efter bønnen *Den almægtige Gud...* og fik nu den mere præcise bibelske ordlyd: *Han bevare din udgang og din indgang fra nu og til evig tid*, altså udgang/indgang i stedet for indgang/udgang, nu i betydningen: Herren bevare dig, hvor du står og går, side 39. Man må vist desværre erkende, at det er vanskeligt at give dette gamle led en plads og en tydning, der giver klar mening. Kommissionen har derfor valgt at udelade dette led.

9) Dåbsbefalingen.

Dåbsbefalingen, Matt. 28,18-20, der har en fremtrædende plads i indledningen til 1912-ritualet (side 38), er i de to foreliggende forslag rykket ned som indledning til tiltalen til fadderne (og forældrene), idet kommissionen er af den anskuelse, at især dåbsbefalingens tale om pligterne over for de døbte her finder sin rette plads.

10) Korstegnelsen.

Korstegnelsen og de dertil knyttede ord (side 24 og 37) bringes i næsten uændret form, men på forskellige steder i de to ritualforslag.

Gennemgang af de to forslag. Dåbsritual I (lempelig revision af 1912-ritualet):

Med bønnen efter lovprisningen (1. Peter 1,3) har man ønsket at anføre beretningen om Jesu egen dåb (Matt. 3,13-17), der i gammel tid opfattedes som dåbens indstiftelsesberetning, og et passende udtryk herfor har man fundet i kollekten til fastelavns søndag. Denne bøn anser man for en god erstatning for den af biskop Peder Madsen forfattede bøn (»Vi takker

dig, himmelske Fader, fordi du ved din elskede Søn har givet os den hellige dåb,...«). Ellers er ritualet i det følgende uændret i forhold til 1912-ritualet.

Hvad angår faddertiltalen har der i kommissionen været en livlig debat om, hvorvidt tiltalen skulle rettes til fadderne alene eller også til forældrene, jf. Prøveritualbogen 1963. Underudvalget bagved Dåbsritual I gik stærkt ind for det først nævnte synspunkt og har derfor anbragt tiltalen til fadderne alene som første mulighed. Man har i kommissionen drøftet, *om podedilledet* kunne forstås idag (»så at barnet alle dage må blive i Kristus, ligesom det nu ved dåben er indpodet i ham«), men efter adskillige forsøg har man valgt at blive stående ved den hidtidige form.

Tiltalen til forældre og faddere (nr. 2 i Dåbsritual I) forsøger i sidste afsnit at tydeliggøre forældres og fadders forpligtelser over for den døbte, og podedilledet er erstattet af: »således at det må blive hos Kristus, ligesom han idag har taget det i sin favn«, jf. Markus 10,13-16: *Og han tog dem i favn, lagde hænderne på dem og velsignede dem.*

Resten af ritualet svarer til det hidtidige ritual fra 1912.

Dåbsritual II.

Dette forslag repræsenterer et forsøg på at genoptage traditionen fra før 1912 og Luthers eget ritual i Døbebogen 1526 (side 12fr). Især har man ønsket at lade ritualets indledning (før tilspørgselen) fremtræde som en forbøn, der ud fra menneskelivets risikofylthed skal begrunde dåbens nødvendighed. I den sammenhæng har man overvejet at genindføre *syndflodsbønnen* (side 13), men har måttet opgive forsøget.

Korstegnelsen er ført frem til sin gamle plads i ritualets indledning (side 12). Man mener, at korstegnelsen her får en stærkere og tydeligere plads end umiddelbart før spørgsmålet om forsagelsen.

Derefter anføres Matt. 7,7-8 om at bede og banke i fortrøstning til bønghørelse (i ritualet overvintrede bede-banke-bønnen

kun i ritualet for voksendåb). Men vendingen: »Med glæde og bekymring kommer vi frem for dig med vore børn, og sammen med dem beder vi om livet i tid og evighed« ønsker man at give ord til forældrenes glade forundring over deres barns fødsel og deres forventninger og bekymringer for dette barns fremtid. Ligesom barnet skrider efter mad og dermed efter livet fra sine nærmeste, ønsker forældrene med rette det bedste for deres barn og rækker ud mod Gud, for at han i dåben skal tage sig af det. Barnet og dets forældre rækker sammen ud efter livet.

Med særlig styrke kommer derfor stykket fra Markus 10,13-16, hvor disciplene forsøger at hindre så uværdige skabninger som børn at nærme sig Kristus og får den skarpe tilrettevisning fra Jesus.

Det følgende Fadervor motiveres direkte ud fra Markus 10,13-16. Ligesom Jesus tog børnene i favn, lagde hænderne på dem og velsignede dem, lægger præsten nu sin hånd på barnets hoved, mens Fadervor bedes (side 15 og 27). I dåbsritual II skal Fadervor under håndspåleggelse bedes for hvert enkelt barn. Uden af ville foreskrive noget finder kommissionen det rimeligt, at Fadervor bedes højt af alle tilstedeværende såvel i denne form som i de øvrige dåbsritualformer.

Med denne forbøns-indledning mener kommissionen, at tilspørgselen om forsagelsen og trosbekendelsen kommer til at stå langt stærkere - som et tilbud om nyt liv midt i den udsigtsløshed, som tilværelsen for barn og forældre kan være behersket af.

Efter tilspørgselen om forsagelsen og trosbekendelsen udelader dette forslag det sidste spørgsmål: »Vil du døbes på denne tro?«, idet man mener, at især vendingen *på denne tro* kan forstærke indtrykket af tro som en særlig religiøs og intellektuel præstation. Der gøres opmærksom på, at dette spørgsmål før 1580 lød: »Vil du døbes«, hvilket absolut er at foretrække, men på den anden side synes det alligevel overflødigt i denne sammenhæng (jf. side 21).

I det følgende svarer Dåbsritual II til Dåbsritual I med undtagelse af, at Dåbsritual II sætter tiltalen til faddere og forældre som første mulighed, jf. ovenfor.

Som slutningskollekter anfører Dåbsritual II kollekten fra fastelavns søndag som nr. 1 (jf. indledningen i Dåbsritual I), mens den hidtidige slutningskollekt - fra 4. søndag i advent - står som nr. 2.

Hvad angår ritualerne for *hjemmedåb*, følger man den hidtidige praksis. Ved *nød-dåb* indskrænkes ritualet til anråbelsesordene og selve dåbshandlingen efterfulgt af Fadervor. Ligesom *Prøveritualbogen* 1963 (side 82) foreslår man her at udelade bønnen *Den almægtige Gud* ud fra den betragtning, at det er vanskeligt at forestille sig, at en lægmand under de givne omstændigheder magter at få denne bøn med. Dertil kommer, at bønnen *Den almægtige Gud* naturligt må spille en væsentlig rolle ved den senere fremstilling i kirken.

I forbindelse med *Allerede døbte børns fremstilling i kirken* har man i den foreliggende form især indarbejdet Dåbsritual II samt givet særlige anvisninger om, hvordan man skal forholde sig, såfremt fremstillingen sker i forbindelse med almindelig dåb af andre børn.

Voksnes dåb har man interesseret sig særligt for, idet det må formodes, at dette ritual vil få en stadigt hyppigere anvendelse fx. i forbindelse med dåb af unge i konfirmationsalderen. Som anført i den historiske indledning (side 30) bevares i voksendåbsritualet en del af det klassiske barnedåbsrituals elementer, og i forhold til den hidtidige form er der derfor ikke sket store ændringer i ritualets indledning.

Som evangelietekster foreslås enten Markus 10,13-16 (for at fastholde, at voksendåb principielt ikke adskiller sig fra barnedåb) eller det andet klassiske »børneevangelium«, Mat. 11,25-30 - eller den klassiske tekst om genfødsel i Nikodemus-samtalen, Johs. 3,5-8.

Derefter følger Fadervor. Faddertiltalen genoptager bl.a. den gamle form fra Kirke-ritualet 1685 og Alterbogen 1688.

Ved voksendåb kan der tillægges den pågældende et nyt fornavn.

Ved voksnes dåb, især når det sker i forbindelse med barnedåb, kan barnedåbsritual I anvendes. Dog svarer den voksne selv, og i forbindelse med faddertiltalen bruges i forbindelse med den voksne den i voksendåbsritualet anvendte form (til vidnerne).

Dåbsritual I

(lempelig revision af 1912-ritualet).

Er barnet allerede døbt? (Kan udelades)

Er barnet ikke døbt, siger præsten:

Lovetvære Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som i sin store barmhertighed har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

Lad os alle bede:

Herre vor Gud, himmelske Fader! Du som åbenbarede dig med din Helligånd ved din kære Søns dåb, og med din røst viste os hen til ham, som har taget alle vore synder på sig, for at vi med ham skal have nåde og syndernes forladelse. Vi beder dig: bevar alle dem, som efter din befaling bliver døbt i Jesu navn, styrk deres tro ved din Helligånd og hjælp dem til et evigt liv. Amen.

Således skriver evangelisten Markus: (Menigheden rejser sig)

De bar nogle små børn til Jesus, for at han skulle røre ved dem; men disciplene truede ad dem. Men da Jesus så det, harmedes han og sagde til dem: »Lad de små børn komme til mig; dem må I ikke hindre; thi Guds rige hører sådanne til. Sandelig siger jeg jer, den, der ikke tager imod Guds rige ligesom et lille barn, han kommer slet ikke ind i det.« Og han tog dem i favn og lagde hænderne på dem og velsignede dem.

Så vil vi da hjælpe dette barn (disse børn) til Hans velsignelse ved at døbe det (dem) i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

(Barnet - dersom der er flere børn, hvert barn for sig - bæres hen til døbefonten).

Hvad er barnets navn? N.N.

N.N. Modtag korsets hellige tegn for dit ansigt og for dit bryst, til et vidnesbyrd om, at du skal tilhøre den korsfæstede Herre Jesus Kristus.

Forsager du Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen?
- Ja!

Tror du på Gud Fader, den almægtige, Himmelens og jordens skaber? -Ja!

Tror du på Jesus Kristus, hans enbårne Søn, vor Herre, som er undfanget ved Helligånden, født afjomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaret til Dødsriget, på tredje dag opstanden fra de døde, opfaret til Himmels, siddende ved Gud Faders, den almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde? - Ja!

Tror du på Helligånden, den hellige, almindelige kirke, de helliges samfund, syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv? - Ja!

Vil du døbes på denne tro? - Ja!

Præsten øser tre gange vand på barnets hoved:

N.N. Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Amen.

(Med håndspålæggelse)

Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader som nu har genfødt dig ved vand og Helligånden og har forladt dig alle dine synder, han styrke dig med sin nåde til det evige liv!

Fred være med dig. Amen.

Lad os alle bede!

Vor Fader, du, som er i Himlene! Helliget worde dit navn; komme dit rige; ske din vilje som i Himmelen, således også på jorden; giv os i dag vort daglige brød; og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere; og led os ikke (ind) i fristelse; men fri os fra det onde; thi dit er riget og magten og æren i evighed! Amen.

(Menigheden sætter sig atter)

(Fadderne bliver stående)

I, som er faddere til dette barn (disse børn) kan nu bevidne, at det (de) er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som Jesus har befalet, når han siger: »Mig er givet al magt i Himmelen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befalet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende.«

Og I skal kende jeres forpligtelse over for det barn, hvis faddere I er: skulle det ske, at forældrene dør, før barnet kommer til skelsalder, skal I på deres vegne sørge for, at det oplæres i den kristne

børnelærdom, så at barnet alle dage må blive i Kristus, ligesom det nu ved dåben er indpodet i ham.

Fred være med jer! Amen.

eller:

(Forældre og faddere bliver stående)

I forældre og faddere!

Hos evangelisten Mattæus fortælles, at Jesus efter sin opstandelse havde sat sine disciple stævne. Og da de så ham, tilbad de ham, men der var nogle, som tvivlede. Da trådte Jesus frem og sagde. »Mig er givet al magt i Himmelen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befalet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende.«

I kan herefter bevidne, at barnet (børnene) er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som Jesus har befalet, og I skal kende jeres forpligtelser: flittigt skal I bede til Gud for barnet, gå foran det som et godt eksempel og sørge for, at det oplæres i kristendom. Skulle barnet miste sine forældre, før det er vokset op (før det kommer til skelsalder), da skal I faddere, såvidt det står til jer, påtagejer de samme forpligtelser over for barnet, så det altid må blive hos Kristus, ligesom han idag har taget det i sin favn.

Fred være med jer. Amen.

Kollekt.

Lad os alle bede!

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Vi takker dig af hjertens grund, fordi du har ladet os komme til den nådefulde dåb, hvori du skænkede os syndernes forladelse og det evige liv for din Søn, Jesu Kristi skyld. Vi beder dig: bevar os i troen, så at vi aldrig tvivler om denne din gave, og styrk os ved din Helligånd til at stride mod synden og blive i vor dåbs nåde, indtil vi bliver evindeligt salige ved din elskede Søn Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligåndens enhed, een sand Gud fra evighed og til evighed. Amen.

Herren være med jer! - Og Herren være med dig!

Herren velsigne dig og bevare dig! Herren lade sit ansigt lyse over dig og være dig nådig! Herren løfte sit åsyn på dig og give dig fred! Amen.

Dåbsritual II

Er barnet allerede døbt? (Kan udelades)

Er barnet ikke døbt, siger præsten:

Lovet være Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som i sin store barmhjertighed har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

Modtag korsets hellige tegn for dit ansigt og for dit bryst til et vidnesbyrd om, at du skal tilhøre den korsfæstede Herre, Jesus Kristus.

Vor Herre Jesus har selv sagt: Bed, så skal der gives jer.

Søg, så skal I finde. Bank på, så skal der lukkes op for jer.

Lad os alle bede:

Herre, vor Gud himmelske Fader!

Med glæde og bekymring kommer vi frem for dig med vore børn, og sammen med dem beder vi om livet i tid og evighed.

Derfor takker vi dig, fordi du ved din enbårne Søn har givet os den hellige dåb, hvori du gør os til dine børn og skænker os Helligånden med syndernes forladelse og det evige liv.

Giv nu din gave til den, der beder, og luk døren op for den, som banker. Giv ham/hende/dem, der søger, livet i dit rige, som du lovede os ved din Søn, Jesus Kristus, vor Herre. Amen.

Således skriver evangelisten Markus: (Menigheden rejser sig)

De bar nogle små børn til Jesus, for at han skulle røre ved dem; men disciplene truede ad dem. Men da Jesus så det, harmedes han og sagde til dem: »Lad de små børn komme til mig; dem må I ikke hindre; thi Guds rige hører sådanne til. Sandelig siger jeg jer, den, der ikke modtager Guds rige ligesom et lille barn, han kommer slet ikke ind i det.« Og han tog dem i favn og lagde hænderne på dem og velsignede dem.

Så lad os med Jesu egne ord sammen bede om velsignelsen for dette barn (disse børn).

(Barnet - dersom der er flere børn, hvert barn for sig - bæres hen til døbefonten).

Præsten lægger hånden på barnets (børnenes) hoved:

Vor Fader, du, som er i Himlene! Helliget vorde dit navn; komme dit rige; ske din vilje som i Himmelen, således også på jorden; giv os i dag vort daglige brød; og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere; og led os ikke (ind) i fristelse; men fri os fra det onde; thi dit er riget og magten og æren i evighed! Amen.

Hvad er barnets navn? N.N.

N.N. Forsager du Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen? -Ja!

Tror du på Gud Fader, den almægtige, Himmels og jordens skaber? -Ja!

Tror du på Jesus Kristus, hans enbårne Søn, vor Herre, som er undfanget ved Helligånden, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaret til Dødsriget, på tredje dag opstanden fra de døde, opfaret til Himmels, siddende ved Gud Faders, den almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde? - Ja!

Tror du på Helligånden, den hellige almindelige kirke, de helliges samfund, syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv? - **Ja!**

Præsten øser tre gange vand på barnets hoved:

N.N. Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Amen.

(Med håndspålggelse)

Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som nu har genfødt dig ved vand og Helligånden og har forladt dig alle dine synder, han styrke dig med sin nåde til det evige liv!

Fred være med dig. Amen.

(Forældre og faddere bliver stående).

I forældre og faddere!

Hos evangelisten Mattæus fortælles, at Jesus efter sin opstandelse havde sat sine disciple stævne. Og da de så ham, tilbad de ham, men der var nogle, som tvivlede. Da trådte Jesus frem og sagde: »Mig er givet al magt i Himmelen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslagene til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn; og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befalet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende.«

I kan herefter bevidne, at barnet (børnene) er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som Jesus har befalet, og I skal kende jeres forpligtelser: flittigt skal I bede til Gud for barnet, gå foran det som et godt eksempel og sørge for, at det oplæres i kristendom. Skulle barnet miste sine forældre, før det er vokset op (før det kommer til skelsalder), da skal I faddere, såvidt det står til jer, påtagejer de samme forpligtelser over for barnet, så det altid må blive hos Kristus, ligesom han idag har taget det i sin favn.

Fred være med jer. Amen.

eller:

(Fadderne bliver stående)

I, som er faddere til dette barn (disse børn) kan nu bevidne, at det (de) er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som Jesus har befalet, når han siger: »Mig er givet al magt i Himmelen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslagende til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befalet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende.«

Og I skal kende jeres forpligtelse over for det barn, hvis faddere I er: skulle det ske, at forældrene dør, før barnet kommer til skelsalder, skal I på deres vegne sørge for, at det oplæres i den kristne børnelærdom, så at barnet alle dage må blive i Kristus, ligesom det nu ved dåben er indpodet i ham.

Fred være med jer! Amen.

Kollekt.

Lad os alle bede!

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Du, som åbenbarede dig med din Helligånd ved din kære Søns dåb og med din røst viste os til ham, som har taget på sig alle vore synder, for at vi ved ham skal have nåde og syndernes forladelse, vi beder dig: bevar alle os, som efter din befaling er døbt i Jesu navn, og styrk vor tro ved din Helligånd og hjælp os til det evige liv og salighed ved din elskede Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, een sand Gud fra evighed og til evighed! Amen.

eller:

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Vi takker dig af hjertens grund, fordi du har ladet os komme til den nådefulde dåb, hvori du skænkede os syndernes forladelse og det evige liv for din Søns, Jesu Kristi skyld. Vi beder dig: bevar os i troen, så at vi aldrig tvivler om denne din gave, og styrk os ved din Helligånd til at stride mod synden og blive i vor dåbs nåde, indtil vi bliver evindeligt salige ved din elskede Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligåndens enhed, een sand Gud fra evighed og til evighed. Amen.

Herren være med jer! - Og Herren være med dig!

Herren velsigne dig og bevare dig! Herren lade sit ansigt lyse over dig og være dig nådig! Herren løfte sit åsyn på dig og give dig fred! Amen.

Hjemmedåb

Præsten følger såvidt muligt et af de foranstående ritualer for dåb i kirken, dog med udeladelse af tiltalen til forældre og/eller faddere. Når omstændighederne taler derfor, kan ritualet yderligere forkortes; dog bør præsten altid bruge tilspørgslen på forsagelsen og trosbekendelsen.

Hjemmedåb af børn i øjeblikkelig livsfare (nøddåb)

Nøddåben kan, hvor der ikke er tid til at hente præsten, foretages af en af de tilstedeværende.

Herre Jesus, tag i nåde mod dette barn!

Der øses tre gange vand på barnets hoved, mens man siger:

N.N. Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.
Amen.

Hvor det er muligt, afsluttes handlingen med Fadervor.

Dåb uden præstens medvirken bør snarest meddeles denne, og barnet siden fremstilles i kirken. Bliver barnets navn ikke nævnt ved dåben, skal dåben ikke af den grund gentages, men navnet skal blot meddeles senere.

Allerede døbte børns fremstilling i kirken

Lovet være Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som i sin store barmhjertighed har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

Er barnet allerede døbt? - Ja!

Hvad er barnets navn? N.N.

N.N. Forsager du Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen? -Ja!

Tror du på Gud Fader, den almægtige, Himmels og jordens skaber? -Ja!

Tror du på Jesus Kristus, hans enbårne Søn, vor Herre, som er undfanget ved Helligånden, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaret til Dødsriget, på tredje dag opstanden fra de døde, opfaret til Himmels, siddende ved Gud Faders, den almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde? - Ja!

Tror du på Helligånden, den hellige almindelige kirke, de helliges samfund, syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv? - Ja!

Efterdi dette barn (disse børn) allerede er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, da vil vi ikke døbe det (dem) igen og derved ringeagte dåbens hellige gave, men vi kundgør her i menighedens forsamling, at det (de) har fået den rette kristne dåb, og vi takker vor Gud og Fader, som har taget det (dem) til nåde ved Jesus Kristus.

Således skriver evangelisten Markus: (Menigheden rejser sig):

De bar nogle små børn til Jesus, for at han skulle røre ved dem; men disciplene truede ad dem. Men da Jesus så det, harmedes han og sagde til dem: »Lad de små børn komme til mig; dem må I ikke hindre; thi Guds rige hører sådanne til. Sandelig siger jeg jer: den, der ikke modtager Guds rige ligesom et lille barn, han kommer slet ikke ind i det«. Og han tog dem i favn og lagde hænderne på dem og velsignede dem.

Så lad os med Jesu egne ord sammen bede om velsignelsen for dette barn (disse børn).

Præsten lægger hånden på barnets (børnenes) hoved:

Vor Fader, du, som er i Himlene! Helliget worde dit navn; komme dit rige; ske din vilje som i Himmelen, således også på jorden; giv os idag vort daglige brød; og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere; led og ikke (ind) i fristelse; men fri os fra det onde; thi dit er riget og magten og æren i evighed! Amen.

(Med håndspåleggelse)

Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som har genfødt dig ved vand og Helligånden og har forladt dig alle dine synder, han styrke dig med sin nåde til det evige liv!

Fred være med dig! Amen.

(Forældre og faddere bliver stående)

I forældre og faddere!

Hos evangelisten Mattæus fortælles, at Jesus efter sin opstandelse havde sat sine disciple stævne. Og da de så ham, tilbad de ham, men der var nogle, som tvivlede. Da trådte Jesus frem og sagde: »Mig er givet al magt i Himmelen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslag til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befalet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende«.

I kan herefter bevidne, at barnet (børnene) er fremstillet i Guds hus som døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som Jesus har befalet, og I skal kende jeres forpligtelser: flittigt skal I bede til Gud for barnet, gå foran det som et godt eksempel og sørge for, at det oplæres i kristendom. Skulle barnet miste sine forældre, før det er vokset op (før det kommer til skelsalder), da skal I faddere, såvidt det står til jer, påtagejer de samme forpligtelser over for barnet, så det altid må blive i Kristus, ligesom han idag har taget det i sin favn.

Fred være med jer! Amen.

Eller

(Fadderne bliver stående)

I, som er faddere til dette barn (disse børn) kan nu bevidne, at det (de) er fremstillet i Guds hus som døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som Jesus har befalet, når han siger: »Mig er givet al magt i Himmelen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslag til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befalet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende«.

Og I skal kende jeres forpligtelser over for det barn, hvis faddere I er: skulle det ske, at forældrene dør, før barnet kommer til skelsalder, skal I på deres vegne sørge for, at det oplæres i den kristne børnelærdom, så at barnet alle dage må blive i Kristus, ligesom det nu ved dåben er indpodet i ham.

Fred være med jer! Amen.

Handlingen slutter med kollekt, salutation og aronitisk velsignelse som ved dåb (side 53f).

Ved fremstillingen af allerede døbte børn sammen med almindelig dåb, går dåben forud for fremstillingen. Efter at man ved dåben har fulgt formen i Dåbsritual I eller II til ende, begynder fremstillingen derefter med præstens spørgsmål:

Er barnet allerede døbt? - Ja!

Er det døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn? - Ja!

Hvad er barnets navn? - N.N.

N.N. Forsager du Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen? -Ja!

Tror du på Gud Fader, den almægtige Himmelen og jordens skaber? -Ja!

Tror du på Jesus Kristus, hans enbårne Søn, vor Herre, som er undfanget ved Helligånden, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaret til Dødsriget, på tredje dag opstanden fra de døde, opfaret til Himmels, siddende ved Gud Faders, den almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde? - Ja!

Tror du på Helligånden, den hellige almindelige kirke, de helliges samfund, syndernes forladelse, kødets opstandelse og det evige liv? - **Ja!**

Lad os med Jesu egne ord bede om velsignelsen for dette barn (disse børn).

Præsten lægger hånden på barnets (børnenes) hoved:

Vor Fader, du, som er i Himlene! Helliget vorde dit navn; komme dit rige, ske din vilje som i Himmelen, således også på jorden; giv os i dag vort daglige brød; og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere; led os ikke (ind) i fristelse; men fri os fra det onde; thi dit er riget og magten og æren i evighed! Amen.

Efterdi dette barn (disse børn) allerede er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, da vil vi ikke døbe det (dem) igen og derved ringeagte dåbens hellige gave, men vi kundgør her i menighedens forsamling, at det (de) har fået den rette kristne dåb, og vi takker vor Gud og Fader, som har taget det (dem) til nåde ved Jesus Kristus.

(Med håndspålæggelse)

Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som har genfødt dig ved vand og Helligånden og har forladt dig alle dine synder, han styrke dig med sin nåde til det evige liv!

Fred være med dig! Amen.

(Forældre og faddere bliver stående)

I forældre og faddere!

Hos evangelisten Mattæus fortælles, at Jesus efter sin opstandelse havde sat sine disciple stævne. Og da de så ham, tilbad de ham, men der var nogle, som tvivlede. Da trådte Jesus frem og sagde: »Mig er givet al magt i Himmelen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslag til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befaleet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende«.

I kan herefter bevidne, at barnet (børnene) er fremstillet i Guds hus som døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som Jesus har befaleet, og I skal kende jeres forpligtelser: flittigt skal I bede til Gud for barnet, gå foran det som et godt eksempel og sørge for, at det oplæres i kristendom. Skulle barnet miste sine forældre, før det er vokset op (før det kommer til skelsalder), da skal I faddere, såvidt det står til jer, påtagejer de samme forpligtelser over for barnet, så det altid må blive i Kristus, ligesom han idag har taget det i sin favn.

Fred være med jer! Amen.

Til

(Fadderne bliver stående)

I, som er faddere til dette barn (disse børn) kan nu bevidne, at det (de) er fremstillet i Guds hus som døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som Jesus har befaleet, når han siger: »Mig er givet al magt i Himmelen og på jorden. Går derfor hen og gør alle folkeslag til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befaleet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende«.

Og I skal kende jeres forpligtelser over for det barn, hvis faddere I er: skulle det ske, at forældrene dør, før barnet kommer til skelsalder, skal I på deres vegne sørge for, at det oplæres i den kristne børnelærdom, så at barnet alle dage må blive i Kristus, ligesom det nu ved dåben er indpodet i ham.

Fred være med jer! Amen.

Dåben og fremstillingen slutter samlet med kollekt, salutation og aronitisk velsignelse som ovenfor i forbindelse med almindelig dåb (side 53f).

Voksnes dåb

Lovet være Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som i sin store barmhjertighed har genfødt os til et levende håb ved Jesu Kristi opstandelse fra de døde.

Modtag det hellige korsets tegn både for dit ansigt og for dit bryst, til et vidnesbyrd om, at du skal tilhøre den korsfæstede Herre Jesus Kristus.

Lad os alle bede!

Vi takker dig, himmelske Fader, fordi du ved din enbårne Søn har givet os den hellige dåb, hvori du gør os til dine børn og skænker os Helligånden med syndernes forladelse og det evige liv. Vi råber til dig med denne din tjener (tjenerinde), som beder om dåbens gave og din evige nåde i genfødselsens bad: Herre, tag imod ham (hende), og, som din enbårne Søn har sagt: »Bed, så skal der gives jer, søg, så skal I finde; bank på, så skal der lukkes op for jer«, så giv nu ham (hende), som beder, dine gaver, og oplad døren for ham (hende), som banker, at han (hun) må få den evige velsignelse i dette himmelske bad og arve det evige rige, som du har lovet og tilsagt os alle ved vor Herre Jesus Kristus! Amen.

Således skriver evangelisten Markus: (Menigheden rejser sig)

De bar nogle små børn til Jesus, for at han skulle røre ved dem; men disciplene truede ad dem. Men da Jesus så det, harmedes han og sagde til dem: »Lad de små børn komme til mig; dem må I ikke hindre; thi Guds rige hører sådanne til. Sandelig siger jeg jer, den, der ikke tager imod Guds rige ligesom et lille barn, han kommer slet ikke ind i det«. Og han tog dem i favn og lagde hænderne på dem og velsignede dem.

eller:

Således skriver evangelisten Mattæus: (menigheden rejser sig)

På den tid tog Jesus til orde og sagde: »Jeg priser dig, Fader, Himmelens og jordens Herre! fordi du har skjult dette for de vise og kloge og åbenbaret det for de umyndige. Ja, Fader! thi således skete det, som var din vilje. Alt er overgivet mig af min Fader; og ingen kender Faderen uden Sønnen og den, for hvem Sønnen vil åbenbare ham. Kom hid til mig, alle I, som er trætte og tyngede af byrder, og jeg vil give jer hvile. Tag mit åg på jer og lær af mig, thi jeg er sagtmodig og ydmyg af hjertet; så skal I finde hvile for jeres sjæle. Thi mit åg er gavnligt, og min byrde er let«.

Eller

Således skriver evangelisten Johannes: (menigheden rejser sig)

Jesus sagde: »Sandelig, sandelig siger jeg dig: ingen kan komme ind i Guds rige, hvis han ikke bliver født af vand og Ånd. Hvad der er født af kødet, er kød; og hvad der er født af Ånden, er Ånd. Du må ikke undre dig over, at jeg sagde til dig: I må fødes på ny. Vinden blæser, hvorhen den vil, og du hører dens susen, men du ved ikke, hvorfra den kommer, og hvor den farer hen; sådan er det med enhver, som er født af Ånden«.

Lad os derfor med Jesu egne ord bede:

(Med håndspåbyggelse)

Vor Fader, du, som er i Himlene! Helliget worde dit navn; komme dit rige; ske din vilje som i Himmelen, således også på jorden; giv os idag vort daglige brød; og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere; og led os ikke (ind) i fristelse; men fri os fra det onde; thi dit er riget og magten og æren i evighed! Amen.

(Ved navnets nævnelse medtages det nye navn, som den, der døbes, vil antage).

N.N. Forsager du Djævelen og alle hans gerninger og alt hans væsen? -Ja!

Tror du på Gud Fader, den almægtige, Himmels og jordens skaber? -Ja!

Tror du på Jesus Kristus, hans enbårne Søn, vor Herre, som er undfanget ved Helligånden, født af Jomfru Maria, pint under Pontius Pilatus, korsfæstet, død og begravet, nedfaret til Dødsriget, på tredje dag opstanden fra de døde, opfaret til Himmels, siddende ved Gud Faders, den almægtiges, højre hånd, hvorfra han skal komme at dømme levende og døde? - Ja!

Tror du på Helligånden, den hellige almindelige kirke, de hellige samfund, synderens forladelse, kødets opstandelse og det evige liv? - Ja!

(Den, som skal døbes, knæler ned)

N.N. Jeg døber dig i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

(Med håndspåbyggelse)

Den almægtige Gud, vor Herres Jesu Kristi Fader, som nu har genfødt dig ved vand og Helligånden og har forladt dig alle dine synder, han styrke dig med sin nåde til det evige liv!

Fred være med dig! Amen.

I gode kristne, som er vidner til denne dåb! Hos evangelisten Mattæus fortælles, at Jesus efter sin opstandelse havde sat sine disciple stævne. Og da de så ham, tilbad de ham, men der var nogle, som tvivlede. Da trådte Jesus frem og sagde: »Mig er givet al magt i Himmelen og på jorden. Gå derfor hen og gør alle folkeslag til mine disciple, idet I døber dem i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, og idet I lærer dem at holde alt det, som jeg har befaleet jer. Og se, jeg er med jer alle dage indtil verdens ende«.

I kan nu bevidne, at han (hun) er døbt i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som Jesus har befaleet. Og da han (hun) nu har antaget den kristne tro og modtaget dåbens gave og blevet vor broder (søster) i Kristus, så lægger jeg jer på sinde, at I viser al kristen kærlighed mod ham (hende), og så vidt I formår drager omsorg for, at han (hun) altid må blive i Kristus, ligesom han (hun) nu ved dåben er indpodet i ham.

Fred være med jer! Amen.

Kollekt.

Lad os alle bede!

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Du, som åbenbarede dig med din Helligånd ved din kære Søns dåb og med din røst viste os til ham, som har taget alle vore synder på sig, for at vi ved ham skal have nåde og syndernes forladelse, vi beder dig: bevar alle os, som efter din befaling er døbt i Jesu navn, og styrk vor tro ved din Helligånd og hjælp os til det evige liv og salighed ved din elskede Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, een sand Gud fra evighed og til evighed! Amen.

Herren være med jer! - Og Herren være med dig!

Herren velsigne dig og bevare dig! Herre lade sit ansigt lyse over dig og være dig nådig! Herren løfte sit åsyn på dig og give dig fred! Amen.

Historisk indledning om brudevielsesritualet.

Peder Palladius oversætter i 1538 Luthers Enchiridion med »Een liden bog Om Brudvielse for de enfoldige Sogneprester«. Oversættelsen udfylder Kirkeordinansens rammeordning for brudevielse, idet der dér henvises til ritualet i Luthers Enchiridion. Allerede i 1529 var Luthers »Traubüchlein« blevet oversat i Malmø og i 1530 i Viborg; men disse brudevielsesritualer er gået tabt. Vi kender imidlertid et brudevielsesritual fra Malmø fra 1535 (i Haandbog i det evangeliske Messeembede) og endnu et fra København 1535 (i Een Haandbog for Sognepresterne till alle Evangeliske kirke tiennister). Sidstnævnte blev fundet på Statsbiblioteket i Århus for få år siden.

Luther. Traubüchlein.

Luther udsendte sit forslag til brudevielsesritual i 1529 »*Ein Traubüchlein für die einfältigen Pharrherr.*«

Traubüchlein indledes med et længere forord til præsterne.

Derefter følger ritual for *lysning* fra prædikestolen.

Selve *vielsen* er opdelt i to handlinger:

- 1) sammengivningen foran kirken,
- 2) velsignelsesgudstjenesten for alteret inde i kirken.

Forord

Luther fremhæver, at bryllup og ægtestand er en »verdslig håndtering«. Derfor skal præsterne »intet at ordinere eller regere deri,« og enhver stat kan fortsætte sine egne skikke. Men dersom man begærer af kirkens tjenere, at de foran kirken eller i kirken skulle velsigne brudeparret, bede over dem eller endog vie dem, ja, så er de skyldige at gøre det, siger Luther. Derfor udsender han brudevielsesritualet, så andre, der ikke kan bedre selv, må bruge det med ham.

Luther, (der i disse år har kæmpet for en opvurdering af ægteskabet efter romerkirkens fremhævelse af cølibatet), ønsker i virkeligheden, at kirken således ærer denne gudelige stand. For er ægteskabet end en verdslig stand, så har det dog Guds ord for sig og er ikke digtet eller stiftet af mennesker, som munke- og nonnestanden er.

Endelig er det godt for de unge at lære, at ægteskab er en alvorlig sag. Sådan var det i begyndelsen, da man bad om Guds velsignelse og menighedens bøn; og når man stadig gør det, er det bevis på, at man véd, man begiver sig ind i fare og nød og derfor hårdt har brug for Guds velsignelse og menighedens bøn ved ægteskabets start. (Den nød nemlig, som djævelen afstedkommer med hor, utroskab, uenighed og al slags jammer).

Beder brud og brudgom altså om kirkens medvirken, sker det på følgende måde, slutter Luther sit forord.

Luther fremstiller i dette forord sin »teologi« om ægteskabet, der skal vise sig helt at stemme overens med det efterfølgende ritual. Luther siger på den ene side, at ægteskabet er en verdslig stand, på den anden side, at det har Guds ord for sig, at det ikke er opdigtet eller stiftet af mennesker.

Da ægteskabet har eksisteret siden verdens skabelse og eksisterer endnu, selv blandt vantro, så er der heller ingen argumenter for at kalde det den nye lovs og kirkens særlige sakramente. »Fædrenes ægteskaber var ikke mindre hellige end vore, de vantros ikke mindre ægte end de troendes, og alligevel lægger man ikke nogen sakramental betydning i disse menneskers ægteskaber.« Sådan skriver Luther i *De captivitate Babylonica* 1520, hvor ægteskabet forkastes som sakramente, og hvor Luther fastslår, at fædrenes og de vantros ægteskab er lige så helligt som de troendes,

for ægteskabet var til fra verdens begyndelse. Ægteskabet er ikke et sakramente, og kirken har ikke patent på det. Derfor kan Luther kalde det »en verdslig stand.«

Alligevel er ægteskabet helligt, fordi det er indsat af Gud, fordi det har Guds ord og velbehag for sig. Indsat af Gud, dvs. sådan som det fortælles i skabelsesberetningen 1. Mos. kap. 1 og 2. Dette syn på ægteskabet er det centrale hos Luther. Ægteskabet er verdsligt, men indsat af Gud. Ægteskabet hører hjemme under det verdslige regime, og det vil for Luther sige: under 1. trosartikel. Ægteskabet er med andre ord en del af Guds skabelsesorden.

Ritual for lysning fra prædikestolen.

Luther henviser allerede i forordet til, at lysning nogle steder sker 3 uger, andre steder 2 uger, før brylluppet. Det hører til de skikke, han ikke ønsker at blande sig i. I selve lysningsformularen siger præsten, at Hans N og Greta N efter *Guds ordning* vil »give sig sammen« i den *hellige* ægteskabsstand og derfor begærer menighedens bøn, så de kan begynde det i *Guds navn*.

De kursiverede formuleringer ligger på linie med det i forordet fremhævede, og får sin klaring i selve vielsesritualet.

Lysningen er desuden af retslig karakter, idet præsten opfordrer til eventuelle indsigelser mod ægteskabets indgåelse. Luther har overtaget lysningen fra katolsk tid, men allerede i 1522 (i Vom ehelichen Leben) gør Luther op med de mange ægteskabshindringer, som paven påbød. Luther bruger det gamle testamente som rettesnor og forkaster desuden »åndeligt slægtskab« som ægteskabshindring.

En allerede offentligt indgået trolovelse var for Luther for eksempel ægteskabshindring, og et brud derpå regnedes af ham for ægteskabsbrud (Von Ehesachen 1530).

Præsten slutter lysningen med velsignelsesønske for parret.

Sammengivningen foran kirken.

Luther angiver uden nærmere forklaring, at første del af vielseshandlingen på bryl-

lupsdagen skal ske *foran* kirken, (foran kirkedøren). Luther kalder denne handling: *Trawen*. (Palladius oversætter ordet med »Bruduielse eller troloffuelse« og lader handlingen ske enten for kirkedøren eller i kirken (formodentlig foran kirkedøren)).

Luther har kun ét spørgsmål til brudgom og brud. Det lyder kort og godt: Hans, vil du have Greta til ægtefælle? -Ja! - Greta, vil du have Hans til ægtefælle? - Ja!

Derefter udveksler brud og brudgom ringe, præsten lægger deres højre hænder sammen og siger: Hvad Gud har sammenføjnet, skal intet menneske adskille. (Matt. 19,6).

Derefter henvender præsten sig, stadig i kirkedøren, til den omkringstående menighed. Med henvisning til den netop foregåede handling, hvor brud og brudgom har bekræftet, at de begærer hinanden i ægteskab og offentligt har bekendt det for Gud og verden, »taler præsten dem sammen ægteskabeligt« i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

Luther overtager her traditionen fra romerkirken med en indledende handling uden for kirkedøren. Men var det end skik og brug på Luthers tid, falder denne placering uflen for kirken helt sammen med Luthers opfattelse af sammengivningens karakter.

Det konstituerende i ægteskabet er for Luther parternes gensidige beslutning om at indgå ægteskab, parternes consensus, i forbindelse med en offentliggørelse af samme.

Er disse to betingelser opfyldt, (og det er de egentlig allerede ved den offentlige trolovelse), er forbindelsen juridisk og kirkeligt set et ret ægteskab.

Det, der sker foran kirken, er netop en konstatering og bekendtgørelse af parternes consensus, altså en juridisk handling, hvor præsten som offentlig person træder i brudens faders eller formynders sted og stadfæster, at brud og brudgom er rette ægtefolk i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn.

Stadfæstelsen for kirkedøren gentager trolovelsen i hjemmet.

Handlingen har rent »verdslig«, juridisk karakter, og finder derfor sted uden for kirken.

Men ligger der ikke i ovennævnte tolkning en nedskrivning af kirkens rolle ved sammengivningen? Præsten siger jo dog, omend henvendt til menigheden, at han »taler dem ægteskabeligt sammen i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn« (i Palladius' oversættelse: Saa siger ieg dem ecte ath være i naffn Faders og Søns og Hellig aands. AMEN«).

Hertil er at bemærke

- at præsten umiddelbart efter parternes ja-ord og ringveksling lægger deres hænder sammen *med ordene*: Hvad Gud har sammenføjet, må et menneske ikke adskille, Matt. 19,6. Hermed tilkendegives, at parternes offentlige consensus, (ringveksling og håndslag) konstituerer ægteskabet.

- at præsten taler parterne sammen i treenighedens navn (overtaget fra det katolske ritual) kan, med baggrund i Luthers øvrige skrifter om ægteskab, forklares rent »verdsligt« dvs. skabelsesteologisk. For Luther er det en selvfølge, at Gud Fader, Søn og Helligånd virker ved skabelsen. (Über das 1. Buch Mose. Predigten. (1523) 1527). Luther kan endog i sin Genesisforelæsning udtrykkeligt sige, at Gud fører Eva til Adam i treenighedens navn. Heraf følger, at præsten *ikke* i kraft af sit embede ved brugen af »de tre navne« tilfører sammengivningen noget nyt, *men* at han stadfæster dette ægteskab som ret, dvs. som Guds gode skaberordning i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som det var fra begyndelsen!

- Luther bruger selv udtrykket kirkens *stadfæstelse* af ægteskabet om den kirkelige medvirken ved ægteskabs indgåelse.

- Sammengivningen hørte oprindeligt hjemme i familien, hvor brudens far, formyndere - eller tredie-mand - viede brudeparret. Først den følgende dag, efter brudenatten, lagdes »brudeløbet« om ad kirken, hvor der holdtes brudemesse. I 10.-12. årh. flyttedes sammengivningen til kirkedøren i overværelse af præsten. Først i 13.-16. årh. er det præsten, der sammengiver brudeparret i kirkedøren.

*Velsignelsesgudstjenesten
for alteret inde i kirken.*

Herefter følger nu i Luthers ritual den egentlige kirkelige velsignelse.

Præsten læser *for alteret* 1. Mos. 2,18. 21-24.

Derefter *vender han sig* til brudeparret og læser følgende tre stykker:

- 1) Ef. 5,25-29 og 22-24. (Guds bud)
- 2) 1. Mos. 3,16-19. (Korset)
- 3) 1. Mos. 1,27.28.31 og Ordspr. 18,22 (Trøst)

Den kirkelige velsignelse slutter med *bøn*, idet præsten rækker hænderne over brud og brudgom.

For kirken er som sagt, efter Luthers mening, det ægteskab, der forefindes og indgås i »verden« et ret ægteskab, (når offentlig consensus foreligger). Men kirken véd noget om dette ægteskab. Først og fremmest, at det har Guds ord for sig i skabelsesberetningen; og det er, hvad kirken kan forkynde i menigheden til daglig og for nygifte ved bryllupsgudstjenesten. - Ægteskab indgås i »verden«, foran kirkedøren! Kirkens velsignelse af dette samme ægteskab består i den forkyndelse, der viser, at ægteskabet er en Gud velbehagelig stand.

Hertil lægger menigheden sin bøn.

Præsten læser først *for alteret* 1. Mos. 2,18.21-24. (I denne tekst fører Gud selv den nyskabte Eva (taget af Adams ribben) til Adam. Adam erkender, at hun er ben af hans ben og kød af hans kød. Læsningen slutter: Derfor skal en mand forlade sin far og mor og holde sig til sin hustru, og de to skal blive ét kød). *Ægteskabet har med udgangspunkt i denne tekst Guds ord for sig.* Præsten henvender sig derefter til brudeparret. Med henvisning til, at de har begivet sig i ægteskab i Guds navn (i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn), skal de nu høre *Guds bud* om denne stand. Luther anfører Ef. 5,25-29,22-24 (i nævnte rækkefølge): (Om mandens kærlighed til hustruen, der lignes ved Kristi kærlighed til menigheden; om kvindens underdanighed under manden, i lighed med menighedens forhold til Kristus).

Luther siger i en prædiken over 1. Mos. 2,21-23, (som i ritualet netop er blevet læst for alteret), at »det nu er meningen, som Paulus udlægger det (Ef. 5), at der ikke findes større forening end den mellem mand og kvinde«. Efeserstedet skal altså læses i nær tilknytning til skabelsesberetningen.

(I en bryllupsprædiken fra 1536 over Ef. 5,22-27 hævder Luther, at kristne frem for hedninger véd, at Gud gennem »ægteskabet« har forenet sig gennem sin

Søn med menigheden. Så højt vurderede Gud altså ægteskabet. Det véd hedninger ikke, derfor har de ikke kunnet holde det så højt i ære som de kristne.

Man mærker »menighedens« spørgen efter det særligt *kristelige* ægteskab bag denne prædiken, men det lykkes også her Luther at bevare ægteskabet under 1. trosartikel i en beundringsværdig balancekunst!)

Den 2. og 3. tekst til brudeparret, (1. Mos. 3,16-19 og 1. Mos. 1,27.28.31), der måske kan synes at komme i ulogisk rækkefølge, hører nøje sammen i Luthers teologi om ægteskabet.

1. Mos. 3,16-19: *Korset*, som Gud har lagt på ægtestanden (for kvindens vedkommende svangerskabets møje og attråen til manden, der skal herske over hende, for mandens vedkommende næringsssorger - i dit ansigts sved skal du æde dit brød), dette *kors* skyldes menneskets ulydighed og manglende tro. Gud skabte oprindeligt mennesket og velsignede dem, så de kunne formere sig. Der var altså netop ægteskab *før* syndefaldet. Luther forestiller sig fødslen som smertefri og manden uden næringsssorger! Ægteskabet var fra begyndelsen Gud velbehageligt og velsignet af ham. Korset blev lagt på mennesket p. gr. a. dets ulydighed. Det er en nådig dom og godt for mennesket, mener Luther. Ægteskabsordningen var og blev imidlertid Guds gode ordning, også efter faldet, og Gud opretholdt af nåde sin ordning. Derfor kan Luther slutte med teksten fra 1. Mos. 1,27.28.31 og finde trøst deri. (Teksten beretter om menneskets skabelse i Guds billede, som mand og kvinde, og om Guds velsignelse, der gav mennesket formeringens evne, med de afsluttende ord, at Gud så alt, hvad han havde gjort, og se, det var såre godt.) *Ægteskabet er Gud velbehageligt og velsignet af ham!*

Ordspr. 18,22: (Den, der får en hustru, får en god ting og annammer af Herren en velbehagelighed). Teksten understreger det foregående.

Det skinner overalt igennem, at Luther gerne vil overbevise de unge om ægteskabets velsignelse!

Ovenstående gennemgang antyder en mulig sammenhæng mellem disse af Luther valgte tekster, på

baggrund af Luthers øvrige skrifter fra 1519-29 om ægteskabet. Flere af teksterne har Luther uden tvivl overtaget fra tidligere reformatoriske vielsesritualer, i intet tidligere fandtes dog samtlige. Teksterne afspejler meget nøje Luthers ægteskabsforståelse, som han har givet udtryk for den i tiåret forud. Der kan ikke herske tvivl om, at 1. Mos. 1 og 2 er afgørende tekster i et luthersk vielsesritual. Ef. 5 inddrages sjældent andre steder af Luther, måske fordi denne tekst dannede grundlag for den katolske opfattelse af ægteskabet som sakramente.

Bøn.

Den kirkelige velsignelse slutter med bøn, idet præsten rækker hænderne over brudeparret. (Palladius lader præsten lægge hånden på deres hoveder, begge dele en velsignende gestus).

Bønnen er forfattet af Luther selv. (Præsten beder Gud - der har *skabt* mand og kvinde, *forordnet* dem til ægteskab og *velsignet* dem med »livsens frugt«, og brugt ægteskabet til at betegne sakramentet mellem Kristus og hans brud, kirken [Ef. 5] - om at bevare denne *skabelse, ordning og velsignelse* »hos os« ved Jesus Kristus).

Det er for Luther ingen selvfølge, at Gud opretholder sin skaberorden efter syndefaldet. Det sker af nåde, »afgrundløs godhed«, *ved Kristus* dvs. ved Skaberordet, som var fra begyndelsen. Præsten beder således i almindelighed om, at Gud vil opretholde ægteskabet, idet brudeparret må tænkes at tilegne sig velsignelsen. (Palladius ændrer i sin oversættelse, så bønningen bliver bøn for brudeparret).

Endelig bør det tilføjes, at Luther overtager Ef. 5 fra katolske vielsesritualer. I betragtning af, at Luther så bestemt har gjort op med den katolske tolkning af Ef. 5 som begrundelse for ægteskabets sakramentskarakter, kan det måske undre, at Luther bibeholder udtrykket *sakramente*. Skønt ordet tydeligt betegner Kristi forhold til kirken, og ikke ægteskabet, vil det være nærliggende for »almindelige mennesker« at misforstå det. (Udtrykket overtages af Palladius).

Over for *pavekirken* havde Luther, på latin, klart gjort op med opfattelsen af ægteskabet som sakramente, i *De captivitate Babylonica*. Det beroede på en mistolk-

ning og gav kirken en magt, som den ingen ret havde til. Over for »de svage i menigheden« går Luther som altid nænsomt til værks. Man har en fornemmelse af, at bibeholdelsen af ordet sakramente kommer den folkelige opfattelse af ægteskabet som sakramente i møde. Denne opfattelse er ganske vist en overvurdering af ægteskabet, men da Luthers anliggende var en opvurdering af det, har han kunnet tolerere og undskyldte den; (kun naturligvis ikke fra kirkens side).

Den kirkelige velsignelse består således af »ord og bøn«. Ægteskabet velsignes, helliges, ved ord og bøn. Ikke således, at der derved tilføres ægteskabet en hellighed, det ikke havde før, men velsignelsen *stadfæster* ægteskabet som helligt, som Guds gode **skaberorden**.

Luthers anliggende har i dette ritual været først og fremmest at få adskilt »de to regimenter« - dvs. at få genindsat ægteskabet under verdsligt regimente og derved løsrive det fra kirkens omklamring.

Ægteskabet må først placeres rigtigt, dvs. i verden, som led i Guds skaberorden, før kirken kan tale uden magtmisbrug. Det opnår Luther, dels gennem ritualets opbygning (med ægteskabsstiftelse uden for kirken), dels gennem de valgte tekstlæsninger, hvor skabelsesberetningen selv understreger ægteskabets verdslige, men af Gud skabte karakter.

Skabelsesberetningen er det overordnede i luthersk ægteskabsteologi, (og læses derfor indledningsvis fra alteret). Ægteskabet kan *derefter* karakteriseres gennem (variable?) tekster til brudeparret. I Luthers ritual som kærlighedens (Ef. 5,22-29) og korsets (1. Mos. 3,16-19) stand.

På intet punkt bevæger Luthers brudevielsesritual sig imidlertid ud over 1. trosartikel.

Kirkeordinansen (1537) 1539.

Det første »autoriserede« brudevielsesritual i Danmark efter reformationen blev som nævnt Luthers brudevielsesritual, oversat af Peder Palladius i 1538.

Ritualet går uforandret over i *Alterbogen* 1556.

Gennemgangen af Luthers ritual, som

den er foretaget i det foregående, gælder således for det danske brudevielsesritual i reformationstidens første årtier, indtil *Alterbogsudgaverne* (1564), 1574 og 1580. 11580 finder en vigtig forskydning sted.

Baggrunden for Peder Palladius' oversættelse af Luthers brudevielsesritual findes i *Kirkeordinansens* bestemmelser om: Huorledis mand skal samele folck vdi Ecteskab. Der findes intet brudevielsesritual i Kirkeordinansen, men blot en henvisning til den »skick oc maade, som staar i Docter Morthens lille Catechismo«, altså en henvisning til Luthers Traubüchlein. Det var for at udfylde denne rammeordning, at den unge Peder Palladius, der netop var vendt hjem fra Wittenberg, oversatte Luthers brudevielsesritual i 1538.

I *Kirkeordinansens* bestemmelser om ægteskab står der i øvrigt: at Guds ords tjenere ikke har noget at gøre med ægtepersoner i forbindelse med deres ægteskab - undtagen at give og vie dem sammen og tage sig af deres bekymrede samvittigheder. Alt andet hører verdslig øvrighed til. Dette syn på ægteskabet som en »verdslig håndtering« ligger helt på linie med Luthers tanker i forordet til Traubüchlein.

Ordinansen nævner herefter tre forhold, der hindrer ægteskab:

- a) hvis parterne er beslægtede i de forbudte led,
- b) hvis de *hemmeligt* har trolovet sig uden deres vilje, hvem de er undergivne,
- c) hvis der ikke er blevet lyst to gange i kirken.

Det hedder her under b), at *hemmeligt trolovede* ikke må sammengives i ægteskab.

Til en ret trolovelse hørte forældres eller formynderes samtykke. Dette syn på hemmelig trolovelse er overtaget fra Luther, der netop på dette punkt bryder med katolsk praksis.

I romerkirken var hemmelige trolovelser vel ikke tilladte, men når de havde fundet sted, måtte de opretholdes og betragtes som bindende. Luther tager afstand fra denne praksis, ud fra sine sjælesørgeriske erfaringer. Skulle hemmelig trolovelse æ-

cepteres som ægteskabsstiftende, kunne man komme ud for, at et senere offentligt indgået ægteskab, hvor der måske var mange børn, blev erklæret for offentligt ægteskabsbrud, mens den hemmelige trolovelse blev anset for det rette ægteskab.

Hemmelig trolovelse stiftede altså iflg. Luther intet ægteskab og måtte derfor ikke stadfæstes i kirken.

Offentlig trolovelse derimod stiftede ægteskab; det er et ret ægteskab for Gud og verden, siger Luther, og stadfæstelse i kirken må derfor finde sted.

Det kan således understreges, at der for Luther ikke hersker mindste tvivl om, at offentlig trolovelse er *ægteskabsstiftende*. *Tyngdepunktet ved ægteskabsindgåelse er trolovelsen*, sammengivningen og vielsen i kirken er et efterspil, hvor ægteskabet *stadfæstes*. Den kirkelige vielse *stifter ikke* ægteskabet, det gør trolovelsen.

Denne problemstilling skal vise sig at blive dominerende i perioden 1537-1582 under danske forhold, med en sluttelig vægtforskydning i Ægteskabsordinansen 1582.

Luthers understregning af den offentlige trolovelses ægteskabsstiftende karakter bringer ham til endnu et opgør med katolsk praksis. Det drejer sig om romerkirkens **skelnen mellem sponsalia de futuro og sponsalia de præsenti**. Visse trolovelser regnedes af romerkirken som blot »fremtidige ægteskaber«, (sponsalia de futuro); andre som effektuerede »nutidige ægteskaber«, (sponsalia de præsenti). Luther kritiserer denne skelnen som uholdbar. Enhver trolovelse, hvor parterne jo udtrykkeligt har udtalt at ville have hinanden til mand og kone, er naturligvis at forstå som præsentisk, ikke futurisk, siger Luther.

Trolovelsen, der er ægteskabsstiftende, gentages (ikke overtages!) og stadfæstes i kirken ved sammengivning og velsignelse.

Det ægteskabsstiftende i den offentlige trolovelse er parternes gensidige consensus.

Disse to for Luther og reformatorerne centrale sandheder vedrørende ægteskabsstiftelse skal vise sig begge mere eller

mindre at være prisgivet inden 45 år er gået fra Kirkeordinansens udstedelse i 1537!

Kirkeordinansens afsnit om ægteskab tillader endelig to personer, hvor ovennævnte eller andre hindringer ikke findes, at lade sig samle i kirken af præsten efter landets skik, på den måde, der står i Luthers Traubüchlein. (Afsnittet understreger til sidst forbud mod ægteskab i 3. led).

Ægtepersoner *må* lade sig samle i kirken. Ordinansen kender intet til tvungen kirkelig vielse, på linie med Luther.

Brudevielsesritualet. København 1535, Malmø 1535 og 1539.

Til grund for det tidlige københavnske brudevielsesritual 1535 ligger uden tvivl Luthers Traubüchlein. Det er nærliggende at gætte på, at Hans Tausen har brugt oversættelsen fra Viborg (fra 1530), som nu er gået tabt. En sammenligning mellem brudevielsesritualet fra den københavnske Haandbog 1535 og et Viborg-ritual, der tilskrives biskop Kjeld Juel (1549(?)), peger i samme retning. Det københavnske brudevielsesritual *indledes* med skriftlæsning fra 1. Mos. 1 og 2. Først herefter sker *sammengivningen*. Som hos Luther læses Ef. 5,25-29,22-24, mens teksten om korset 1. Mos. 3,16-19 mangler.

Vielsen for kordøren slutter med en *kollekt* - ikke Luthers!

Denne kollekt begynder og slutter som missalekollektene. Den er beslægtet med en kollekt i Hamburger Trauformular, der sættes i forbindelse med Johannes Aepinus. Kollekten optræder som alternativ kollekt - sammen med Luthers - i brudevielsesritualerne fra Malmø 1535 og 1539.

Kollekten dukker op i Alterbogen 1574 på skærtorsdag: »En Bøn at læse naar brudfolck ere tilstede«; og som kollekt ved »Mandags Brudemessen« i Alterbogen 1580. Desuden i brudevielsesritualet 1685, 1897 og 1912!

Kollekten anråber Gud Fader - som har forordnet, at mand og kvinde skulle være

ét, og stadfæstet ægteskabet med sin vel-signelse - om nåde, lykke og salighed både til liv og sjæl for brudgom og brud - om nåde til at tjene Gud, leve i samdrægtig kærlighed, altid handle efter Guds bud, - så de på den yderste dag må findes at være rette kristne og Guds kære børn med Hans Søn vor Herre Jesus Kristus...

Kollekten nøjes ikke med, som Luther, at bede om opretholdelse af ægteskabet ved Kristus som skaberordet, men bevæger sig ind i 2. trosartikel og taler om ægtefællernes liv som *kristne*.

I den københavnske ordning efterfølges brudevielsesritualet af endnu et ritual til brug ved en *mandags brudemesse*. Her er teksten Matt. 19,3-9, efterfulgt af en »føye underviissning« til bruden. Gudstjenesten slutter med kollekt og salme fra brudevielsen. Dette gentagne kirkebesøg på andendagen, (der formentlig går tilbage til den romerske brudemesse), levede sejlivet videre efter reformationen, så Niels Jepserssøns Graduale 1573 og Alterbogen 1580 angiver ritual for mandags brudemesse. I Hans Baggers Alterbog 1688 genkendes mandags brudemessen i ritualet for brudevielse på søgnedage.

Malmøritualerne 1535 og 1539 må betegnes som en næsten ordret oversættelse af Luthers Traubüchlein, selv om der i Frands Vormordsens brudevielsesritual fra 1539 er tilføjelser, der måske peger i retning af større vægtlægning på den *kirkelige* vielse, end Luthers ritual berettiger til.

Brudevielsesritualet 1580.

Biskop Poul Madsen redigerede Alterbogsudgaven 1580.

Brudevielsesritualet mangler Luthers *forord*, (der gør vielse i kirken frivillig).

Brudevielsen sker i kirken. Luthers ene spørgsmål om parternes samtykke ved sammengivningen er udvidet til tre spørgsmål. Parternes hænder lægges sammen, og som noget nyt siges det udtrykkeligt, at præsten lægger sin hånd på deres.

Præsten henvender sig derefter til brude-

parret (ikke til menigheden, som hos Luther). Ordene ved sammengivningen er udvidet i forhold til Luthers ritual: Præsten henviser til parternes samtykke tilforn om at ville leve sammen i det hellige ægteskab og deres samtykke nu »for Gud oc denne Christen Kircke oc Menighed« (Luther: for Gud og *verden*), (desuden til deres håndslag og trolovelsens ring), hvorefter præsten forkynder dem rette ægtefolk at være for Gud og mennesker i Treenighedens navn.

Efter sammengivningen ved præsten følger Matt. 19,6: Huad Gud Almæctigste haffuer tilsammen føyet, skal intet Menneske atskilie.

Herefter følger de fire *læsninger*, som hos Luther, men de er nu nummereret på lige fod og alle henvendt til brudeparret. Luthers hensigt med den indledende læsning for alteret, efterfulgt af de tre læsninger om Guds bud, korset og trøst til brudeparret, er glemt.

Før den afsluttende bøn bedes *Fader Vor*.

Først og fremmest skal det påpeges, at flytningen af Matt. 19,6 betyder, at præstens medvirken ved ægteskabsstiftelsen nu får afgørende betydning. Luther lod ordene fra Matt. 19,6 lyde lige efter parternes samtykke *før* sammengivningen, der var henvendt til *menigheden*. Derved tilkendegaves, at parternes samtykke stiftede ægteskabet. Når Matt. 19,6 flyttes og først lyder efter sammengivningen ved præsten, der taler til brudeparret, kan det kun forklares som en vægtforskydning: ægteskabsstiftelsen sker nu ved sammengivningen.

I 1572 var Niels Hemmingsens bog »Om Ægteskab« udkommet. Det hedder her

bl.a.: ...nårsmhelst de, der giver hverandre samtykke at ville være ægtefolk, og Guds Ords tjener lægger sin hånd på deres sammenlagte hænder, da skulle de ikke tænke anderledes, end at Gud følger kvinden til manden og binder dem sammen i ægteskab. Ligeledes skal brudgommen ikke tænke anderledes, end at han af Gud selv ved Guds Ords tjener, annammer sin hustru, ligesom Adam annammede Eva i paradiset. Ligeledes skal kvinden mene sig at antvordes manden, så han skal være hendes hoved, og hun skal være ham underdanig, med al tugt og troskab i alle måder. Når de således har annammet hverandre i den kristne

forsamling, da er deres ægteskab fuldkommet, både for Gud og mennesker. (Kursiveret her).

Embedet fremhæves her så stærkt, at præsten erstatter Gud Herren selv ved ægteskabs indgåelse. Luthers grundlæggende tanker om ægteskabstiftelse var hermed prisgivet, idet kirken og embedet havde tiltaget sig en magt, der var Luther og de første danske reformatorer ganske fremmed.

Efter al sandsynlighed har Poul Madsen haft et brudevielsesritual som forlæg, udarbejdet af Niels Hemmingsen selv (De Copulatione Matrimonial] i Ordinatio) fra 1561. Dette latinske brudevielsesritual har netop flyttet Matt. 19,6 hen efter sammengivningen, som i Alterbogen 1580.

Det skal desuden omtales, at det ene spørgsmål til brudeparret er udvidet til tre.

De lyder:

N: Jeg spør eder at, for det første, Om i haffue beraadt eder, først met Gud i Himmelen, Dernæst met eders eget Hiertelag, Siden ocsaa met eders Slect oc Venner, at i ville haffue denne Erlige Pige (eller Dannequinde) N: til eders Ecte hustru, *dicat*, Ja.

For det Andet, Om i ville leffue saa met hende, baade i Medgang oc Modgang, i huad Lycke, Gud Almectigste vil eder tilføje, som En Dannemand bør at giøre met sin Ecte Hustru, *dicat*, Ja.

For det Tredie, Om i vide eder fri, at i icke haffuer giffuet nogen anden Quindis Person, som nu leffuer, eders Ecteskaffs tro, *dicat*, Ja.

I det første spørgsmål spørges ikke blot om parternes samtykke, men om deres *rette* samtykke til ægteskab, (nemlig om de har berådt sig med Gud, deres eget hjertelag og slægt og venner). Efter at have fået bekræftet, at viljen til ægteskab er til stede, og at beslutningen er truffet på ret vis, sikrer præsten sig i andet spørgsmål, at viljen til ægteskab er vilje til *ret* ægteskab (i medgang og modgang, ihvad lykke Gud vil tilføje dem, sådan som en Dannemand bør at gøre med sin ægtehustru). (Det tredje spørgsmål drejer sig om ægteskabshindring p. gr. a. allerede afgivet ægteskabsløfte. Dette spørgsmål synes overflødigt efter lysning).

Indholdsmæssigt svarer de to første spørgsmål til Niels Hemmingsens fremstil-

ling i bogen »Om Ægteskab«; men de tre spørgsmål i brudevielsesritualet 1580 har formodentlig andre forudsætninger end Niels Hemmingsens fremstilling. De findes allerede i forskriften til brudevielse, der tilskrives Kjeld Juel, biskop i Viborg (1549-71) og i lignende form i ovennævnte brudevielsesritual i Ordinatio, 1561, (der i øvrigt for spørgsmålenes vedkommende synes at bygge på Calvins brudevielsesritual fra 1542).

Hvor meget eller hvor lidt Niels Hemmingsens »Om Ægteskab«, Kjeld Juels forskrift eller brudevielsesritualet i Ordinatio har betydet ved udformningen kan ikke længere afgøres, men ét er sikkert: i forhold til Luthers ritual indføres hermed en ny måde at spørge på i det autoriserede, danske brudevielsesritual. Luther vidste, at parternes offentlige samtykke stiftede ægteskabet. Ægteskabsindgåelse var for ham »en verdslig håndtering«. Kirken deltog ved ægteskabs indgåelse ved i ord og bøn at velsigne de nygifte. Det var kirkens egentlige rolle. Hvis parterne desuden bad præsten foretage sammengivningen før velsignelsen i kirken, skete det uden for kirkedøren, og stadfæstede kun, hvad der allerede var sket ved trolovelsen i hjemmet. Luthers spørgsmål til parterne konstaterede derfor slet og ret, om samtykket var til stede og udtaltes i offentlighed. Mere krævedes ikke til ret indgået ægteskab, heller ikke for kirken. At kirken vidste noget om ægteskabet kom frem i ord og prædiken efter sammengivningen ved gudstjenesten i kirken.

I 1580-ritualet er vi langt fra Luther. Som vist spiller præsten nu en afgørende rolle ved selve sammengivningen. Derfor bliver de to første spørgsmål til brudeparret mistænkelige.

Luther prædikede selv og skrev bøger om det rette samtykke til ægteskab og om den rette måde at leve i ægteskab på, men han drømte ikke om at stille det som betingelse for ægteskabsindgåelse, hvordan skulle han også kunne det, når kirken ikke havde noget med ægteskabstiftelse at

gøre, men kun i sin magtesløshed kunne forkynde, hvad den vidste om ægteskabet.

Får kirken derimod magt ved selve ægteskabsstiftelsen, som i 1580, og har kirken retslig magt i ægteskabssager, som den fik stik imod Luthers ønsker i 1542 ved Tamperretterne, ligger det nærmere at spørge, om beslutningen er ret truffet og hensigten reel, sådan som kirken nok skal beskrive det.

(I det 19. århundrede skulle udvidelsen af 1. spørgsmål i brudevielsesritualet komme til at plage præsternes samvittigheder, ved vielse af fraskilte).

Ægteskabsordinansen 1582.

I 1572 udkom Niels Hemmingsens ægteskabsbog *Libellus de conjugio, repudio et divortio*, der ligger til grund for ægteskabsordinansen 1582, (og som tillige er en forudsætning for brudevielsesritualet 1580). I *Libellus de conjugio* genindfører Niels Hemmingsen sponsalia de futuro, og anvender det om enhver trolovelse. Trolovelse er løfte om *fremtidigt* ægteskab, samtykket i kirken først det *nutidige* fuldendte ægteskab, siger Niels Hemmingsen.

Her skal blot nævnes, at ægteskabsordinansen 1582 foreskriver, at »ingen trolovelse skier, foruden at presten och fem andre vidnisbyrd i det mindste ere der ofververendis.« Deruden må de, der er rettelig trolovede, ikke søge seng med hverandre, før de er viet og **sammengivet** i kirken. Ordinansen blev til, fordi de kirkelige Tamperretter dømte forskelligt i ægteskabs-sager.

Herved er der sket en tydelig vægtforskydning ved ægteskabsindgåelse, hvorved Luthers og de tidlige reformators syn på trolovelsen som det ægteskabsstiftende led er blevet prisgivet.

Kirkeritualet 1685. Alterbogen 1688

Brudevielsesritualet 1685 er overtaget fra Alterbogen 1580 uden væsentlige rettelser.

Vielsen sker oppe imod alteret ved gudstjenesten mellem epistel og evangelium. Parternes samtykke og sammengivningen er altså nu rykket frem til alteret, hvorved sammengivningens nye, ulutherske, kirkelige indhold understreges. Vielsen indledes og afsluttes med en salme. Efter den indledende salme holder præsten en kort tale. Herefter er brudevielsesritualet det samme som i Alterbogen 1580; idet der dog ved

højmesse og ved bryllupsgudstjeneste på landet desuden læses den »alternative kollekt«, kendt fra 1535 ritualerne (jfr. side 67f).

Hvad der ovenfor (side 68ff) er sagt om brudevielsesritualet fra 1580 gælder således også for ritualet i 1685.

Kirkeritualets kapitel om ægteskab indledes med en række anvisninger. Det understreges her bl.a., at ingen må vies uden først at være trolovet, og uden forudgående lysning. Iflg. Chr. V's Danske Lov skal præsten og fem andre vidner være til stede ved trolovelsen. (Adelen indrømmes dog det privilegium, at præsten kan udskiftes med et andet, sjette vidne, når parterne dér giver hinanden Ja-ord). Trolovelsen sker i præstens eller parrets hus.

Efter disse forskrifter følger i Kirkeritualet et fuldt udarbejdet *trolovelsesritual*. Det er første gang, et sådant ritual forekommer i kirkens officielle ritualbøger. Det dukker op i 1685 og forsvinder godt 100 år senere, efter trolovelsens ophævelse 1799.

Præsten skal i den indledende tale foreholde fæstefolkene Guds Ord om den hellige ægteskabsstand sluttende med at applicere det på parret og med »et lidet ønske over dem begge«. Derefter stiller præsten de tre spørgsmål, kendt fra brudevielsesritualet; men således, at der i 1. spørgsmål omhyggeligt spørges, *ikke* om N.N. vil have denne pige til ægtehustru, *men* om han vil have hende til »eders trolovede Fæstemø (Quinde) og i sin Tid til eders Ægte-Hustru«. Efter at præsten således har skullet slå knude på tungen for at tilfredsstille den »rigtige teologi« om trolovelse, hedder det videre i 2. spørgsmål: Om I her efter vil leve saa med hende,...., som en Dannemand bør at leve med sin Ægte-Hustru. - Hans Bagger må her have ladet sig overrumple af traditionen, så spørgsmålet fra brudevielsesritualet er løbet ham i pennen! Alterbogen 1688 råder bod på uagtsomheden og retter til: »...som en Fæstemand bør at leve med sin trolovede Fæstemø (Quinde) og en Danne-mand i fremtiden med sin Ægte-Hustru.« 3. spørgsmål er identisk med spørgsmålet i

brudevielsesritualet. Herefter giver fæstefolkene hinanden hånden, og præsten udtaler sammengivningsordene (uden håndspålæggelse! - denne regibemærkning var ikke med i Hans Baggers første udkast til trolovelsesritual). Præsten henviser til parternes indbyrdes samtykke tilforn (!), hvor de har tilsagt hinanden ægteskabstro og til bekendelsen nu for Gud og den kristne forsamling, desuden til deres håndslag, hvorefter præsten forkynder dem rette *trolovede folk* at være i Treenighedens navn. Trolovelsen slutter med salutation og velgørelse.

Når Kirkeritualet 1685 kan bringe et trolovelsesritual, er det en kodificering af praksis. Ægteskabsordinansen 1582 påbød allerede, at præsten (og fem andre vidner) skulle overvære trolovelsen. Et uofficielt, kirkeligt trolovelsesritual kendes fra sidste halvdel af 1500-tallet, (udgivet i Kirkehist. Saml. 5.2). Under alle omstændigheder har der altid været brug for et ritual ved trolovelsen, hvad enten spørgsmålene nu har været stillet af brudens far eller formynder, eller man har bedt præsten træde **til**.

Indholdsmæssigt bærer ritualet 1685 præg af tidens teologiske opfattelse af trolovelsen i kamp med gammel hævdevunden forståelse og skik.

Trolovelsesritualet 1685 består af »parternes troskabsløfte efterfulgt af sammengivning« - troskabsløfte, ikke til *ægteskab*, men til *trolovelse* og *siden* til ægteskab - med tilsvarende sammengivning.

Trolovelsen - også sprogligt - har altid været et troskabsløfte; men et troskabsløfte om *ægteskab*; sådan var det som vist for Luther og de første danske reformatorer, og kirkeritualet 1685 får under ingen omstændigheder medhold set i historiens lys. Løfte ved trolovelsen var et fuldgældigt ægteskabsløfte, og det var *dette* løfte, der blev gentaget før sammengivningen på bryllupsdagen. Trolovelsesløftet var ægteskabsstiftende. Det viste sig bl.a., hvis parterne brød det, eller fæstefolkene flyttede sammen som ægtefolk. Teologisk svarer 1685 ritualet til Ægteskabsordinansen 1582

(og brudevielsesritualet 1580).

Om »sammengivningen« (dvs. sammengiftning, giftermål) historisk set oprindeligt hørte hjemme ved trolovelsen, er et uafklaret spørgsmål; men trolovelse med sammengivning fandt ofte sted ved fæstensol på reformationstiden og gav anledning til bl.a. følgende udtalelse på bispemødet 1555:

Vdi festens øl skal ingen prest eller nogen anden giffue nogen sammen, men alleniste høre deris troloffuelse tilsammen oc være vidnisbyrd der til, indtil saa længe de giffuis sammen i kirchen.

Trolovelse måtte gerne finde sted, men sammengivningen måtte vente, af juridiske grunde; ellers var lysningen jo uden betydning. Sammengivningen blev imidlertid altid forstået som sammengivning til *ægteskab*. Trolovelsesritualet 1685 har som nævnt »sammengivning«, men - ligesom troskabsløftet - i svækket betydning.

Det har naturligvis været vanskeligt for almuen at forstå, at fæstefolk *var* ægtefolk, men ikke måtte *være* det før sammengivning. Det forklarer kirkens teologiske krumspring, (som selv Hans Bagger har haft vanskeligt ved at fastholde), men det kan ikke skjule, at kirken selv har haft interesse i at mindske trolovelsens betydning for samtidigt at understrege den kirkelige vielse. Trolovelsen ophæves i 1799, fordi »de Uprivilegeredes Trolovelse baade ansaaes som en i sig selv ufoernøden Ceremonie, og desuden ikke sielden var til Byrde for den arbeidende og nærende Classe...«.

Nok overlever gamle traditioner i folket meget længe, men generationernes korte, historiske hukommelse kan altid udnyttes. Det er trolovelsens og brudevielsesens historie fra 1535 til 1685.

Ritualdebat 1685 - 1839

(Chr. Bastholm 1785. P.O. Boisen 1806)

I mere end 200 år forblev brudevielsesritualet uforandret i den form, det havde fået i Kirkeritualet 1685. Først i 1897 autoriseredes et nyt brudevielsesritual til erstatning for det gamle fra 1685.

Det betød dog ikke, at ritualspørgsmål ikke var fremme i denne periode. Fra *Pietismens* tid kan nævnes biskop Peder Herslebs store liturgibetænkning fra 1735, hvor bl.a. Kirkeritualets anvisninger om ægteskab kommenteres. Peder Hersleb har dog

intet at udsætte på selve brudevielsesritualet (bortset fra enkelte ubetydelige rettelser).

Ved kgl. forordninger blev det i Pietismen forbudt at holde bryllupsgilder om søndagen. Disse forordninger, sammenholdt med en kgl. forordning fra 1683, der åbnede mulighed for at holde brudevielse i hjemmene, undergravede i virkeligheden den gamle tradition, hvor brudevielse hørte hjemme ved gudstjenesten om søndagen. Langt ind i det 19. årh. var brudevielse i husene meget almindelig, og i dag véd de færreste, at brudevielse engang foregik ved gudstjenesten om søndagen!

I *Oplysningstiden* udsendte Kgl. Confessionarius Chr. Bastholm, 1785, sit private forslag til forbedring af ritualerne, heriblandt brudevielsen. Chr. Bastholm opstiller 8 punkter til en bedre indretning af brudevielsen. De fire skriftlæsninger burde efter hans mening parafraseres og indlede handlingen. Spørgsmålene finder Bastholm temmelig gode, men bønner er efter hans mening for kort, meget utydelig og noget mystisk. Ved omskrivningen af tekstlæsningerne kommer Oplysningstidens snusfornuft til udtryk, og forslaget er i det hele karakteristisk ved fuldstændig mangel på forståelse for ritualets historiske baggrund.

Skønt der var udbredt ønske om at ændre brudevielsesritualet, kom der intet ud af den liturgiske fejde 1785; det skulle da lige være, at præsterne herefter stillede sig langt friere til de overleverede ritualer.

I 1806 udsendte Biskop P.O. Boisen: Plan til Forbedring ved den offentlige Gudsdyrkelse. Forslaget rummer tre »Formularer til Kopulationen«. Luthers brudevielsesritual er i disse forslag omdannet til ukendelighed. Der er en rest fra 1. Mosebog om ægteskabet som skabelsesorden i 1. Formular, men ellers er hele oplysningsteologiens mønster om Gud, forsyn, fromhed, rene hjerter, pligt og dyd, borgerlig moral, der lønnes med fremgang her i livet og saligheden efter døden, anvendt på brudevielsesritualet!

P.O. Boisens meningsfæller, der ganske vist var tilhængere af en ny liturgi, og selv åbenlyst lavede om på ritualerne, fandt P.O. Boisens forslag fuldstændigt ubrugelige i alle enkeltheder. J.P. Mynster (og N.F.S. Grundtvig) kritiserede på den anden side forslaget fundament, så heller ikke denne gang kom der nogen liturgirevision ud af forslaget.

Oplysningsteologer og rationalistiske præster ønskede at rense sproget for »orientalske udtryk«, så ritualerne blev mere i overensstemmelse med tidens oplysning og kultur. H.G. Clausen ønsker for brudevielsesritualets vedkommende omhyggeligt at undgå alt, som ikke svarer til tidens begreber og sæder, og som ikke kan høres uden anstød. Det gælder især tekster fra Paulus' breve og 1. Mosebog kp. 1 og 2, der bygger på østerlandske begreber om mandens forhold til kvinden, og som derfor giver anledning til skadelig mistydning. H.G. Clausen ønsker end ikke at nævne, hvad der i den henseende findes i 1. Mosebog kp. 2 og 3!

J.P. Mynster ironiserer over hele forslaget tendens, der bygger på moralitet, og hvor der i forslagene intet hensyn tages til traditionen, men kun til den vilkårlige, subjektive følelse. Mynster mener ikke, brudevielsesritualet bør være et par sider »moralske Sentiments«, og han forsvarer de gamle bibelske steder fra bl.a. 1. Mosebog. (Det gav H.G. Clausen anledning til at betegne Mynster som forsvarer for *palæologien, systemet* og fortidens forældede, *mystiske* sprog. På mange måder er der noget velkendt og næsten moderne over liturgidebatten i 1806!).

I de første årtier af det 19. årh. høres stadig kritik af brudevielsesritualet fra rationalistiske præster, en kritik, der i det væsentlige er en arv fra oplysningstiden. H.N. Clausen forsvarer således i 1825 præsternes ret til at forkorte brudevielsesritualet, fordi det næsten udelukkende er sammensat af steder i det gamle testamente: orientalismens ånd kommer her til udtryk, dels ved den frie naturlighed, hvormed

kønsforholdet omtales, dels ved kvindens underdanighedsforhold til manden. H.N. Clausen hævder, at man ikke i et brudevielsesritual kan sige til den kristelige brud, der er opdraget i blufærdighed, og som *efter guddommelig og menneskelig lov er ligeberettiget med manden*, at hun er skabt af mandens ribben, at hun skal være frugtbar og formere sig, være sin mands vilje underkastet osv. I stedet for den mosaiske myte kunne man passende optage Jesu egne ord om ægteskabets hellighed (Matt. 19,3-6).

Disse bemærkninger af H. N. Clausen, der afspejler menneskerettighederne, kan sikkert tages som et typisk udtryk for de dannedes misfornøjelse med brudevielsesritualet, hvor skabelsesberetningen virkede anstødelig, ikke mindst på bruden! (På mange måder er oplysningstidens ideer blevet holdt i skak gennem det 19. årh., for så påny at dukke op i beg. af det 20., hvor kvindebevægelsen skulle komme med en lignende kritik).

Det har formentlig været tanker i lighed med H.N. Clausens, der har ligget tilgrund for de rationalistiske præsters ændringer i brudevielsesritualet. Det kom dog ikke, så vidt vides, til sammenstød mellem præster og vakte lægfolk på grund af ændringer i vielsesritualet, (som tilfældet var med dåbsritualet), men i ægteskabsforordningen 1824 og kancellicirkulæret 1828 befales bl.a., at præsterne skal følge den foreskrevne formular ved brudevielsen. Baggrunden for cirkulæret var først og fremmest vakte lægfolks protest mod rationalistiske præsters ændringer i dåbsritualet. Protesten blev støttet fra grundtvigsk hold; men de grundtvigske præster havde selv problemer med overholdelsen af *brudevielsesritualet* (af en anden grund end de rationalistiske præster) - nemlig ved vielse af fraskilte!

N.F.S. Grundtvig beskrev i 1827 præstestillingen som næsten utålelig, fordi man skulle tage åbenlyse spottene og lastefulde til alters, tage troslofte, hvor der ingen tro var, og give vielsen selv det mindste kristelige skin, hvor ægteskabet var åbenlyst

ukristeligt. Som løsning foreslår Grundtvig at adskille ægteskabets borgerlige gyldighed fra den kirkelige vielse. Grundtvig forestiller sig den borgerlige vielse som en *trolovelse* uden vielse (dvs. velsignelse), udført af statskirkens præster i deres egenskab af statens embedsmænd. Den borgerlige gyldighed skulle knyttes til trolovelsen, mens kirken alene skulle råde for den, borgerlig talt, ligegyldige vielse.

I 1830erne fremsætter grundtvigske præster ønsker om en særlig formular ved fraskiltes vielse, eller indførelse af en blot borgerlig ceremoni. Nogle præster klarer samvittighedskvalerne ved vielse af fraskilte ved at lade vielsen forrette af en anden præst. Andre ændrer ritualet på egen hånd og erklærer ægtefolkene for »rette ægtefolk efter loven«.

På denne baggrund udsendte J.P. Mynster i 1839 sit brudevielsesritual med forslag til ritual for fraskilte.

Mynsters brudevielsesritual 1839

Brudevielsesritualet i Mynsters **alterbogsforslag** 1839 indledes med læsningen af *Guds Ord* om ægteskabets hellige stand (1. Mosebog 2,18 efterfulgt af Matt. 19,4-6).

Først herefter følger de 2 (!) - gamle - *spørgsmål* til brudeparret [3. spørgsmål er faldet væk]. *Sammengivningsordene* ved præsten er uændrede, (dog med tilføjelsen 'nu'). Sammenlægningen efterfølges af Matt. 19,6, (der således lyder to gange).

De tre læsninger om Guds *bud*, *kors* og *trøst* er bibeholdte, men i forkortet udgave (Ef 5,25f.; 28,22f. - 1. Mos. 3,16;19 - 1. Mos. 1,27;28a;31 - **Ordspr.** 18,22).

Bønnen følger indledningsvis Luthers gamle brudevielseskollekt, dog udelades ordene »og haver velsignet dem med Livsens Frugt, og deri betegnet **din kiære** Søn, Jesu Christi og den hellige Kirkes, hans Bruds, Sacramente.« Ordene fra den gamle kollekt om: ikke at lade »saadan din Skabning, Ordning og Velsignelse... forrykkes, eller forderves, men naadelig bevare den,« får i Mynsters kollekt en drejning i aktuel, polemisk retning: »du som... efter din uendelige Barmhertighed har bevaret denne din Ordning og Velsignelse indtil denne Dag: vi bede dig, at du stedse vil lade Ægteskabet være hæderligt iblandt Alle«; endelig bedes for dem, som her har knyttet deres pagt i Guds navn...

Herefter følger *Fadervor*, *Salutation*, Aron. *velsignelse* og den gamle 2. *kollekt* ved brudevielse, let omskrevet.

Mynster siger i bemærkningerne til forslaget, at han, til trods for den kritik, der har

været af det gamle ritual, dog er overbevist om, at ritualet kan blive meget smukt og opbyggeligt ved nogle udeladelser. Ritualet er dog ikke blot forkortet, men Kristi egne ord om ægteskabet, Matt. 19,4-6, er kommet ind, i overensstemmelse med kyndige og forstandige mænds bemærkninger. Ritualet *indledes* med læsning af bl.a. Matt. 19,4-6, og Mynster mener dermed at have undgået den noget pedantiske inddeling: for det første, for det andet osv. og det ulogiske deri. Mynster kommenterer endelig udeladelsen af 3. spørgsmål, (det misforstås idelig, og det fornødne er forud berigtiget) og forsvaret formuleringen i 1. spørgsmål »Om I har beraadt Eder med Gud i Himmelen.« Adskillige har indvendt, skriver J.P. Mynster, at ikke enhver brudgom og brud forud har rådført sig med Gud, og at man derfor tvang dem til at begynde ægteskabet med en usandhed. Mynster mener dog ikke, at en kristelig kirke kan fritage dem, hvis forbindelse den skal hellige, fra den forpligtelse at tage Gud med på råd. Enhver véd jo forud, hvad der vil blive spurgt om, fremhæver Mynster, så det beror på ham selv, om han vil kunne svare ja med en god samvittighed. Mynster peger på den omstændighed, at mange desværre heller ikke begynder ægteskabet med en redelig vilje til at ville leve med hinanden som kristelige ægtefæller, men derfor skal man vel ikke udelade dette (2.) spørgsmål.

Vielsesritual for fraskilte.

Mest bemærkelsesværdigt i Mynsters ritualbogsudkast om brudevielse er forslag til et vielsesritual for fraskilte.

I fig. forslaget bør den uskyldige part vies på sædvanlig *måde*, men hvis forholdet har været sådant, at præsten ikke med god samvittighed kan sige alt i det gamle ritual, eller hvis parterne selv ønsker det, kan visse forandringer foretages: Mynster foreslår, at man straks begynder med spørgsmålene og altså springer ordene fra 1. Mos. 2,18 og Matt. 19,4-6 over.

Spørgsmålene er uforandrede.

I stedet for at forkynde brudeparret: rette Ægtefolk at være baade for Gud og Menneskene, i Navn Gud Faders, Gud Søns, og Gud den Hellig Aands - skal præsten blot forkynde parret: »efter den lovlige Øvrigheds Anordning, som Ægtefolk«.

Matt. 19,6 er udeladt efter sammengivningen.

De tre læsninger om Guds bud, kors og trøst er bevarede, men den sidste læsning (1. Mos. 1,27;28a;31) indledes med ordene: »Men saa skulle I ogsaa stræbe at vorde værdige til den Velsignelse, som Gud har givet Ægteskabet«.

Under håndspåleggelsen kan præsten blot bede Fadervor og udelade kollekten.

Efter et sådant ritualforslag slutter Mynster med ordene: Men han [præsten] må intet sige, som sigter til at forbitre eller beskæmme!

Mynster forklarer i bemærkningerne til forslaget, at det kan være tungt for præsterne, ja endog efter evangeliets forskrift anses som besværende for samvittigheden, at skulle forkynde et brudepar for »rette ægtefolk for Gud og mennesker« og udtale ordene fra Matt. 19,6: »Hvad Gud har sammenføjet, må et menneske ikke adskille«. Mynster går imod at lade et sådant ægteskab blot få borgerlig stadfæstelse uden kirkelig ceremoni; men den kirkelige handling synes da også at burde indrettes efter omstændighederne, skriver han.

Hermed har Mynster taget stilling til vielse af fraskilte. Dette spørgsmål var dominerende i hele 19. årh., når talen var om ægteskab og om brudevielsesritual. Mynster valgte et beskåret ritual for fraskilte og nægtede muligheden af borgerlig vielse.

Dette løsningsforsøg skulle blive fulgt af midterfløjen i kirken hele resten af det 19. århundrede, først af biskop Martensen og efter ham af biskop Fog, der ledede forhandlingerne i Det kirkelige Raad 1884-94, hvor et nyt brudevielsesritual blev forberedt (med endelig autorisation 1897).

Debatten om Mynsters brudevielsesritual.

Det teologiske fakultet udsendte en betænkning om Mynsters ritual.

Det overordnede synspunkt for bedømmelsen var, at de gamle ritualer i høj grad trængte til en forbedring i overensstemmelse med den kristelige oplysning og dannelses fremskridt, og at de gældende ritualer var forældede i deres form og derfor hæmmende og nedtrykkende for præsternes virksomhed - og uopbyggelige, vel endog stødende, for mange af menighedens medlemmer. Fakultetet havde, med kirkens og oplysningens venner, glædet sig ved udsigten til en forbedring, og erklærede i betænkningen sin tilfredshed med Mynsters udkast.

Ud fra dette synspunkt gennemgås Mynsters brudevielsesritual i enkeltheder: Det anses for hensigtsmæssigt, at ritualet indledes med bibellæsning før tilspørgselen, udeladelsen af 3. spørgsmål bestrides kun af en enkelt professor (Engelstoft), to af fakultetets medlemmer ønsker ordene om *korset* (for mandens vedk.: i dit ansigts sved...; for kvindens vedk.: svangerskabets møje...) udeladt. Til gengæld ønsker et enkelt medlem ordene: »vorder frugtbare... underdanig« bibeholdt, med den begrundelse, at ordene til kvinden netop derved ville få deres højst fornødne korrektiv, »og naar det Naturlige nævnes i Oldtidens troskyldige Sprog med de simpleste Ord, vil det ikke være stødende for den sand Dannede, i alt Fald langt mindre stødende end de oven omtalte Ord til Qyinden«.

Sådan lød en »dannelseseologisk« bedømmelse af Mynsters brudevielsesritual, i det væsentlige positiv. Ritualet var blevet kortere og mindre stødende for de dannede. Spørgsmålenes formulering og ritualet for fraskilte omtales ikke nærmere, kun noteres med tilfredshed, »at Præsten kan ved Fraskiltes Ægteskab lempe Handlingen efter Forholdene«. (H.N. Clausens ønske gik ud på muligheden af flere, valgfrie formularer).

For Grundtvig er der ét altoverskyggende problem i forbindelse med brudevielsesritualet: fraskiltes vielse (tillige med andre »forargelige« ægteskabsindgåelser) og heraf tager hans kritik af Mynsters ritual farve. Grundtvig gennemgår ikke Mynsters brudevielsesritual i enkeltheder, men slår ned på formuleringen af 1. spørgsmål (Om I har beraadt Eder med Gud i Himmelen og med Eders eget Hiertelag...) og på ritualet for fraskiltes vielse, der bevarer 1. spørgsmål og er tænkt som eneste tilladelige, ændrede ritual. Grundtvig er især opbragt over den tvang, Mynster herved tilsigter, i realiteten en indskrænkning af præsternes selvtagne frihed, hvad formularen ved forargelige og fraskiltes vielse angår. Grundtvig giver udtryk for det ønske, at Mynster ville have udvirket en sådan frihed for

præsterne til selv at foretage de fornødne ændringer efter omstændighederne. Mynster vil kun tillade en særlig formular for de værste tilfælde, og selv da skal der spørges, om parterne har berådt sig med Gud i Himmelen, skriver Grundtvig, et spørgsmål, hvis bekræftelse »vi vidste, var aabenbar *usandtm.* Grundtvig påberåber sig Luthers brudevielsesritual, hvor alene parternes samtykke kræves (et ønske der blev opfyldt i P.C. Kierkegaards formular for fraskiltes vielse. Jfr. nedenfor side 76).

Det kan endelig nævnes, at Grundtvig beklager udeladelsen af Efeserstedet i velsignelsen, (den gamle *Perle* med Ægteskabets »Kirkelige Velsignelse« som Billede af »Jesu Christi og den hellige Kirkes, hans Bruds Sacramente«). Det er klart, skriver han, at det aldrig kan være for ubetydeligt, hvad der *skal* siges til *alle* brudefolk! men hvorfor »vilde Hr. Biskoppen have denne, alle *unge, christelige* Ægtefolk tilkommende og liflige, Formular *afskaffet* og *udelukt* af Stats-Kirken?» Løsningen for Grundtvig ville have været, at »indrette Alt saa frit, at hver kan faae Sit, naar Præsterne forstaae at dele ret, og gjør de ikke det, hvad er de da til?»

Grundtvig skriver i virkeligheden i en forsvarsposition!

I »vore Stats-Kirker [staaer] alle christelige Former og Skikke, tilligemed Geistligheden, stor Fare for at blive aabenbar til Spot og Latter,« hedder det, så derfor må præsterne lære at holde sig selv mere i ære, bl.a. ved at forandre formularen ved fraskiltes og andre forargelige vielser, »saa Christendommen dog ikke offenlig skal vanæres af sine Tjenere og Brudevielsen blive forargelig«.

Denne position bevirker undertiden en tvetungethed i argumentationen; som når Grundtvig påberåber sig tilspørgselen i Luthers brudevielsesritual - der var for alle - for at bruge det på enkelte, i kirkens øjne ukristelige forbindelser! (Det samme gør sig gældende i den debat, der fulgte efter i resten af 19. årh., når talen var om borgerligt ægteskab - for fraskilte!).

I det århundrede, hvor religionsfrihed blev en realitet, og hvor opløsningen af den gamle kirkelige kultursyntese viste sine tydelige tegn, bl.a. i statens skilsmissebevil-linger, der foregik uafhængigt af kirken, men med krav om kirkens medvirken ved alle vielser, (fra 1851 dog ikke-medlemmer undtaget), var det nærliggende for kirken at understrege sin forståelse af ægteskabet, med det (beklagelige) resultat, at det *kristelige* ægteskabs særegenskaber blev fremhævet i modsætning til det blot *borgerlige* ægteskab, hvor staten bestemte. Beklageligt, fordi ægteskabet, også det kristne, for Luther var det borgerlige ægteskab, Guds hellige skabelsesordning. Når det 19. årh.'s danske teologer imidlertid begynder at fremsætte ønsker om *borgerligt ægteskab*, ofte under påberåbelse af Luther, sker det *ikke* for at genindsætte ægteskabet i dets rette forhold, nemlig som noget rent »verdsligt«, og befri det fra kirkens magtområde, som Luther gjorde, *men* for at befri kirkens præster fra at have med ægteskaber at gøre, der i deres øjne måtte anses for at være *ukristelige!*

Mynsters alterbog og kirkeritual blev ikke autoriseret, men i 1857 blev det tilladt præster, der måtte ønske det, at benytte Mynsters *ritual for fraskilte*, efter indstilling i hvert enkelt tilfælde fra vedkommende biskop. I 1858 blev denne tilladelse udvidet til at omfatte yderligere ændringer i analogi med Mynsters ritual for fraskilte. Baggrunden for disse kgl. resolutioner var vakte præsters vægring ved at vie fraskilte. P.C. Kierkegaard udfærdigede efter tilladelsen i 1858 sit eget ritual for fraskilte, der fjernede de formuleringer i Mynsters ritual, der efter grundtvigske præsters mening indeholdt vendinger, der antydede, at fraskiltes ægteskab var gudvelbehageligt. (Debatten om ritual for fraskiltes vielse er udførligt behandlet i P.G. Lindhardts afhandling i Dansk teologisk Tidsskrift 4/1973, og skal derfor ikke gennemgås nærmere her).

Biskop Th. Skat Rørdam udtalte i Det kirkelige Raad under forhandlingerne om præsters pligt til at vie fraskilte, 1895, at han selv havde benyttet P.C. Kierkegaards ritual for fraskilte, »som havde borttaget det af Mynsters Ritual, der gjorde dette til en blot noget ændret kirkelig Vielse. Efter

Kierkegaards, [af Rørdam noget ændrede ritual], blev Vielsen i Virkeligheden en rent borgerlig Akt hvortil føjedes ikke en Vel-signelse af det indgaaede Ægteskab, og ikke en Anraabelse over dem, men en Bøn for dem.« (!) Den indremissionske biskop Götzsche, der ligesom Skat Rørdam indtrådte i Kirkeaaet 1895, havde i sin præstetid benyttet et af biskop Balslev, Ribe udfærdiget ritual, mens for eksempel biskopperne Stein og Swane henviste til Mynsters ritual for fraskilte.

Den omstændighed, at disse ritualer *kunne* tillades, fik meget stor betydning for udfærdigelsen af selve brudevielsesritualet under forhandlingerne i Kirkeaaet. Fra 1884-94, hvor biskop Fog var formand, var Raadets erklærede mål ét brudevielsesritual for *alle!* - med de deraf følgende nødvendige udeladelser af visse omstridte ord i rituallet. Efter 1895, hvor de tre kirkelige retninger alle var repræsenteret i Raadet, opgav man tanken om at kunne tilfredsstille alle med ét enkelt ritual, hvorfor ordene 'i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn' fik lov at blive stående i brudevielsesritualet 1897 (omend efter et meget betydningsfuldt komma!) sammen med Matt. 19,6, idet man kunne henvise til resolutionerne fra 1857 og 1858.

PA. Fengers brudevielsesritual 1874
Temaet om fraskiltes (og andre forargelige) vielser, forbundet med ønsket om borgerligt ægteskab, lød gennemtrængende i resten af det 19. årh., (og forstummede først (foreløbigt!) ved ægteskabsloven 1922 med indførelse af fakultativ borgerlig og kirkelig vielse, med præsters ret til at nægte at vie fraskilte).

P.A. Fenger siger da også i sin alterbog 1874, at han er sikker på, der vil blive indført borgerlige ægteskaber, for ægteskaber var til før kristendommen, og det er ikke brudevielsen, der gør et ægteskab mere eller mindre kristeligt.

I mellemtiden måtte de vakte præster altså klare sig med det eksisterende brudevielsesritual (og Mynsters eller P.C. Kierke-

gaards formular ved fraskiltes vielse). P.A. Fengers hensigt med forslaget er da også at sørge for, at de ord, der bruges i ritualet, er af den beskaffenhed, at hverken brudefolkene eller præsten med føje kunne besvare sig over, at derved lægges et åg på deres samvittighed.

Denne hensigt opnås i ritualet ved udeladelse i 1. spørgsmål af ordene om berådelsen med Gud og eget hjertelag. Sammengivningen sker *ikke* i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Hvad tekstlæsningerne angår, skal blot nævnes, at de afspejler Grundtvigs frelseshistoriske vision om det *kristne* ægteskab fra Den kristelige Børnelærdom, hvor Ef. 5 tillægges særlig betydning i det kristne ægteskab.

P.A. Fenger havde ønsket, at forslaget kunne blive tilladt til brug. Det skete dog ikke.

C.J. Brandt.

Brudevielsesritualudkast 1878.

I 1878 opstiller C.J. Brandt et brudevielsesritual i Dansk Kirketidende, ikke som et bestemt forslag, men for at vise, i hvad retning ønskerne går.

C.J. Brandt siger i de indledende bemærkninger, at brudevielsesritualet af mange føles utidssvarende. Grunden finder Brandt i den omstændighed, at Luther lavede ritualet i apologetisk og polemisk opgør med romerkirkens klosteruvæsen. Det er et spørgsmål, om det udvalg af *tekster*, som Luther dengang valgte, kan kaldes det ubetinget bedste, imellem de ikke så få udsagn angående ægteskab, som findes i den hellige skrift, når forudsætningerne, der ledte Luther, ikke længere findes, men tiden måske har skudt helt andre krav frem.

Nogle af de krav, Brandt her tænker på, havde netop været fremsat i Dansk Kirketidende 1878, af Pauline Worm, hvis lange artikel om det danske vielsesritual var den direkte anledning til Brandts forslag. Pauline Worm kritiserede blandt andet Ef. 5 (budet) og 1. Mos. 3,16-19 (korset), fordi

disse tekster gav anledning til den misforståelse; »at Kvinden kun i Ægteskabet og kun gennem Manden staar i Forhold til Frelseren og til Gud. ...at en Mand...staar lige saa højt over en Kvinde...som Guds énbaarne Søn, Jesus Kristus, staar over et syndigt Menneske...«

C.J. Brandt mener, der måske er noget berettiget i at fremdrage sagen fra synspunktet om kvindens stilling i samfundet og særlig i ægteskabet, selv om han i det enkelte ikke kan give Pauline Worm ret. Kun må det jo indrømmes, skriver Brandt, »at Ritualet bør i hvert Fald, ikke efter moderne Teorier (!), men i Overensstemmelse med den hellige Skrift 'skifte Sol og Vind lige' i Ægteskabet mellem Manden og Kvinden.« Resultatet blev et forslag med en stærk reduktion af Luthers gammeltestamentlige tekster og indførelsen af Kol. 3 og 1. Pet. 3 til erstatning for Ef. 5.1 lighed med Fengers brudevielsesritual forkortes desuden 1. spørgsmål, og sammengivningen sker *ikke* i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn (og efterfølges *ikke* af Matt. 19,6).

C.J. Brandts forslag er således et vidnesbyrd om en begyndende kritik af Luthers *tekster* i brudevielsesritualet, dels ud fra ønsket om et mere *kristeligt* ritual, (i nøje sammenhæng med debatten om borgerlig/kirkelig vielse!), dels ud fra ønsket om ligestilling for kvinden i samfund og ægteskab.

Hvad det sidste angik blev Pauline Worms kritik i 1878 et første varsel om kvindebevægelsens indsats senere, i forbindelse med brudevielsesritualet 1912.

Fr. Nielsen.

Brudevielsesritual 1890

Prof. Fredrik Nielsen fremlagde et forslag til nyt brudevielsesritual i Smaaskrifter til Oplysning for Kristne, 1890. Fr. Nielsen blev i 1893 medlem af Kirkeraadet, hvor han under forhandlingerne om nyt brudevielsesritual henviste til udkastet fra 1890, og gentog, hvad han allerede dengang

havde fremsat som grundlæggende tanker for et *vielsesritual*. Fr. Nielsens hovedanklage mod *vielsesritualet* er dets *gammeltestamentlige* præg. Til forsvar herfor kan anføres, at ægteskabet er en almindelig menneskelig ordening, ikke en særlig kristelig, skriver Fr. Nielsen; men det holder ikke, når man betænker, at *ritualet* skal bruges ved ægteskaber, der indvies i en *kristen* kirke. Derfor må det være det *nye testaments* ideal for ægteskabet, der skal holdes frem for brudefolkene. Fr. Nielsens ritual forslag har derfor *kun* tekster fra det nye testamente. (Teksterne *indleder* *ritualet*. 1. spørgsmål er forkortet til det blotte samtykke. Sammengivningen sker i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn! Den afsluttende bøn indledes med ordene fra Ps. 127: Dersom Herren ikke bygger Huset...).

Fr. Nielsen havde hermed fremsat et forslag, der for ham opfyldte betingelserne for et *kristeligt* brudevielsesritual. *Ritualet* betød en drejning bort fra Luthers forståelse af ægteskabet som »en almindelig menneskelig ordening« hen imod en understregning af det særligt *kristelige* ægteskab.

Fr. Nielsen havde i sit forslag beholdt *sammengivningen* i den *treenige Guds navn*. I Dansk Kirketidende anmelder J.H. Monrad ritualforslaget, som han ston set kan acceptere, bortset fra dette ene punkt.

J.H. Monrad fremsætter i anmeldelsen for første gang sin kritik af indstiftelsesordene 'i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn' i brudevielsesritualet.

Hermed blev der røn ved det punkt i *ritualet*, der skulle få størst betydning i debatten om nyt brudevielsesritual, frem til 1912, hvor ordene udgår.

J.H. Monrad betragter ordene i *ritualet* som *tvetydige*. Skal de forstås som *ønskende* eller *fremsettende*?

I første tilfælde kan ingen have noget at indvende, når da i det hele den kirkelige vielse er på sin plads (!); for *kristne* skal lade deres handlinger ske under påkaldelse af Guds navn. Hvis man før ordene 'i Navn Gud Faders, Gud Søns og Gud den Hellig Aands' indskyder et »det ske« kan ingen føle sig besværet over ordene.

Men det er ligeså nærliggende at forstå ordene som *fremsettende* (indikativiske), skriver J.H. Monrad, og så betyder det, at man på den *treenige Guds vegne*, med magt og myndighed fra ham, erklærer ægteskabet for stiftet, at man så at sige sætter den *treenige Guds* navn som seglet under ægtepagten.

Hvis den sidste opfattelse er den rigtige - og den er vistnok den almindelige, med større eller mindre klarhed hos de pågældende - må man spørge med hvilken *ret*, man her taler på den *treenige Guds* vegne.

Monrad slutter med at ønske, at *ritualet* havde bragt klarhed på dette punkt.

Fr. Nielsen lod sig overbevise af denne argumentation! I Kirkeraadet 1893 refereres Fr. Nielsen således: »Med Hensyn til Kopulationen saa staar det ogsaa for ham som det ønskelige at undgaa Indvielsen i den Treenige Guds Navn. Han har tidligere opfattet dette som en Paakaldelse in nomine dei, men dette er vistnok ikke rigtigt og vil nu kun gaa med til at udelade disse Ord, men saa maa der paa et eller andet Punkt som en Erstatning tilføjes en Paakaldelse i den Treenige Guds Navn.«

Men hermed er Det kirkelige Raads forhandlinger om et nyt brudevielsesritual foregrebet!

De foregående tre brudevielsesritualudkast (P.A. Fenger 1874, C.J. Brandt 1878, Fr. Nielsen 1890) blev fremsat fra den grundtvigske fløjs side. Her diskuteredes borgerlig/kirkelig vielse ivrigt, undertiden med krav om alm. borgerlig vielse for folkekirkens medlemmer, som det blev fremsat af venstregrundtvigianismen i Askovadresserne 1881.¹⁾

Det er den grundtvigske fløjs fortjeneste, at den så klart anerkendte Luthers opfattelse af ægteskabsstiftelsen (kopulationen) som noget rent borgerligt, mens kirkens egentlige rolle var *velsignelsesgudstjenesten* ved [ord,] bøn og velsignelse. (Selv om denne indsigt som nævnt først og fremmest skulle tjene præsternes samvittighed).

Denne indsigt var på ingen måde en selvfølge i det 19. århundrede, hvad diskussionen om nyt brudevielsesritual - både før 1897 og 1912 - vidner om.

Som J.H. Monrad i 1891 nævnte det, var

1) Debatten om borgerlig/kirkelig vielse er behandlet i cand. theol. Henning Nielsens specialeafhandling: *Med udgangspunkt i vielsesritualet af 1897 skildres baggrunden for dette rituals tilblivelse og den så vel kirkelige som politiske debat om ægteskabsproblematikken til og med det første lovforslag om obligatorisk borgerlig vielse*. Inst. for Kirkehistorie. Aarhus Universitet.

den almindelige mening vist nok den, at Gud ved kopulationen satte sit segl på ægteskabet, når præsten sammengav parret i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. Parrets samtykke for *Guds alter* i *Treenighedens navn* var for mange, både lægmænd og præster, den egentlige kirkelige vielse.

Det havde udviklingen forvoldt, idet den indledende kopulation fra at foregå uden for kirken (i Luthers ritual) efterhånden var flyttet op til alteret.

Kopulationen for Guds alter i Treenighedens navn havde i de forløbne 350 år siden Luthers ritual forandret den kirkelige vielse, så kopulationen nu - i det 19. (og 20.) årh. - af de fleste opfattedes som en særlig kirkelig handling, ja som den egentlige kirkelige velsignelse. Mens Luthers ritual var opdelt i to adskilte handlinger, der indholdsmæssigt markerede adskillelsen mellem borgerlig kopulation og kirkelig velsignelse, var de to handlinger nu for den »almindelige« opfattelse smeltet sammen til en enhed: »den kirkelige vielse«.

Det er især på den indre missionske fløj, man finder denne opfattelse repræsenteret, men det er ikke blot her.

Det er bl.a. denne situation, der bevirker, at diskussionen om nyt brudevielsesritual, både før 1897 og op til 1912, næsten udelukkende kan komme til at dreje sig om et for eller imod ordene »i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn,« som det følgende skal vise.

Brudevielsesritual et 1897

Det brudevielsesritual, der blev autoriseret 1897, og som stadig gælder, blev til i Det kirkelige Raad 1884-1896.

Allerede tidligt, i 1886, fremsatte biskop Balslev, Ribe et forslag for at »opnaae større Sandhed i Handlingen og ...bidrage til at udskyde den Tid, da borgerlig Vielse bliver indført«. 1. spørgsmål udelader berådelser med Gud osv. og nøjes med at spørge om det blotte samtykke. 2. spørgsmål er udvidet med ordene: indtil Døden adskil-

ler Eder. I sammengivningen er ordene: i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, udeladt. Det springende punkt i Raadets forhandlinger var ikke, som man i dag måske kunne vente, ordene: indtil Døden adskiller Eder, men derimod udeladelsen af Treenighedens navn. Det er allerede ovenfor nævnt (side 76), at Raadets formand biskop Fog gik ind for forslaget, hvis man derved kunne opnå ét ritual, der kunne bruges ved alle lejligheder, også ved fraskiltes vielse. »Der er kun én Sort Ægteskaber«, som biskop Fog sagde, »og det maatte helst stiftes paa én Maade«.

Debatten i 1886 endte dog resultatløs, hvorefter forhandlingerne hvilede til 1898. Fr. Nielsen var da indtrådt i Raadet, og det fik afgørende betydning for debatten. Også denne gang kom initiativet imidlertid fra biskop Balslev, der atter fremlagde et udkast til brudevielsesritual. Rituallet indledes med et meget kort tekstlæsningsafsnit. Kopulationen minder om forslaget fra 1886, idet sammengivningen behændigt slutter med et ønske, der rummer de tre Navne. Biskop Balslevs erklærede mål er atter: ét ritual for alle, og biskop Fog sætter denne gang tingene på spidsen og beder Raadet tage stilling til udeladelsen af Treenighedens navn alene. Kan man ikke blive enige på dette punkt, mener formanden, må hele forslaget falde! Han ønsker, som biskop Balslev, ét ritual for alle; og spørgsmålet om indvielsen i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn er her hovedpunktet. Biskop Fog er klar over, at dette punkt er meget følelsesladet, men sandhedsinteresse kommer her i strid med følelses- og opbyggelsesinteressen: »Vi maatte have et Bud, en Anvisning paa Vielsen; vi bede paa Jesu Befaling, vi døbe i hans Navn, og vi uddele Nadveren i hans Navn, vi have hans Bud herfor, men vi have intet Bud for at vie«, siger biskop Fog, der dog tilføjer: »blot ikke de fromme Kristne tabe for meget derved«.

Det er klart, at en sådan tale fra kirkens højkirke-mænd vandt gehør hos grundtvigianeren Fr. Nielsen. Også han var in-

teresseret i udeladelsen af Treenighedens navn, som det ovenfor er nævnt (side 78), og svarer, hvad bekymringen for »de fromme Kristne« angår: at man ikke kan imødekomme ethvert krav. Når forbønnen og velsignelsen gives, så fås det væsentlige.

Biskop Balslevs forslag i 1893 blev således anledning til en mere principiel debat om *hovedpunktet* i ritualet: indvielsen i Treenighedens navn. Herefter gik biskopperne Sthyr og Fog og prof. Fr. Nielsen i udvalg og fremlagde et nyt udkast til Brudevielsesritual i Raadets samling 1894.

Dette forslag blev efter forhandling udsendt til offentligheden til debat.

Brudevielsesritualudkast 1894.

Ritualet indledes med ordene: / *Faderens og Sønnens og den Hellig A ands Navn. Amen!*

Herved tilkendegaves, at hele den kirkelige handling blev foretaget i Treenighedens navn. Forslaget skyldtes først og fremmest Fr. Nielsen, der ønskede en *påkaldelse* i stedet for *indstiftelse* i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn; men ordenes nye placering mødte ingen kritik i Raadet!

1. spørgsmål er forkortet til det blotte samtykke.
2. spørgsmål er udvidet med ordene: *Vil du elske og ære... indtil Døden adskiller eder?*
3. spørgsmål er udeladt.

Ordene: 'Vil du elske og ære' kom ind fra det nye norske brudevielsesritual fra 1887, der blev konsulteret under Raadets forhandlinger, og hvor ordene forekom.

I såvel det engelske som det norske ritual fandtes desuden vendingen: indtil døden skiller eder ad. Biskop Balslev havde under forhandlingerne ønsket ordene »med Guds Hjælp« (der var foreslået af Fr. Nielsen,) erstattet af ordene »indtil Døden adskiller Eder«. Det er i vore dage ingenlunde betydningsløst, at det udtrykkeligt bliver slået fast, at forbindelsen er på livstid, som biskop Balslev sagde. Tilføjeisen af ordene »indtil Døden adskiller Eder« vandt almindelig sympati i Raadet, og blev derfor indsat i 2. spørgsmål uden diskussion.

Sammengivningen sker ikke i Treenighedens navn og efterfølges ikke af Matt. 19,6.

Tekstlæsningerne indledes med 1. Mos. 1,26a, 27a; 2, 18 og 1,28a. (I stedet for ordene: 'som mand og kvinde skabte han dem' fra teksten i 1. Mosebog kap. 1 om menneskets skabelse i Guds billede, indføjes ordene om kvinden som mandens medhjælp fra kap. 2; med det resultat, at det ved oplæsningen kom til at lyde, som om kun manden var skabt i Guds billede!)

Herefter følger i udkastet ganske kort uddrag af 1. Mos. 3,16 og 19 (korset). Desuden Matt. 19,4-6. - Formaningerne til ægtemændene og hustruerne er taget fra Kol. 3; Ef. 5 og 1. Pet. 3, i blandet orden og i »udpluk«.

Forslaget slutter med Ps. 127,1 og den sædvanlige kollekt (ikke Luthers), efterfulgt af Fadervor og kollekt til 2. søn. efter H. 3 Kg.

Debatten om brudevielsesritualudkastet 1894 viser tydeligt de forskellige kirkelige retningers syn på ægteskab og brudevielse.

I *grundtvigske* kredse havde som nævnt debatten stået på i årtier, og de grundtvigske krav (især udeladelsen af berådelser med Gud i 1. spørgsmål og flytningen af Treenighedens navn) er efterkommet i forslaget. J.H. Monrad gentager da også blot fordelene herved i en positiv anmeldelse. Udeladelsen af berådelser med Gud kommer præsternes samvittighedsbekymringer i møde, så længe der ikke er *præstefrihed* og alm. borgerligt ægteskab. *Påkaldelsen* af den treenige Guds navn er, efter J.H. Monrads opfattelse, en berettiget brug. At anvende den treenige Guds navn som ægteskabsstiftende segl ville være at gøre vielsen til et halvt eller helt *sakramente*. Monrad ønsker at afværge den misforståelse, at sådanne ting, som beror på menneskers indstiftelse, ægtevielse, konfirmation osv., at de er lige så »kristelige« som Herrens egne indstiftelser, *dåb* og *nadver*. Derfor, og derfor alene (!), er det iflg. J.H. Monrad, at mange præster ikke har kunnet og ikke kan finde sig i at følge det gamle ritual ordret på dette punkt.

Den grundtvigske nidkærhed for dåb og nadver, og ønsket om at reservere brugen af Faderens og Sønnens og Helligåndens navn til dåbens sakramente, bevirker her i virkeligheden en nedskrivning af ægteskabsstiftelsen. Når J.H. Monrad kan omtale ægtevielse som noget, der beror på menneskers indstiftelse, har han ikke Luther med sig. Luther understregede netop, at ægteskabet er indstiftet af Gud - ved skabelsen - i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn. For Luther var det en selvfølge, at Fader, Søn og Helligånd medvirkede ved skabelsen. Derfor kan kirken stadfæste ægteskabet som ret, dvs. som Guds gode skaberorden i Treenighedens navn, som det var fra begyndelsen. (Jfr. ovenfor side 64). Kun i denne betydning er ægtevielsen for Luther en rent »menneskelig« indstiftelse.

J.H. Monrads sidste replik var et svar til Vilh. Beck, der angreb brudevielsesritualudkastet i Annexet til »Den indre Missions Tidende«.

Som det synes, ganske ude af kontakt med hele den forudgående diskussion om brudevielsesritualet - men i god overensstemmelse med kirkens tradition siden 1580! - angriber Vilh. Beck Kirkeaaadets udkast til nyt ritual for brudevielse.

Vilh. Beck mener, rituallet er en absolut forværrelse, ja ligefrem ville være en skam for vor kirke, om det blev autoriseret. Vilh. Beck er især oprørt over udeladelsen af »berådelsen med Gud« i 1. spørgsmål, og udeladelsen af Treenighedens navn ved sammengivningen:

»Hvor have dog vore 7 Biskopper kunnet blive enige om at stikke Guds Navn under Stolen for ikke at være ubehagelige overfor et ugudeligt Brudepar?« spørger Vilh. Beck... »Kan et Brudepar ikke svare Ja til at have raadført sig med Gud i en saadan Sag foran Guds Alter (!) saa kan Kirken heller ikke lyse »Guds Velsignelse« over deres Ægteskab...«

Men det værste ved forslaget er dog, efter Vilh. Becks mening, »at man ikke mere skal ægtevi Brudeparret 'i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn.'«

Af hensyn til vantro brudefolk skal »troende Brudefolk undvære den usigelige Glæde og Trøst Livet igennem: at have lagt deres hænder sammen i Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn, at have faaet deres Ægtepagt indviet og beseget i dette velsignede Navn i Tro paa, at dette Navn vil bevare deres Pagt og velsigne deres Samliv under alle Livets Vanskeligheder...«

Vilh. Beck forstår ikke det grundtvigske anliggende ved flytningen af de 3 navne. Han udtaler advarende: »før dette foreslaaede Rituale bliver autoriseret, skal der i hvert Fald have lydt en alvorlig Indsigelse imod at give Kirkens Ære og Guds Navns Ære til Pris af hensyn til den vantro Verden for ikke at være den ubehagelig. Højt og urokkeligt skal Kirken bekjende Faderens og Sønnens og den Helligaands Navn overfor hele Verden, naar denne nærmer sig til Guds Alter«.

De øvrige forandringer (i skriftlæsninger og kollekt [den egl. kirkelige velsignelse]) har, efter Vilh. Becks opfattelse, mindre at betyde.

Så langt stod de kirkelige retninger fra hinanden.

Grundtvigianerne havde Luther på deres

side, når de understregede kopulationen (samtykke og sammengivning) som noget rent borgerligt, idet de dog i nidkærhed for sakramenterne nedskrev brugen af Treenighedens navn ved indstiftelsen.

Indre Missions formand, Vilh. Beck, talte imod Luther, men med hele den kirkelige tradition siden 1580 i ryggen, når han lagde vægten på samtykke og sammengivning for Guds alter i Treenighedens navn. Kopulationen forventes her fra at være en borgerlig akt til at gælde som den egentlige kirkelige velsignelse. »Indvielsen« i Treenighedens navn som seglet på ægtepagten er en overvurdering, el. misbrug, der tjener kirkens interesse i at understrege den - kirkelige - ægteskabsstiftelses hellighed.

Men det var ikke blot Vilh. Beck, der gik imod udeladelsen af Treenighedens navn ved sammengivningen. Også Københavns indre Mission og repræsentanter for den 'Mynster-Martensenske' midterfløj ('M' i Nationaltidende) skrev kritisk om dette punkt. Det kom til at påvirke Kirkeaaadets endelige forhandlinger om brudevielsen, med det resultat, at 'Faderens og Sønnens og Helligaands navn' flyttedes tilbage på den gamle plads, efter et udtrykkeligt, liturgisk komma.

J.H. Monrad fandt desuden sætningen »indtil Døden adskiller eder« uheldig. Dels fordi forventningen om Herrens nære genkomst dermed var stillet i bero, dels fordi det dog var en afgjort sag, at man kunne elske og ære sin ægtefælle også ud over døden, i mindet. Hvis sætningen skulle være et værn mod skilsmisser, kunne det stødende til dels fjernes ved at skrive: Vil du da næst Guds naadige Hjælp elske og ære hende og *alle eders Dage* leve med hende...

Vilh. Beck mente, det var umuligt for noget menneske at love at ville elske og ære sin ægtefælle i fremtiden, (i hvert fald ikke dem, som ikke havde noget med Gud at gøre,) mens derimod enhver kunne svare på, om man havde raadført sig med sit eget hjerte, om man virkelig *nu* elskede den, man giftede sig med.

De fleste anmeldere gjorde som sagt ikke meget ud af tekstlæsningerne. Forslaget betragtedes som en forbedring i forhold til det gamle ritual, men som noget forpustet. »Formen minder noget om et hastigt, ex-cerperende Bibelkursus«, hed det for eksempel i Nationaltidende. Også denne kri-

tik tog Det kirkelige Raad efterretteligt og søgte at forbedre teksterne ved den endelige revision 1895-96.

Brudevielsesritualet 1897

Brudevielsesritualet, der autoriseredes i 1897, blev til ved Kirkerådets forhandlinger 1895-96 og kom til at se således ud:

1. spørgsmål er forkortet til det blotte samtykke, (af hensyn til præsternes samvit-tigheder).

2. spørgsmål er udvidet med ordene »Vil du elske og ære...indtil Døden skiller eder af«. (Tilføjelser, der var bestemt af samfundssituationen).

3. spørgsmål er udgået.

Sammengivningen sker i Treenighedens navn, efter et udtrykkeligt liturgisk komma, (der markerer påkaldelse i stedet for indstiftelse).

Matt. 19,6 følger stadig efter sammengivningen (for ikke at svække dens betydning).

Hvad teksterne angår, er såvel ord fra 1. Mos. 1 og 2, (om ægteskabets *stiftelse* ved skabelsen) som 1. Mos. 3 (*korset*) bevaret (jfr. 1894 udkastet side 80); men det gamle testamente er stærkt reduceret sammenlignet med Luthers ritual (og 1685 ritual). Dels understregede teksterne fra det nye testamente bedre det *kristelige* syn på ægteskabet, dels fornemmedes »den mosaiske myte« som utidssvarende for moderne mennesker i forlængelse af kritikken fra oplysningstid, rationalisme og dannelsesteologi, forstærket ved den nye bibelkritik af mosebøgerne og de få røster, der endnu på dette tidspunkt havde lydt fra kvinders side.

Teksterne til ægtemændene og hustruerne er for mændenes vedkommende stadig fra Ef. 5 (v. 25-28), mens stykket til hustruerne er erstattet med 1. Pet. 3,1-5 (et resultat af kritikken fra bl.a. Pauline Worm og de tanker, der begyndte at komme frem om kvindens stilling i samfund og ægteskab).

1. Pet. 3,1-5: Hustruerne formaner her til at være deres ægtemænd *underdanige*, så de kan vinde dem, hvis de ikke tror Ordet. Deres prydelser skal være hjertets skjulte og ikke den udvortes, (hårfletning,

smykker osv.), ligesom fordem de hellige kvinder, der håbede på Gud og var deres ægtemænd underdanige.

Som noget nyt læses Kol. 3,12-15a, der ikke er ord specielt til ægtefolk. En tendens, der skulle blive mere udtalt i 1912 ritualet.

Bønnen over brudeparret er den gamle »2. kollekt« (jfr. side 67f.), der bedre end Luthers betoner det *kristelige* liv. Efter vielsen følger enten kollekten til 2. søn. efter H. 3 Kg. eller Luthers kollekt i en »kristelig« bearbejdelse!

Brudevielsesritualet 1897 er et kompromis mellem de tre kirkelige retninger, bestemt af traditionens vægt, kirkens selvforsvar og teologiske selvbesindelse som svar på udviklingen og den samfundsmæssige situation.

Imod Raadets ønsker autoriseredes brudevielsesritualet 24/3-1897 som *eneste* brugelige vielsesritual.

Brudevielsesritualet 1912.

I juni 1908 nedsatte Dansk Kvindesamfund et udvalg til udarbejdelse af et nyt vielsesritual. Dansk Kvindesamfund havde i 1905 anmodet det kirkelige Udvalg om at lade ordene til kvinderne om at være deres ægtemænd underdanige (1. Pet. 3) udgå af brudevielsesritualet, når det skulle forandres ved indførelse af borgerligt ægteskab. Dansk Kvindesamfund havde modtaget det svar, juni 1907, at »omend der kunde være Ønsker fremme om at ændre Vielsesritualet paa det omhandlede eller muligt andre Punkter«, så var tidspunktet ikke det rette, da et gennemsyn af ritualet formentlig måtte opsættes, til spørgsmålet om ændringer i bestemmelserne om ægteskabsstiftelse havde fået sin endelige afgørelse.

Da der ikke kom nogen løsning ad lovgivningens vej på spørgsmålet om borgerlig vielse, nedsatte Dansk Kvindesamfund som nævnt et udvalg i 1908, der skulle lave udkast til nyt brudevielsesritual. Foruden seks af Dansk Kvindesamfunds egne medlemmer, med Astrid Stampe-Feddersen som initiativtager, kom udvalget til at bestå af Borgmester Rosenørn, Prof. F. Torrn,

Provst H. Ostfeld, Sognepræst Chr. Welding og Sognepræst H.P. Møllerup. Dansk Kvindesamfund ønskede således at få sagkyndig hjælp fra teologer over så bredt spektrum som muligt. (H.P. Møllerup kom ind i udvalget nogle måneder efter nedsættelsen som repræsentant fra den indre missionske fløj, efter at Pastor Fibiger havde sagt nej. Olfert Ricard havde »tredie prioritet«, og nåede derfor ikke at blive spurgt!). I løbet af efteråret 1908 forelå et udkast til brudevielsesritual, udfærdiget af F. Torm og Chr. Welding, og med ændringsforslag fra Johanne Blauenfeldt og A. Stampe-Feddersen. (F. Torm havde som betingelse for sin indtræden i udvalget på forhånd sikret sig, at forslaget kom til at bestå af skriftsteder - i modsætning til det nye norske brudevielsesritual fra 1901, hvor skriftstederne er flettet ind i en prædikenagtig tiltale til brudefolkene).

Dansk Kvindesamfunds brudevielsesritual 1909.

Tilspørgselen og sammengivningen gives ordret efter 1897 ritualet. (I det endelige udkast dog med udeladelse af Matt. 19,6 efter sammengivningen). »Jeg synes ikke, der er tilstrækkelig Grund til at foretage Rettelser i selve den kirkelig-juridiske Del af Ritualet: Tilspørgslen og Erklæringen,« skriver Chr. Welding. »Det er dog Myg i Sammenligning med de Elefanter, der er at fjerne af den senere Del af Ritualet«. - Det var nye toner i forhold til den tidligere debat om brudevielsesritualet, hvor vægten næsten udelukkende havde været lagt på ordlyden i tilspørgselen og sammengivningen! Ritualet bibeholder herefter stykket fra 1. Mos. 1 og 2, men efterfulgt af Matt. 19,4-6. 1. Mos. 3,16 og 19 er helt udeladt, (med den begrundelse, at ordet er alt for tungt, og at det er et ubestrideligt faktum, at mange føler sig pinligt berørt ved at tanken om barnefødslen fremdrages og betones så stærkt ved denne lejlighed).

Til mændene hedder det blot herefter »I Mænd, elsker eders Hustruer, ligesom

ogsaa Kristus elskede Menigheden og hengav sig selv for den«. (Ef. 5,25). I ordene til kvinderne fra 1. Pet. 3 udelades *versene om kvindens underordning* (ritualets hovedanliggende), og kun vers 3 og 4 anføres. Som »3die gruppe« anføres til sidst nogle skriftsteder, som taler til begge parter. I stedet for Kol. 3 fra 1897 ritualet, foreslås Ef. 4,32; Ef. 5,20-21 og 1. Kor. 16,13-14.

Ef. 5,20-21: »Siger Gud og Faderen Tak for alle Ting i vor Herres Jesu Kristi Navn og underordner Eder hverandre i **Kristi Frygt**«. Disse vers fra Ef. 5 kom ind i det endelige brudevielsesritualudkast fra Dansk Kvindesamfund på ændringsforslag fra Johanne Blauenfeldt og A. Stampe-Feddersen. Disse vers skulle især blive en torn i øjet på anmelderne! Her, i Ef. 5,20-21, taltes jo om »underordning under hverandre«, mens kvindens underordning under manden fra 1. Pet. 3 var udeladt!

Ritualet slutter med bønnen fra 1897 ritualet i en meget heldig forenklet omskrivning.

I begrundelsen for forslaget, (der ligeledes var udfærdiget af F. Torm og Chr. Welding,) understreges, at man ikke ønsker, ritualet skal afløse det nuværende, men blot blive tilladt til brug for dem, der måtte ønske det. Forslaget indsendtes i begyndelsen af 1909 til landets syv biskopper og til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet.

Allerede i 1905 havde Chr. Ludwigs i Dansk Kirketidende angrebet Dansk Kvindesamfunds initiativ på brudevielsesritualets område. I 1909 angreb han i forlængelse heraf brudevielsesritualudkastet. Chr. Ludwigs mente selv, 1. Pet. 3 var uheldig i et brudevielsesritual, fordi der dér tales om *vantro* ægtemænd; han nægtede heller ikke, at der er steder i det nye testamente, der er tidsbundne; men når talen blev om Ef. 5 måtte han fastholde det *dialektiske* i Paulus' syn på kvindens stilling i ægteskabet, der udtryktes med ordene i v. 21-22: »Underordner Eder hverandre... men Hustruen Manden«. - Derfor er Chr. Ludwigs opbragt over Dansk Kvindesamfunds ritual-

forslag i 1909, fordi det nøjes med at anføre v. 20-21 og lade det gælde om mand og hustru.

Dansk Kvindesamfund modtog intet svar fra Københavns biskop Skat Rørdam efter indsendelsen af forslaget i februar 1909; men der findes (på Statsbiblioteket i Århus) en afskrift af et brudevielsesritual, som efter alt at dømme må være et af biskopperne (Skat Rørdam) udarbejdet brudevielsesritual fra 1909. I fortalen tages direkte stilling til Dansk Kvindesamfunds ritual, idet »vi [biskopperne] ikke have ment at kunne anbefale et af 'Dansk Kvindesamfund' udarbejdet nyt Ritual til valgfri Benyttelse ved Siden af det nu foreskrevne«. I stedet har biskopperne selv udarbejdet et forslag og stræbt så vidt muligt »at tage Hensyn til de Ønsker, der fra den Side er fremkomne, saavel som til andre berettigede Indvendinger mod vort nuværende Ritual«.

Det ritualudkast, der her foreligger, er først og fremmest et svar på den *kirkelige* debat om brudevielsesritualet, sådan som den var nedarvet fra det 19. årh., (og videreført i det kirkelige Udvalg 1904 og 1907), og svaret er det traditionelt *grundtvigske*.

Biskoppernes

brudevielsesritualudkast [1909].

'I Faderens og Sønnens og den Hellig Aands Navn' er stillet i spidsen for hele handlingen, så man ikke skal misforstå ordene som en slags sakramental stadfæstelse af ægteskabet ved præstens erklæring. Teksterne er valgt ud fra den betragtning, at derved en kristelig indvielse af ægteskabet bør udtales menighedens opfattelse af, hvad ægteskabet, og særlig det kristelige ægteskab, er og bør være efter Jesu Kristi og hans apostles udtalelser derom, uafhængig af de skiftende tiders og det enkelte brudepars anskuelser (!). De skriftord, der er foreslået, er derfor med undtagelse af 1. Mos. 2,18 alle hentet fra det nye testamente. (Skat Rørdam kan her have tænkt på venen Fr. Nielsens principielle betragtninger vedr. et *kristeligt* brudevielsesritual

fra 1890, der er ganske sammenfaldende hermed. (Fr. Nielsen var død i 1907)).

Allerede forordet lader således ane, at biskopperne i 1909 (med Skat Rørdam i spidsen) ikke har været til sinds i det væsentlige at efterkomme ønskerne fra Dansk Kvindesamfund.

Det bekræftes af selve forslaget.

Ritualet indledes med 1. Mos. 2,18 og Matt. 19,4-6, der viser ægteskabets hellighed og ukrænkelighed.

Derefter følger Ef. 5,23-25 (!) om det kristelige ægteskabs høje og hellige forhold i vor Herres Jesu Kristi og hans menigheds forhold til hinanden som brudgom og brud.

Med henvisning til disse skriftsteder siges derefter, at ægtestanden er Gud takkelig og af ham velsignet. Endelig sluttes med de apostoliske formaninger Ef. 5,20-21; Fil: 4,6-7 og Kol. 3,12-14, idet brudeparret opfordres til som kristne ægtefolk at udvise al god tro mod hinanden både i gode dage og under de byrder, som Gud for syndens skyld har lagt på menneskelivet også i ægtestanden.

Slutningsbønnen [der mangler i afskriften] følger i det væsentlige forslaget fra Dansk Kvindesamfund. (Iflg. forordet).

Ritualet citerer bl.a. Ef. 5,20-21 og udelader 1. Pet. 3 i overensstemmelse med Dansk Kvindesamfunds ønsker, men følger spottet til skade ved samtidigt at genindføre det gamle sted fra Ef. 5,23-25, der endnu stærkere end 1. Pet. 3 betoner kvindens *underdanighed* under manden!

Dette brudevielsesritualudkast nåede aldrig ud til offentligheden. I september 1909 døde Skat Rørdam og efterfulgtes 1. januar 1910 af prof. Peder Madsen på Sjællands bispestol.

Da Dansk Kvindesamfund »havde erfaret, at Biskopperne var i Færd med at udarbejde et Vielsesritual«, henvendte de (Louise Høgsbro og B. Scheuer) sig i februar 1910 til den nyvalgte Sjællands biskop, og fremlagde deres forslag til vielsesritual for ham. Peder Madsen hørte på indvendingerne mod det gamle ritual, og skønt han ikke var enig med Dansk Kvindesamfund, udtalte han, at det var et heldigt tidspunkt, de var kommet på, da bisperne i de nærmest følgende dage skulle have møde og netop også have denne sag til forhandling. Bispe-mødet fandt sted 23.-25. februar 1910.

(I marts 1910 lånte Peder Madsen et

eksemplar af det norske brudevielsesritual hos Dansk Kvindesamfund!). I april kunne provst Harald Ostenfeld telefonisk meddele Dansk Kvindesamfunds vielsesritualudvalg: »at Biskopperne arbejdede paa et Forslag til et nyt Ritual affattet paa Grundlag af Dansk Kvindesamfunds Forslag!«

Biskoppernes brudevielsesritual 1910

Tilspørgselen er uændret:

1. *spørgsmål* består af det blotte samtykke, (i lighed med det første danske brudevielsesritual efter reformationen 1538, der var en oversættelse af Luthers Traubüchlein jfr. side 63.)

2. *spørgsmål* bevarer formen med tilføjelsen fra 1897 »Vil du elske og ære...indtil Døden skiller eder ad.« (Enkelte røster var begyndt at rejse sig imod ordene »indtil Døden skiller eder ad«, men kritikken veg tilbage for hovedanliggendet: fjernelsen af teksten om kvindens underdanighed). (2. spørgsmål var opr. blevet tilføjet i 1580, da kirken strammede sit greb om ægteskabsstiftelsen. Det fandtes ikke i ritualet 1538. Jfr. side 63 og 69).

I sammengivningen forkynder præsten ikke længere parret *rette* Ægtefolk, men blot »Ægtefolk for Gud og Mennesker«. Til gengæld beder præsten i indledningsordene før tekstlæsningen Gud velsigne parret til at leve *rettelig* i Ægtestanden. Udeladelsen ved sammengivningen skyldes hensynet til præsternes samvitigheder.

Sammengivningen sker ikke i Treenighedens navn.

Løsningen fra 1897 med et »liturgisk komma« før påkaldelsen i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn havde vist sig at være uholdbar. Tolkningen nåede aldrig uden for en snævert grundtvigsk kreds, hvad diskussionen i det kirkelige Udvalg 1904 bevidner. Debatten om borgerlig vielse kom her uundgåeligt ind på

brudevielsesritualet, idet man måtte spørge, hvori den borgerlige og hvori den kirkelige del af vielsen bestod. Fr. Nielsen og Skat Rørdam forklarede forfra igen den efter deres mening rette brug af de tre store Navne. Meningerne var stærkt delte og lå på linie med debatten om brudevielsesritualet i 1890'erne.

Biskopperne skriver i forordet til brudevielsesritualet 1910, at den treenige Guds Navn er udeladt ved selve forkyndelsen af ægteskabet, fordi der ofte har været klaget over vanskeligheden ved at indvie *alle* ægteskaber i Faderens, Sønnens og den Helligånd's Navn. (Lovforslaget om borgerligt ægteskab var strandet 1905, så præsterne stadig skulle medvirke ved fraskiltes og andre »forfærdelige« ægteskabsindgåelser).² Problemet er overtaget fra det 19. århundrede. I forarbejdet til brudevielsesritualet [1909] havde som nævnt biskopperne (Skat Rørdam?) valgt den traditionelle grundtvigske løsning med Treenighedens navn i spidsen som en påkaldelse. Det skyldes formendigt Peder Madsens tiltræden som Sjællands biskop, at knuden blev løst ved helt at udelade Treenighedens navn, »idet vi [biskopperne] har ment, at de Ægtefolk, som har Modtagelighed for den fulde kristelige Velsignelse, alligevel faar den ved den paafølgende Velsignelse og Forbøn, i samme Grad som de tilegner sig denne.« (I Luthers ritual stadfæstedes ægteskabet i Faderens og Sønnens og Helligåndens navn, som det var fra begyndelsen ved skabelsen. Jfr. side 64).

Matt. 19,6 er udeladt efter sammengivningen; men »indført i sin rette sammenhæng med Jesu Ord, Matt. 19,4-6« i tekstlæsningerne. Det synes »lidet heldigt,« hedder det i [1909] udkastet, »at i vort nuværende Ritual Jesu egne Ord om Ægteskabets Indstiftelse og Ukrænkelighed...ere

2) Efter Ifuersen-dommen 1903 kunne en præst dog ikke længere pålægges at vie fraskilte, når der forelå dispensation fra reglen i *Danske* Lov 3-16-8. Jfr. Dansk teologisk Tidsskrift 4/1973. Prof. dr. theol. P. G. Lindhardt. Ritual for fraskiltes vielse side 266ff.

forbigaaede, medens det gamle Testaments Udtalelse derom er draget frem i Spidsen.«

Matt. 19,6 lød i Luthers ritual lige efter parternes samtykke for at angive, at »consensus« stiftede ægteskab. I 1580 flyttedes ordene hen efter sammengivningen for at markere, at ægteskabsstiftelsen nu skete ved sammengivningen. »Faldt Præsten død om, før de Ord var sagt, var Parret ikke retsgyldigt viet,« som Prof. Matzen forklarede i Kirkeraadet 1895.

I 19. årh. havde Matt. 19,6 flere gange været på vej ud af ritualet. Dels fordi man ønskede et større stykke af Matt. 19 om Jesu egne ord om ægteskabet, dels fordi mange præster fandt det vanskeligt at udtale ordene ved fraskiltes vielse (på linie med »berådelser med Gud« i 1. spørgsmål og sammengivningen i »Faderens og Sønnens og den Helligåndes navn«). Når disse tre punkter alle er opfyldt i 1910 (1912) ritualet, skyldes det derfor ikke først og fremmest et ønske om et »ideelt« brudevielsesritual, men er snarere et spørgsmål om, hvor lidt man kan *nøjes* med uden teologisk at begå overgreb for at imødekomme præsternes samvittighedskvaler ved fraskiltes og andre »forargelige« vielser. Fra grundtvigsk side påberåbte man sig Luther og - når det ikke slog til - nidkærhed for sakramenterne.

Det er den grundtvigske løsning, der slår igennem i ritualet 1910 (1912). Fra indre Missions side ønskede man et helt og fuldt *kristeligt* ritual, og det betød, set herfra, først og fremmest indstiftelse i Treenighedens navn; men denne gang blev kritikken ikke (som i 1897) taget til følge.

Tekstlæsningerne indledes med ordene: *Saa velsigne Gud eder til at leve rettelig i Ægtestanden, hvortil han fra Begyndelsen har bestemt Mand og Kvinde, idet han sagde...* Ritualet peger her udtrykkeligt på, at det, der nu følger, er den kirkelige *velsignelse*, ved »ord og bøn«.

Først læses 1. Mos. 2,18: *Det er ikke godt, at Mennesket er ene; jeg vil gøre ham en Medhjælp...* - Den overordnede læsning i brudevielsesritualet er stadig, som i Luthers ritual, skabelsesberetningen om ægteskabets stiftelse, (nu kun anført ved et enkelt vers fra 1. Mosebog). Ægteskabet er en »verdslig

håndtering«, som Luther fremhævede; ikke i moderne forstand verdslig, men forstået som Guds skabelsesordning.

1. Mos. 2,18 efterfølges af Matt. 19,4-6, hvor Jesus, med henvisning til skabelsesberetningen, fastslår ægteskabets »ukrænkelighed«: *hvad Gud har sammenføjet, maa et Menneske ikke adskille.* (Matt. 19,4-6 er omtalt ovenfor side 85 f.). Når Matt. 19 indgår i denne fyldigere form i tekstlæsningerne, i stedet for Matt. 19,6 efter sammengivningen, opfyldes et ønske om »yderligere at fæste Tanken om Ægteskabets Uopløselighed,« som biskop Skat Rørdam udtrykte det i Kirkeraadet i 1895.

Ægteskabet kaldes desuden *helligt* - fordi det er indsat af Gud ved skabelsen.

Herefter følger en omtale af Jesu deltagelse ved *brylluppet i Kana* (Joh. 2). Henvisningen kan være kommet ind i ritualet efter sammenligning med det norske brudevielsesritual 1901, hvor det findes. Teksten er desuden evangelielæsning på 2. søndag efter Helligtrekonger, der traditionelt knyttedes sammen med brudevielsen. I 1895 blev kollekten fra 2. søn. efter H.3 Kg. brudevielseskollekt.

Ef 5,23-25 fra [1909] udkastet er udeladt, men omtalen af efeserstedet er bevaret, idet det hedder: *Og Apostlen Paulus fremstiller vor Herres Jesu Kristi Forhold til Menigheden som det kristelige Ægteskabs høje og hellige Forbillede.*

Ordene om kvindens *underordning* under manden er således udgået, i overensstemmelse med Dansk Kvindesamfunds ønsker!

Om det *kristelige* ægteskabs høje og hellige forbillede i Kristi og hans menigheds forbindelse som brudgom og brud (Ef. 5) hedder det i forordet til [1909] ritualudkastet: Om end dette Ideal er saa højt, at Ægteskabet kun i Skrøbelighed kan nærme sig dertil under Guds Børns fremskridende Vækst i *Helliggørelse*, bør dette herlige Maal for Kristnes Ægteskab med den Velsignelse, som ligger deri, dog ikke forties ved et Ægteskabs kirkelige Indvielse.

Derfor skulle I vide, at Ægtestanden er Gud takkelig og af ham velsignet. - I Luthers ritual (og i 1685 ritualet) lød ordene i forbindelse med 1. Mos. 1,27.28.31: *Gud velsignede dem, og Gud sagde til dem: »Bliv frugtbare*

og mangfoldige...« Og Gud saa alt, hvad han havde gjort, og se, det var saare *godt!* - Ægteskabet er med udgangspunkt i disse ord »Gud takkelig og af ham velsignet.« I 1910 (1912) ritualet er sætningens henvisning til hele det foregående afsnit mere upræcis.

Herefter formaner brudeparret til *som kristne Ægtefolk at udvise al god Troskab imod hinanden baade i gode Dage og under de Byrder, som Gud for Syndens Skyld har lagt paa Menneskelivet ogsaa i Ægtestanden...* - Det **er** en eftertrykkelig tilsløring af det gamle sted fra Luthers ritual 1.Mos. 3,16-19 om *korset*, som Gud har lagt på denne stand, *nemlig* for kvindens vedkommende »svangerskabets møje« og for mandens vedkommende »i dit ansigts sved...«! Ritualet slutter som [1909] ritualudkastet med skriftens formaning og trøst Ef. 5,20-21; Fil. 4,6-7 og Kol. 3,12-14 som vejledning til »et ret kristeligt Samliv mellem Ægtefællerne.«

Bønnen over brudeparret er gengivet næsten ordret efter Dansk Kvindesamfunds ritual, »hvorved denne Bøn formentlig har vundet en Del i Naturlighed og Inderlighed, hvilket er en stor Fordel, naar man gerne vil opnaa at faa Brudefolkene helt med i Bønnen,« som det hed i begrundelsen for forslaget. (Bønnen går tilbage til de tidlige danske brudevielsesritualer fra 1535).

Kollekten efter vielsen følger 1897 ritualet i forkortet udgave. (Kollekten bygger på Luthers bøn i Traubüchlein)

Brudevielsesritualet 1912.

I det autoriserede brudevielsesritual 1912 **er** Ef. 5,21 (*underordner eder under hverandre*) gledet ud, efter fornyet kritik fra Chr. Ludwigs! - mens Gal. 6,2: *Bær hverandres Byrder og opfyld saaledes Kristi Lov!* **er** kommet ind (mellem Fil. 4 og Kol. 3) på forslag fra Ingeborg Appel.

P.A. Fenger havde i sin bryllupstale til Ingeborg Appels forældre brugt ordet fra Gal. 6. Selv havde hun erfaret både i sine forældres og i sit eget ægteskab, »at dette er en grundlov i et kristent ægteskab, som kan bære og holde.« I december 1910 havde Ingeborg Appel gennem sin mand, kultusminister Jacob Appel,

henvendt sig til biskop Peder Madsen og spurgt, om dette ord ikke kunne indføres i brudevielsesritualet. P. Madsen syntes godt om forslaget og talte personlig med Ingeborg Appel derom. (M. Christiansen: Ingeborg Appel og Askov. 1967. Jacob Appel. 1970).

Bortset fra disse to ændringer er ritualet 1912 identisk med udkastet fra 1910.

I Hans Baggers Alterbog 1688 sammenlignes kirkens ritualer med en brudeklædning!

...Christi Brud har altid været kleedt paa sin egen Maade, og, ligesom et Kledebond, saa har og hendes Kiortel altid havt sin *model* forandret efter Tiden og Stædet!

Luther stræbte i sit brudevielsesritual at holde ægteskabet inden for 1. trosartikel, idet han omhyggeligt undgik at tale om det særligt *kristelige* ægteskab på anden måde end som Guds skabelsesorden. I 1912 er tid og sted forandret! Endnu kan Luthers model ses som det overordnede i brudevielsesritualet, men det særligt kristelige ægteskab fremhæves nu, især ved valget af tekstlæsningerne fra det nye testamente. Ægteskabet er nok en almindelig menneskelig ordning, ikke en særlig kristelig, som Fredrik Nielsen skrev i 1890, men det kan næppe begrunde, at teksterne derfor fortrinsvis skulle være fra 1. Mosebog, »naar man gjør sig det klart, at Ritualet skal bruges ved Ægteskaber, der indvies i en kristen Kirke, og at det er det *ny Testaments* Ideal for Ægteskabet og Huslivet, der her bør holdes frem for Brudefolkene.«

...hvad ere vore Kirke-Ceremonier andet, end gyldene Fryntzer paa Brudens Kleder af adskillige Farver? hvorved mangel en ofte drages til den sande og eeneste Guds Kundskab, som er ikkun een sand Gud...

(Hans Baggers Alterbog 1688)

men som det var tilfældet paa Hans Baggers tid, tænker dog måske nogle stadig for meget om ritualet og det kristne ægteskab, andre måske for lidt!

Prøveritualbogen 1963.

Brudevielsen er bygget op som en kort *gudstjeneste* med indledende kollekt, efterfulgt af »bibelske ord om ægteskabet som en Guds

skaberordning.« Herefter følger tale, tilspørgsel og sammengivning (i Treenighedens navn - som påkaldelse, markeret ved et punkrum). Efter sammengivningen en kort nytestamentlig formaning og bøn over brudeparret (to alternative former er foreslået, det samme gælder kollekten efter vielsen).

Da brudevielsen ikke længere foregår ved menighedens gudstjeneste om søndagen,

(som den gjorde indtil midten af 18. årh.), er det nærliggende at lade brudevielsen i kirken selv få form som en kort gudstjeneste.

Ritualet for *Kirkelig velsignelse af et borgerligt stiftet ægteskab* (autoriseret 1938) skal ikke gennemgås her. (Blot kan nævnes, at velsignelsen sker i Faderens, Sønnens og Helligåndens navn!)

Om de foreliggende forslag

Ved revisionen af brudevielsesritualet (af 1912) har hensigten været at forsøge så vel en tidssvarende fornyelse af det gældende ritual som at understrege det oprindelig lutherske syn på ægteskabet: hvad der konstituerer det, og hvad der må være kirkens særlige opgave i forbindelse med indgåelse af ægteskab.

Ægteskabs indgåelse var for Luther »en verdslig håndtering«; det var parternes offentlige samtykke, der stiftede ægteskabet, og hvis parterne bad præsten gentage sammengivningen, der allerede var sket ved trolovelsen i hjemmet (jfr. 1912-ritualet: »efterdi I tilforn har lovet og tilsagt hinanden at ville leve samme i ægteskab og nu åbenbart bekræftet dette...«), måtte den finde sted uden for kirkedøren, inden velsignelsen - i ord og bøn - af de nygifte fandt sted ved menighedens gudstjeneste.

Ud fra dette syn på ægteskabet var der i kommissionens første udvalgsarbejde overvejelser i gang om at følge et forslag, fremsat af pastor Jørgen Kristensen på et Præstehøj skolekursus i 1968: at lade de indledende ægteskabsstiftende ord være identiske med det borgerlige »rituals« og iøvrigt helt adskille ritualets borgerlige og kirkelige del. Man mente dog ikke at kunne blive stående ved en sådan form. Kirkens rolle er jo vitterligt i dag både ægteskabsstiftende (i sin egenskab af øvrighedsperson foretager præsten den samme borgerlige ægteforening som giftefogeden, jfr. at den rent borgerlige ordning af ægteskabet er det, »vi i gudstjenstlig sammenhæng kalder Guds gode ordning og velsignelse,« Kirkeligt Samfunds forslag til brudevielsesritual) og at meddele Guds velsignelse over det indgåede ægteskab.

Det skal ikke skjules, at der i kommissionens behandling af brudevielsesritualet er sket en udvikling fra de første forslag og til det nu fremlagte ritual, bl.a. foranlediget

ved, at offentligheden i sin tid i foråret 1976 utilsigtet kom til kundskab om et par led i en foreløbig skitse, der var sendt til udtalelse hos landets biskopper. Den debat, som fulgte i pressen og i kirkelige blade, kom ganske naturligt til at spille en rolle i kommissionens videre arbejde, også efter at biskoppernes vota var indløbet.

I udkastet til brudevielsesritual fra januar 1976 havde man udeladt det i ritualet af 1897 i forhold til Christian den Femtes kirkeritual nyindføjede »indtil døden skiller jer ad« i 2. spørgsmål. Også således ønskede man at lægge det gældende ritual »i syrebad« og nå tilbage til det oprindeligt reformatoriske.

Der lå i dette udeladelsesforslag ikke, som straks insinueret, en imødekommelse af tidsånden og en skelen til det stigende antal skilsmisser.

Dels foreslog man blandt de til indledning læste skriftstykker Jesu ord om ægteskabet fra Matt. 19,4 flg., sluttende med: »Derfor, hvad Gud har sammenføjet, må et menneske ikke adskille«, dels skulle det lyde efter brudeparrets ja-ord til spørgsmålet: »Vil du have N.N. som hos dig står, til din ægtehustru/ægtemand?«: »Eftersom I forud har lovet hinanden at ville leve sammen i ægteskab og nu har bekræftet dette for Gud og for os, som er her til stede, og givet hinanden hånd derpå, så erklærer jeg, at I er rette ægtefolk både for Gud og mennesker. Så skal I elske og ære hinanden og leve med hinanden i medgang og modgang, indtil døden skiller jer...«

Livsvarigheden var således klart understreget både i skriftlæsningen og i »formaningen.« Iøvrigt ganske svarende til brudefolks redelige hensigt: at dette skal vare for livet. Man ville da også snyde dem groft ved ikke at lade dette komme klart til orde.

Som nævnt var det til biskopperne ind-

sendte ritualforslag kun en skitse, fremlagt efter at man havde haft flere forskellige udkast til behandling; og i kommissionen så man forskelligt på den foreslåede udeladelse af det i 1897 tilføjede »indtil døden skiller jer ad«.

Bortset fra en række anklager (tildels beroende på misforståelser og manglende kendskab til andre led i kommissionens ritualskitse) for faneflugt og svækkelse af synet på ægteskabet, som formanden i en kort artikel i Kristeligt Dagblad søgte foreløbigt at tilbagevise, gav såvel flere biskoppers kritiske vota som talrige indlæg i presse, radio og fjernsyn anledning til fornyede overvejelser i kommissionen om bibeholdelse af tilføjelsen, evt. i ændret form.

Som for andre ritualforslags vedkommende måtte det her konstateres, at kommissionens hensigt: at lægge ritualerne »i syrebad« blev udlagt som tendens til udvanding.

Uden antydning af at ville svække ægteskabets livsvarige karakter og bøje knæ for tidsånden var kommissionen gået ind i lange drøftelser om, hvorvidt man under hensyn til menneskelig redelighed og skrøbelighed overhovedet er berettiget til at afkræve et *løfte* om livsvarig *kærlighed* - sådan som det 2. spørgsmåls: »Vil du...« erfaringsmæssigt opfattes - både af brudefolk, af menighed og præster.

Mennesker er i stand til at love, at de vil overholde den juridiske forbindelse, de indgår ved ægteskabsstiftelsen i kirken eller på rådhuset (1. spørgsmål). Det løfte skal de have lov at aflægge for livet; for det svarer både til ægteskabets væsen og til parternes ærlige forsæt på bryllupsdagen. Men, blev det videre anført: Hvem kan ærligt aflægge et løfte om kærlighed for livet? Intet menneske er herre over kærlighedens magt. Der kan i det højeste blive tale om at spørge om et menneskes redelige *hensigt* (jfr. det gamle konfirmationsrituals: »Er det din vilje...?« eller: Er det dit hjertes forsæt?). Til gengæld vil brudefolkene heller ikke ønske at svare på mindre.

Om det tilrådelige i at indføre et sådant 2. spørgsmål i brudevielsesritualet var der forskellige opfattelser repræsenteret i kommissionen.

Det forekom imidlertid flere af kommissionens medlemmer, at man nok måtte drage visse konsekvenser af ritualernes ubestridelige holdnings-, ja næsten dogmeskabende virkning: at bestemte nye formuleringer (som f.eks.: indtil døden skiller jer ad) i løbet af et par slægtled viser sig at have en sådan gennemslagskraft, at de ikke kan bortskæres, uden at hvermand vitterligt opfatter ritualleddets bortfald som en uønsket relativering, hvor meget man end forsikrer og påviser, at det modsatte var hensigten.

Kommissionens flertal er herefter gået ind for en bibeholdelse af det andet spørgsmål, men, som ovenfor begrundet, i følgende formulering: »Er det din vilje at leve med hende/ham i troskab og kærlighed alle jeres livs dage, gode såvel som onde, efter den nåde, Gud vil give jer?«

Der spørges således om brudeparrets redelige vilje og hensigt, og livsvarigheden betones *positivt*: »alle jeres livs dage« (i stedet for det negative: »indtil døden skiller jer ad«) svarende til Book of Common Prayer's: »Sålænge han/hun lever.«

Niels Hyldahl ønskede ikke at have tanken »til døden skiller jer« med i løftet; han fandt det fuldt tilstrækkeligt - og vigtigt! - at denne tanke allerede stod i Matt. 19,6 lige forinden.

Aage Laursen fandt ligeledes, at tanken »til døden skiller jer« ikke hører hjemme i løftet; kirken kan ikke stå som garant for en specielt kirkelig ægteskabsinstitution.

Hyldahl og Laursen foretrak således - omend med forskellige begrundelser - et af kommissionens tidligere forslag (fra august 1976), der lød: »Vil du leve med hende/ham i troskab og kærlighed gennem gode og onde dage, som mand og hustru skal leve sammen?«

Der har i kommissionen været enighed om det ønskelige i, at brudevielsesritualet har gudstjenesteform - indledet med salme,

kollekt og skriftlæsning og afsluttet med kollekt, velsignelse og salme; fra flere sider blev det betonet som ønskeligt, at brudevielse finder sted som led i menighedens ordinære gudstjeneste - og da afsluttet med altergang.

Forslaget om alternativt til den særlige brudevielseskollekt at benytte kollekterne til 2. pinsedag eller 13. søndag efter trinitatis peger i samme retning.

Efter samme retningslinier finder tekstlæsningerne deres naturlige plads forud for vielseestalen - og ikke som i gældende ritual i en efter selve vielsen følgende formaning.

Allerede i sin første skitse havde kommissionen valgt fire skriftstykker til tekstlæsningen: 1. Mos. 5,1-2, Matt. 19,4-6 (uden 1912-ritualets overspringelse af: » Så er de da ikke længere to, men ét kød«) og fra apostelen Paulus' breve: Kol. 3,12-14 og Gal. 6,2.

Denne tekstdæsnings er fastholdt, også efter at et fremsendt Brudevielsesritualforslag fra Kirkeligt Samfunds sønderjyske underudvalg gav anledning til en drøftelse af det berettigede i overhovedet at anføre skriftsteder i ritualet. K.S.'s ene forslag afstår helt derfra. Hvordan Skriften bør komme til orde under brylluppet, må overlades til den enkelte præst i forbindelse med talen. I forslaget fra Kirkeligt Samfunds nordlige udvalg er tekstlæsning fastholdt i ritualets ord *efter* vielsen - et udvalg beslægtet med kommissionens, dog med udeladelse af Matt. 19,4-6

Med den frihed ubeskåret, som præsten har til at vælge sit udgangspunkt til brude-talen, ofte i et ord fra bibelen, forekommer brudevielsens *gudstjenesteform* naturligt at kræve en skriftlæsning om ægteskabet som Guds gode skaberordning og om kærlighedens fordring i det helt særlige næsteforhold, som ægteskabet fører to mennesker ind i. Med det foreslåede udvalg af tekster mener vi ikke at have øvet vold imod ordene, selvom de i deres oprindelige sammenhæng ikke er talt i en bryllupssituation. De er dog for de to førstes vedkommende (1. Mos. 5 og Matt. 19) udtryk

for det syn på menneske og folk som levende i Guds skaberordninger, der er den klare forudsætning for Jesu forkyndelse med dens tilsigelse af Guds nåde og velsignelse, og repræsenterer således det mosaik - kristelige menneskesyn.

Det har endvidere gentagne gange under kommissionens forhandlinger været drøftet, hvorledes perspektivet til ægteskabets naturlige følger: børn og familie, kunne åbnes gennem ritualets ord. Nu foreslås det at lade dette ske i præstens tiltale til brudeparret efter selve vielsen: i befalingen til trofast at »holde sammen, dele livets glæder, opdrage jeres børn efter Guds vilje, bære hinandens byrder og være hinanden til opmuntring og trøst.«

I samme forbindelse optog man en ude fra kommende henstilling om i ritualet at anvise plads for at forrette dåb af brudeparrets barn (børn), således som det i stigende grad både ønskes og finder sted.

Et mindretal (formanden) var betænkelig ved således at lyse en tiltagende praksis i kuld og køn. Ganske vist kan en præst ikke nægte at forrette dåb uden for søndagsgudstjenesten, heller ikke på hverdage, heller ikke ved brudevielse, hvis forældrene ønsker det. Så meget mere årsag kunne der være til at støtte de præster, som i samtalen med brudefolkene søger at vinde deres forståelse for, at der er en styrke i den danske folkekirkes almindelige praksis, at dåben finder sted ved menighedens offentlige gudstjeneste om søndagen - og ikke i familiemenigheden, selvom også brudevielser har gudstjenestekarakter.

Kommissionen mener dog ikke at kunne se bort fra en praksis, som er i tydelig tiltagen, bl.a. på grund af, at mange papirløse forbindelser afløses af ægteskab, indgået ved brudevielse i kirken; man antyder derfor retningslinie for dåbens evt. placering i brudevielsesgudstjenesten og inddragelse af den (de) nydøbte i menighedens forbøn.

Ritualet for Kirkelig Velsignelse af borgerligt stiftet Ægteskab er i det store og hele

identisk med det foreslåede brudevielsesritual.

Ud fra en almindelig erfaring om, at de deltagende i en kirkelig handling - dåbsforældre og her: brudefolk/ægtespar - kan nære ønske om lejlighed til en vis direkte tilkendegivelse ved svar på en tilspørgsel, har kommissionen overvejet forskellige muligheder.

Ved kirkelig velsignelse af et borgerligt indgået ægteskab må vi på baggrund af det syn på ægteskabet, der ligger til grund for vort rituallforslag til brudevielse, utvetydigt markere en uforbeholden anerkendelse af

det allerede indgåede ægteskab.

Man kan derfor ikke f.eks. som tilspørgsel anvende det *andet* spørgsmål i ritual for brudevielse og udelade det *første*. Det ville uvægerligt efterlade en forkastelig uklarhed omkring det tidligere indgåede ægteskabs gyldighed.

Vi har dog fundet, at det på baggrund af ægteparrets redelige ønske om at ville leve som kristne ægtefolk måtte være berettiget - og sikkert også ønskeligt - at spørge parterne, om de ønsker kirkens velsignelse dertil - og efter ja-ordene lade »formaningsordene« fra brudevielsesritualet følge.

Forslagene

Brudevielse

Efter en indledende salme siger præsten:

Lad os alle bede!

Herre, vor Gud, himmelske Fader, vi takker dig for livet, du gav os, og for alle dem, der har vist os kærlighed, fra vi var børn og indtil i dag. Vi beder dig: Giv os stadig, hvad vi behøver, og forny daglig vor indbyrdes kærlighed ved Jesus Kristus, vor Herre! Amen.

Således står der skrevet i Skabelsens Bog: »Dengang Gud skabte mennesket, gjorde han det i Guds billede; som mand og kvinde skabte han dem, og han velsignede dem og gav dem navnet 'Menneske', da de blev skabt.«

Og vor Herre Jesus Kristus siger: »Har I ikke læst, at Skaberen fra begyndelsen skabte dem som mand og kvinde og sagde: 'Derfor skal en mand forlade sin fader og moder og holde sig til sin hustru og de to skal blive ét kød. Så er de da ikke længere to, men ét kød'. Derfor: hvad Gud har sammenføj et, må et menneske ikke adskille.«

Og apostelen Paulus skriver: »Så ifør jer da som Guds udvalgte, hellige og elskede, inderlig barmhjertighed, godhed, ydmyghed, sagtmodighed, tålmodighed; bær over med hinanden og tilgiv hinanden, hvis den ene har noget at bebrejde den anden; ligesom Herren tilgav jer, således skal også I gøre! Og over alt dette skal I iføre jer kærligheden, som er det fuldkomne bånd.« - »Bær hverandres byrder; således opfylder I Kristi lov.«

Herefter synges evt. en salme. (Såfremt salmen udelades, kan brudeparret allerede være trådt frem foran alteret før oplæsningen af skriftstederne).

Efter en tale til brudeparret siger præsten:

Så spørger jeg dig, N.N. (brudgommens navn): Vil du have N.N. (brudens navn), som hos dig står, til din ægtehustru? - Ja!

Er det din vilje at leve med hende i troskab og kærlighed alle jeres livs dage, gode såvel som onde, efter den nåde, Gud vil give jer? - Ja!

Ligeså spørger jeg dig, N.N. (brudens navn): Vil du have N.N. (brudgommens navn), som hos dig står, til din ægtemand? - Ja!

Er det din vilje at leve med ham i troskab og kærlighed alle jeres livs dage, gode såvel som onde, efter den nåde, Gud vil give jer? - Ja!
Så giv hinanden hånd derpå!

Præsten lægger sin hånd på deres hænder og siger:

Eftersom I forud har lovet hinanden at ville leve sammen i ægteskab og nu har bekræftet dette for Gud og for os, som er her til stede, og givet hinanden hånd derpå, så erklærer jeg, at I er rette ægtefolk både for Gud og mennesker. Så skal I da trofast holde sammen, dele livets glæder, opdrage jeres børn efter Guds vilje, bære hinandens byrder og være hinanden til opmuntring og trøst.

Men dersom Herren ikke bygger huset, er bygmestrenes møje forgæves. Derfor vil vi nu bede.

Mens brudeparret knæler, siger præsten under håndspålæggelse:

Almægtige Gud, som skabte mand og kvinde til at leve sammen i ægteskab og velsignede dem, vi beder dig, velsign også disse to, som nu har indgået ægteskab; lad dem altid leve i indbyrdes kærlighed under din nåde. Amen.

Vor Fader, du som er i Himlene! Helliget vorde dit navn; komme dit rige; ske din vilje som i Himmelen, således også på jorden; giv os i dag vort daglige brød; og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere; og led os ikke (ind) i fristelse; men fri os fra det onde; thi dit er riget og magten og æren i evighed! Amen.

Fred være med jer! Amen.

(Dersom præsten ikke bruger nogen kollekt efter vielsen, lyser han den aronitiske velsignelse over brudeparret i stedet for at sige: Fred være med jer!)

Herefter synges evt. en kort salme.

Såfremt brudevielsen efterfølges af en dåbshandling, sker dåben på dette sted, og som slutningskollekt kan dåbskollekten da anvendes.

Præsten: Herren være med jer!

Menigheden: Og Herren være med dig!

Slutningskollekt:

Lad os alle bede!

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Vi takker dig, fordi du har indstiftet ægteskabet, og vi beder dig, at du vil bevare denne ordening og velsignelse urokket iblandt os.

Giv os alle at leve i gudsfrygt og kærlighed med dem, der er betroet os, og lad os i al nød og prøvelse erfare din nådige hjælp, ved Jesus

Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed! Amen.

Eller:

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Du, som af din faderlige kærlighed til os har givet os din enbårne Søn, for at vi skal tro på ham og ved ham have det evige liv, vi beder dig: giv din Helligånd i vore hjerter, så vi må komme til lyset og vandre som lysets børn og bevares således i troen, at vi kan blive evindeligt salige ved din elskede Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed! Amen.

Eller:

Herre, vor Gud, himmelske Fader! Vi takker dig af hjertens grund, fordi du har ladet os leve i denne salige tid, da vi kan høre dit hellige evangelium, kende din faderlige vilje og se din Søn, Jesus Kristus.

Vi beder din grundløse barmhjertighed, at du vil lade os beholde dit ords lys og ved din Helligånd lede og styre vore hjerter, så vi ikke nogensinde viger fra dit ord, men holder fast ved det og bliver salige ved din Søn, Jesus Kristus, vor Herre, som med dig lever og regerer i Helligånds enhed, én sand Gud fra evighed og til evighed. Amen.

Herren velsigne dig og bevare dig! Herren lade sit ansigt lyse over dig, og være dig nådig! Herren løfte sit åsyn på dig og give dig fred! Amen.

Salme.

Kirkelig velsignelse af borgerligt stiftet ægteskab.

Efter en indledende salme siger præsten:

Lad os alle bede!

Herre, vor Gud, himmelske Fader, vi takker dig for livet, du gav os, og for alle dem, der har vist os kærlighed, fra vi var børn og indtil i dag. Vi beder dig: Giv os stadig, hvad vi behøver, og forny daglig vor indbyrdes kærlighed ved Jesus Kristus, vor Herre! Amen.

Således står der skrevet i Skabelsens Bog: »Dengang Gud skabte mennesket, gjorde han det i Guds billede; som mand og kvinde skabte han dem, og han velsignede dem og gav dem navnet 'Menneske', da de blev skabt.«

Og vor Herre Jesus Kristus siger: »Har I ikke læst, at Skaberen fra begyndelsen skabte dem som mand og kvinde og sagde: 'Derfor skal en mand forlade sin fader og moder og holde sig til sin hustru, og de to skal blive ét kød.' Så er de da ikke længer to, men ét kød. Derfor: hvad Gud har sammenføj et, må et menneske ikke adskille.«

Og apostelen Paulus skriver: »Så ifør jer da som Guds udvalgte, hellige og elskede, inderlig barmhjertighed, godhed, ydmyghed, sagtomdighed, tålmodighed; bær over med hinanden og tilgiv hinanden, hvis den ene har noget at bebrejde den anden; ligesom Herren tilgav jer, således skal også I gøre! Og over alt dette skal I iføre jer kærligheden, som er det fuldkomne bånd.« - »Bær hverandres byrder; således opfylder I Kristi lov.«

Herefter synges evt. en salme. (Såfremt salmen udelades, kan ægteparret allerede være trådt frem foran alteret før oplæsningen af skriftstederne).

Efter en tale til ægteparret siger præsten:

Eftersom I allerede har indgået ægteskab med hinanden og i dag er kommet ind i Guds hus, så spørger jeg dig N.N. og dig N.N., om I ønsker Guds velsignelse til at leve som kristne ægtefolk? - Ja! - Ja! Så skal I da trofast holde sammen, dele livets glæder, opdrage jeres børn efter Guds vilje, bære hinandens byrder og være hinanden til opmuntring og trøst.

Men dersom Herren ikke bygger huset, er bygmestrenes møje forgæves. Derfor vil vi nu bede.

Mens ægteparret knæler, siger præsten under håndspålæggelse:

Almægtige Gud, som skabte mand og kvinde til at leve sammen i ægteskab og velsignede dem, vi beder dig, velsign også disse to, som allerede har indgået ægteskab; lad dem altid leve i indbyrdes kærlighed under din nåde. Amen.

Vor Fader, du, som er i Himlene! Helliget worde dit navn; komme dit rige; ske din vilje som i Himmelen, således også på jorden; giv os i dag vort daglige brød; og forlad os vor skyld, som også vi forlader vore skyldnere; og led os ikke (ind) i fristelse; men fri os fra det onde; thi dit er riget og magten og æren i evighed! Amen.

Fred være med jer! Amen.

(Resten af ritualet som brudevielsesritualet).